

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“นิยายวิทยาศาสตร์” (Science fiction) เป็นวรรณกรรมที่มีผู้นิยามความหมายไว้หลากหลายแนวคิด บางครั้งอาจหมายถึงเรื่องแต่งที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์หรือการค้นพบใหม่ ๆ อาจหมายถึงเรื่องแต่งอันน่าทึ่งเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ของมนุษย์ ความขัดแย้ง และการผจญภัย หรือหมายถึงงานแนวจินตนิมิต (Fantasy) ที่ช่วยผ่อนคลายความไม่น่าเชื่อถือโดยสร้างบรรยากาศความเป็นไปได้ทางวิทยาศาสตร์ (ชัยวัฒน์ คุประตกุล, 2524, หน้า 19-21) แม้จะไม่มีคำนิยามใดสรุปความหมายของนิยายวิทยาศาสตร์ได้ครอบคลุมหรือชัดเจนที่สุด แต่หากพิจารณาความหมายโดยทั่วไปอาจกล่าวได้ว่า “...นิยายวิทยาศาสตร์ คือ เรื่องแต่งที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์หรือวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ หรืออภิปรัชญาวิทยาศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินเรื่อง หรือเป็นฉาก หรือแสดงผลกระทบของวิทยาศาสตร์ต่อมนุษยชาติ...” (ชัยวัฒน์ คุประตกุล, 2524, หน้า 19)

นิยายวิทยาศาสตร์ในยุคแรกมักปรากฏในรูปแบบของนวนิยายเสียดสี ล้อเลียน หรือวิจารณ์สังคม หรือนิยายวิทยาศาสตร์เชิงแฟนตาซีซึ่งเน้นจินตนาการของนักเขียนมากกว่าหลักการหรือทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ จนกระทั่งในยุคสมัยของ จูลส์ เวิร์น (Jules Verne) และ เอช.จี. เวลส์ (H.G. Wells) โลกของนิยายวิทยาศาสตร์จึงเข้าสู่ยุคนิยายวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง จูลส์ เวิร์น และ เอช.จี. เวลส์ เป็นนักเขียนสองคนแรกของโลกที่เขียนนิยายวิทยาศาสตร์แบบเน้นหลักการ¹ (Hard science fiction) สร้างผลงานที่มีชื่อเสียงหลายเรื่อง กระทั่งได้รับการยกย่องให้เป็น “บิดาแห่งนิยายวิทยาศาสตร์โลก” ร่วมกัน ชัยวัฒน์ คุประตกุล (2543, หน้า 87) กล่าวถึงนักเขียนทั้งสองไว้ว่า

...จูลส์ เวิร์น และ เอช. จี. เวลส์ เป็นนักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์สองคนแรกของโลกที่พยายามเขียนนิยายวิทยาศาสตร์โดยอิงวิทยาศาสตร์จริงเป็นหลัก ไม่ใช่แค่เขียนที่สร้างวิทยาศาสตร์ขึ้นมาเอง... จึงมีบทบาทสำคัญช่วยให้นิยายวิทยาศาสตร์เขยิบฐานะขึ้นมาเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งของโลก มิใช่เพียงเรื่องแต่งไร้สาระเพื่อแก้

¹ นิยายวิทยาศาสตร์แบบเน้นหลักการ (Hard science fiction) คือ นิยายวิทยาศาสตร์ที่มีการอธิบายรายละเอียดของวิทยาศาสตร์ที่นำมาใช้ในเรื่องอย่างชัดเจน หรือมีการนำผลของวิทยาศาสตร์มาเป็นแก่นเรื่อง (ไพรัตน์ ชัยวิสัย, 2545, หน้า 93)

ด้วยเหตุนี้ จูลส์ เวิร์น และ เอช.จี. เวลส์ จึงเป็นนักเขียนที่มีบทบาทต่อพัฒนาการนิยายวิทยาศาสตร์ของโลกเป็นอย่างมาก ผลงานของ เอช.จี. เวลส์ มีจุดเด่นอยู่ที่ความหลากหลายของแนวเรื่องจนอาจกล่าวได้ว่าแนวเรื่องแทบทั้งหมดของนิยายวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันแตกแขนงมาจากแนวเรื่องของ เอช.จี. เวลส์ ซึ่งวางรากฐานไว้ในอดีต (ชัยวัฒน์ คุประตกุล, 2548, หน้า 87) ขณะที่ จูลส์ เวิร์น โดดเด่นในด้านการเสนอเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐ์คิดค้น เครื่องจักรกลและเทคโนโลยีของมนุษย์ที่เป็นไปในลักษณะของการคาดการณ์อย่างมีเหตุผล ในช่วงแรก จูลส์ เวิร์นเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ที่มองวิทยาศาสตร์ในแง่บวก แต่เนื่องจากประสบการณ์ที่มากขึ้นผนวกกับการพบเห็นการใช้เทคโนโลยีในทางที่ไม่ถูกต้องของมนุษย์ ส่งผลให้ในช่วงหลัง จูลส์ เวิร์น หันมาเสนอผลงานที่สะท้อนถึงความน่าหวาดหวั่นและด้านมืดของเทคโนโลยีแทน (ชัยวัฒน์ คุประตกุล, 2548, หน้า 89) ทศนคติด้านลบของ จูลส์ เวิร์น ที่มีต่อวิทยาศาสตร์นับเป็นสิ่งมีอิทธิพลต่อนักเขียนในยุคหลังเป็นอย่างมาก ดังที่ ชัยวัฒน์ คุประตกุล (2548, หน้า 89) เขียนถึง จูลส์ เวิร์น ไว้ในบทความรำลึก 100 ปีการจากไปของ จูลส์ เวิร์น ความว่า “...และถึงวันนี้ ความเปลี่ยนแปลงทางทศนคติเกี่ยวกับเทคโนโลยีจากด้านบวกมาก ๆ เป็นด้านลบมาก ๆ เช่นที่เคยเกิดขึ้นกับ จูลส์ เวิร์น ก็ยังคงเกิดขึ้นกับคนรุ่นต่อ ๆ มาทุกยุคทุกสมัย”

นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าเนื้อหาสาระและภาพนำเสนอในนิยายวิทยาศาสตร์โดยส่วนใหญ่ยังคงวนเวียนซ้ำเดิมอยู่ที่การคาดการณ์ถึงหายนะของโลกและมวลมนุษยชาติ เช่น สงคราม ระเบิดปรมาณู แผ่นดินไหว น้ำท่วม ธรรมชาติที่เสื่อมโทรม ฯลฯ หรือการชี้ให้เห็นถึงผลร้ายของสิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ เช่น ระเบิด ยาปฏิชีวนะ เครื่องอำนวยความสะดวกสบาย หุ่นยนต์ ฯลฯ การปรากฏซ้ำของภาพนำเสนอดังกล่าวได้กลายเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของนิยายวิทยาศาสตร์ ดังที่ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร (2547, หน้า 295-296) วิพากษ์วิจารณ์ภาพนำเสนอและเนื้อหาหลักนิยายวิทยาศาสตร์ไว้ว่า “...ความพินาสที่น่าสยดสยองของมนุษยชาติ เป็นจุดเด่นในการคาดคะเนอนาคตของโลก ที่พบบ่อยครั้งในนวนิยายวิทยาศาสตร์” นิยายวิทยาศาสตร์จึงเป็นทั้งเครื่องมือสำหรับศึกษาผลกระทบจากการกระทำและสิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์ ตลอดจนเป็นสิ่งที่สะท้อนความสับสนและความหวาดกลัวในใจของมนุษย์ต่อวิทยาศาสตร์และต่อตัวของมนุษย์เอง ปราบดา หยุ่น (2553, หน้า 203-204) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับหุ่นยนต์ (Robot) ซึ่งอาจถือเป็นตัวแทนของความเจริญทางวิทยาศาสตร์ที่สร้างความหวาดกลัวในใจของมนุษย์ไว้ว่า

...หากหุ่นยนต์วิวัฒนาการไปจนมีลักษณะเทียบเท่าความเป็น “สัตว์” และแสดงกิริยา
ก้าวร้าวต่อมนุษย์ ก็ไม่ได้แปลว่าพฤติกรรมลบในหุ่นยนต์จำเป็นต้องมีต้นเหตุจากการ
เป็นสิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์เท่านั้น ทว่าความหวั่นกลัวตัวเองของมนุษย์เป็นอาการผื่นร้าย
ที่ฝังลึกอยู่ในอารยธรรมอย่างยากจะขุดถอน ไม่แพ้ความลุ่มหลงในตนและความเย่อหยิ่ง
พระนาง มนุษย์จึงอดไม่ได้ที่จะจินตนาการว่าตนคือผู้ปูทางสู่ทุกสถานการณ์ในพื้นที่พิภพ
กระทั่งอวสานของตัวเอง

จากข้อความดังกล่าว หุ่นยนต์หรือสิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นภาพแทนความเจริญ
ของมนุษย์ที่เป็นผลพวงมาจากวิทยาศาสตร์ นิยายวิทยาศาสตร์ทุกยุคทุกสมัยจึงมีบทบาทในการ
วิพากษ์และตั้งคำถามถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวิทยาศาสตร์ โดยมีน้ำเสียงของผู้เขียนคอย
กระตุ้นเตือนว่า ยิ่งมนุษย์เจริญก้าวหน้ามากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งเข้าใกล้หายนะมากขึ้นเท่านั้น เพราะสิ่งที่
คิดค้นหรือสร้างขึ้น เพื่อสนองความต้องการอย่างไร้ขีดจำกัด กลายเป็นสิ่งที่ทำลายคุณค่าความเป็น
มนุษย์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

แม้ว่าเนื้อหาและภาพนำเสนอดังกล่าวจะปรากฏซ้ำบ่อยครั้ง แต่ก็ได้หมายความว่า
นิยายวิทยาศาสตร์จะมีเนื้อหาอยู่แบบเดียว เพราะนับตั้งแต่ พ.ศ. 2483 (ค.ศ. 1940) เป็นต้นมา
นิยายวิทยาศาสตร์ได้รับความนิยมจนเฟื่องฟูมากขึ้น เพราะบรรดาผู้สร้างภาพยนตร์ได้นำ
นิยายวิทยาศาสตร์ไปสร้างเป็นภาพยนตร์หลายเรื่อง ดังนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงความซ้ำซากจำเจ
นักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์จึงแสวงหาความเกี่ยวข้องในรูปอื่นเพื่อสร้างความแปลกใหม่แก่ผู้อ่าน
ความเกี่ยวข้องประการหนึ่ง คือ ความเกี่ยวข้องระหว่างวิทยาศาสตร์และศาสนา ซึ่งเป็นศาสตร์ที่
ขัดแย้งกันมาตั้งแต่วิทยาศาสตร์เริ่มเจริญในซีกโลกตะวันตก (ว.วินิจญกุล, 2537, หน้า 25) มาใช้
เป็นวัตถุดิบสำคัญในการสร้างสรรค์นิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางศาสนา

นิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางศาสนาเป็นเรื่องที่เขียนได้ยาก เพราะต้องอาศัย
ความรู้สองทาง คือ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และความรู้ทางปรัชญาศาสนา อีกทั้งต้องสร้างวาง
โครงเรื่องมิให้ซ้ำซ้อนกับนิยายอิงศาสนาโดยทั่วไปและคงแนวคิดสำคัญของผู้เขียนไว้ด้วย
ว.วินิจญกุล (2537, หน้า 25-26) กล่าวถึงความยากในการเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ประเภทนี้ไว้ว่า
“แนวคิดทางศาสนาเป็นเรื่องที่เขียนได้ยาก นักเขียนมักต้องใช้ความคิดเชิงปรัชญาและความ
พิถีพิถันมากกว่าเขียนเรื่องต่อสู้เอาชนะระหว่างค่ายขาวโลกกับค่ายต่างดาว...” ด้วยเหตุนี้ งานเขียน
ประเภทนิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางศาสนาจึงมีอยู่จำนวนน้อยเมื่อเทียบกับนิยายวิทยาศาสตร์
ที่มีแนวเรื่องอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่านิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางศาสนาจะเป็นที่
สนใจในหมู่นักเขียนและนักอ่านนิยายวิทยาศาสตร์เป็นอย่างมาก เพราะรางวัลฮิวโกและรางวัล

เนบิวลาซึ่งเป็นรางวัลสำคัญระดับโลกของวงการนิยายวิทยาศาสตร์นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2481 (ค.ศ. 1938) เป็นต้นมาได้มอบรางวัลให้แก่นิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางศาสนาหลายเรื่อง เช่น Out of the Silent Planet (พ.ศ. 2481) Perelandra (พ.ศ. 2486) และ The Hideous Strength (พ.ศ. 2488) ของ ซี.เอส. ลุยส์ (Clive Staples Lewis) A Case of Conscience ของ เจมส์ บลิช (James Blish) A Canticle for Leibowitz ของ วอลเตอร์ เอ็ม. มิลเลอร์ (Walter M. Miller) เป็นต้น (ว.วินิจัยกุล, 2537, หน้า 26)

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าวัตถุดิบสำคัญในการเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางศาสนา คือ ความคิดเชิงปรัชญา จึงอาจพิจารณาได้ว่าศาสนาและปรัชญามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เพราะศาสตร์ทั้งสองต่างก็มุ่งแสวงหาความจริงสูงสุดเกี่ยวกับโลกและชีวิตของมนุษย์ และหากพิจารณาตามท่าทีของปรัชญาทางตะวันออก “ปรัชญาคือพฤติกรรมตามหลักเหตุผล อันเกิดจากความตรัสรู้เป็นปทัสถาน...” (สวามี สัตยานันทบุรี, 2514, หน้า 12-14) บรรดานักปราชญ์เมธีและศาสดาผู้ก่อตั้งศาสนาทางตะวันออกต่างใช้ระเบียบวิธีทางปรัชญาเป็นหนทางในการแสวงหาความจริงของธรรมชาติแทบทั้งสิ้น เช่น ใช้การวิพากษ์สืบสวนหาความเป็นไปในธรรมชาติตามหลักเหตุผล เพื่อนำไปสู่ความรู้หรือความจริง เป็นต้น ด้วยเหตุนี้หลักธรรมคำสั่งสอนของศาสนาทางตะวันออกจึงคาบเกี่ยวกับปรัชญาอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ศาสตร์ทั้งสองยังคงมีความแตกต่างกันในแง่ที่ว่า ปรัชญาเป็นเรื่องของทฤษฎี แต่ศาสนาเป็นเรื่องของการปฏิบัติ ปรัชญามุ่งเข้าใจชีวิต แต่ศาสนามุ่งทำให้คนมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข (จาง คันธิก, 2552, หน้า 5-6) กระนั้นศาสนาและปรัชญา ยังคงถือเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกันอยู่เพราะทฤษฎีที่ไม่มีการปฏิบัติก็อาจเป็นเพียงความเชื่อถือที่ไม่มีความหมาย ส่วนการปฏิบัติที่ขาดทฤษฎีก็จะกลายเป็นเพียงการแสวงหาที่เต็มไปด้วยความมืดมน การพิจารณาแนวคิดเชิงปรัชญาในงานวรรณกรรมที่เป็นผลงานของนักเขียนทางฝ่ายตะวันออก จึงอาจพิจารณาได้จากหลักธรรมทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดของนักเขียนผู้นั้น โดยมีแหล่งข้อมูลสำคัญคือตำราและคัมภีร์ทางศาสนา

สำหรับประเทศไทยหากพิจารณาเฉพาะนิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดเชิงปรัชญา จะพบว่า นิยายวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้ล้วนสื่อถึงแนวคิดตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนาทั้งสิ้น เช่น เรื่องกาเหว่าที่บางพลอง (พ.ศ. 2532) ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งนำเสนอปรัชญาว่าด้วยเรื่องความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่ง (ไตรลักษณ์) เรื่องอมตะ (พ.ศ. 2543) ของ วิมล ไทรนันทน์ ที่มุ่งวิพากษ์ระหว่างแนวคิดปรัชญาวัตถุนิยมตะวันตกและปรัชญาจิตนิยมตะวันออก ฯลฯ จะพบว่า นิยายวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้แสดงแนวคิดคาบเกี่ยวทั้งแนวคิดทางศาสนาและแนวคิดทางปรัชญาเพราะประเด็นปัญหาที่นำเสนอขึ้นนั้นเป็นการวิพากษ์เชิงปรัชญา แต่คำตอบหรือแนวคิดที่ได้จากเรื่องคือการนำหลักธรรมทางศาสนามาเป็นพื้นฐานในวิพากษ์ ดังนั้น นิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดง

แนวคิดเชิงปรัชญาจึงไม่อาจแยกจากนิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางศาสนาได้อย่างชัดเจน เพราะเพียงแค่บิดมุมมอง วรรณกรรมกลุ่มนี้ก็พิจารณาได้ทั้งในแง่ของศาสนาและแง่ของปรัชญา

แม้นิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางปรัชญาจำนวนหนึ่งจะได้รับการยอมรับจาก แวดวงวรรณกรรมไทย อาทิ เรื่องอมตะ ได้รับรางวัลซีไรต์ใน พ.ศ. 2543 แต่หากเปรียบเทียบอัตราการเติบโตระหว่างนิยายวิทยาศาสตร์ในประเทศไทยกับต่างประเทศ จะพบว่านิยายวิทยาศาสตร์มีอัตราในการเจริญเติบโตอย่างเชื่องช้า ดังที่ พิชิต อิทธิสานต์ อดีตบรรณาธิการนิตยสารมิติที่ 4 ให้สัมภาษณ์ไว้ในนิตยสารอัปเดตว่า แวดวงนิยายวิทยาศาสตร์ในเมืองไทย “เหมือนภูเขาไฟใต้น้ำ ผู้คนส่วนมากรับรู้ว่ามีนิยายวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องดี มักคุกรุ่นอยู่ภายใน แต่ไม่มีอะไรหือหวา การเคลื่อนไหวมีเพียงเล็กน้อย ก็ทำได้เพียงระลอกคลื่นกระทบฝั่ง...” (กองบรรณาธิการนิตยสารอัปเดต, 2543, หน้า 66) ดังนั้น นิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดเชิงปรัชญาซึ่งเขียนค่อนข้างยากจึงมีผู้เขียนเป็นจำนวนน้อยมาก สำหรับประเทศไทย นักเขียนที่สร้างผลงานแนวนี้ เช่น สมเถา สุจริตกุล วินทร์ เลียววาริณ เป็นต้น

ในบรรดานักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ วินทร์ เลียววาริณ นักเขียนรางวัลซีไรต์ จากเรื่อง “ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน” (ได้รับรางวัลเมื่อพ.ศ. 2540) และผลงานเรื่อง “สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่า คน” (ได้รับรางวัลเมื่อพ.ศ. 2542) เป็นนักเขียนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้าน รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอ วินทร์ เลียววาริณ สร้างมุมมองที่แตกต่างให้เกิดขึ้นในผลงานโดยใช้กลวิธีการนำเสนอหลากหลายรูปแบบที่สร้างความแปลกใหม่และความสะกดใจให้แก่ผู้อ่าน ดังที่ ชุติศักดิ์ ภัทรกุลวณิช (2548, หน้า 176 -177) กล่าวถึงลักษณะงานเขียนของ วินทร์ เลียววาริณ ไว้ว่า

...การนำเอารูปแบบของสื่อต่าง ๆ มาช่วยสร้างความแปลกใหม่และสื่อความหมายให้กับเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นข่าวหนังสือพิมพ์ บทรายงานข่าว บทสัมภาษณ์ บทวิเคราะห์การเมือง คอลัมน์ซุบซิบ บทบรรยายมวย คำอภิปรายในรัฐสภา บทเรียน หนังสือเด็ก ปทานุกรม หรือแม้แต่ตัวสะกดหนังสือในยุครัฐนิยมของจอมพล ป.พิบูลสงคราม กลวิธีเหล่านี้ช่วยให้ วินทร์ แสดงความเป็นนายของภาษา สามารถเขียนหนังสือได้หลายแนว...

นอกเหนือจากความโดดเด่นด้านรูปแบบและกลวิธีอันแปลกใหม่แล้ว แนวคิดเชิงปรัชญาถือเป็นลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งในผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ ดังพบว่า วินทร์ เลียววาริณ ได้สอดแทรกแนวคิดเชิงปรัชญาลงไปในงานหลายประเภท เช่น เรื่องสั้น นวนิยาย สารคดี หนังสือเสริมกำลังใจ หนังสือปรัชญา นิยายวิทยาศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนี้ งานวิจัยเกี่ยวกับผลงานของ

วินทร์ เลียววาริณ บางเล่มยังอภิปรายผลไว้ในทำนองเดียวกันว่า ผลงานของวินทร์ เลียววาริณ สะท้อนแนวคิดเชิงปรัชญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเชิงพุทธปรัชญา อาทิ วัชรฯ บุญจรรยา (2545, หน้า 414) กล่าวถึงแนวโน้มในการสร้างผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ ว่า “งานเขียนของเขาในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเสนอความคิดที่เป็นปรัชญาทางพุทธศาสนามากขึ้น” หรือ วรรณพร ปิ่นแก้ว (2547, หน้า 231) กล่าวถึงเรื่องสั้นแนวปรัชญาของ วินทร์ เลียววาริณ ว่า

... เรื่องสั้นแนวปรัชญาเป็นเรื่องที่แสดงถึงด้านมืดของจิตใจมนุษย์ที่ถูกเก็บซ่อนไว้ ภายใต้อาณัติของจิตที่ดี เนื้อหาของเรื่องสั้นแนวนี้เน้นการนำเสนอความคิดเชิงพุทธปรัชญา ซึ่งกล่าวถึงความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์และทุกสรรพสิ่งในโลกเป็นการแสดงถึงการ ตกตะกอนทางความคิดของนักเขียนที่เข้าใจชีวิตมากขึ้นและนำแนวคิดดังกล่าวมา นำเสนอผ่านเรื่องสั้น

ทัศนะดังกล่าวสะท้อนว่าแนวคิดเชิงปรัชญาในผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ ส่วนใหญ่ ได้รับอิทธิพลจากพุทธปรัชญา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพุทธปรัชญาเป็นปรัชญากระแสหลักที่มีอิทธิพล ต่อคนไทยในด้านความคิด ความเชื่อและวิถีการดำรงชีวิต ดังที่ วินทร์ เลียววาริณ (2553, หน้า 6-7) กล่าวไว้ในคำนำเรื่องอัฐสูตรว่า “ผมศึกษาพุทธศาสนาในโรงเรียนเช่นเดียวกับเด็กไทยอีกหลาย สิบล้านคน เรื่องแรก ๆ ที่เรียนคืออภินิหารของพระพุทธเจ้า...” นอกจากนี้ ความสนใจใน การศึกษาปรัชญาก็มีอิทธิพลต่อแนวคิดเชิงปรัชญาในผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ ทั้งยังทำให้ วินทร์ เลียววาริณ ก้าวไปสู่ความสนใจในปรัชญาสายอื่นซึ่งมีความใกล้เคียงกับพุทธปรัชญา ได้แก่ ปรัชญาเต๋า ดังที่ วินทร์ เลียววาริณ (2553, หน้า 9) เขียนไว้อย่างชัดเจนถึงอิทธิพลทางปรัชญาเต๋ามี ต่อการสร้างสรรค์ผลงานในหนังสืออัฐสูตร ความว่า

นวนิยายเรื่องนี้อยู่ในพื้นที่ของจักรวาลวิทยา-ฟิสิกส์-ปรัชญา-อภิปรัชญา- ประวัติศาสตร์ ในส่วนฟิสิกส์เน้นเรื่องทฤษฎีสตริงและซูเปอร์สตริง ซึ่งเป็นของใหม่ ในวงการฟิสิกส์ (และอาจจะถูกยิงไปในวันใดวันหนึ่งก็ได้) ในส่วนของปรัชญาเน้น ศาสตร์อึ้ง ซึ่งป็นรากฐานแนวคิดจีน และปรัชญาเต๋าคือที่ผมศึกษามานานปี แต่ก็ไม่เคย เข้าใจสักที!

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าผลงานชิ้นแรก ๆ ที่แสดงแนวคิดเชิงปรัชญาของ วินทร์ เลียววาริณ อย่างชัดเจน คือ หนังสือเรื่อง “เดือนช่วงดวงเด่นฟ้า คาดาว” ซึ่งเป็นหนังสือนิยายวิทยาศาสตร์ โดยผลงานประเภทนิยายวิทยาศาสตร์ในลำดับต่อ ๆ มา ก็แสดงให้เห็นพัฒนาการด้านแนวคิดเชิงปรัชญาที่ชัดเจนและเข้มข้นขึ้นตามลำดับ บางเล่มได้ระบุไว้ในคำนำถึงที่มาของแนวคิดเชิงปรัชญาอย่างชัดเจน จึงอาจกล่าวได้ว่า นิยายวิทยาศาสตร์เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาของ วินทร์ เลียววาริณ

อนึ่ง รูปแบบ กลวิธี และประเภทของงานเขียนเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความคิดของนักเขียน เพราะนักเขียนคือ “ผู้เล่าเรื่อง” นั่นหมายความว่านักเขียนแต่ละคนย่อมมีบางสิ่งในใจที่ต้องการจะถ่ายทอดไปสู่ผู้อ่าน ด้วยเหตุนี้จึงใช้เครื่องมือคือกลวิธีและประเภทของงานเขียนไปอย่างมีความหมาย มิใช่เพื่อความตื่นเต้นหรือความแปลกใหม่เพียงประการเดียว ในทำนองเดียวกันนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ ย่อมต้องมี “สาร” หรือ “ความคิด” บางประการแฝงอยู่ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังความสนใจในการใช้แนวคิดเชิงปรัชญาสอดแทรกไปกับเรื่องเล่าประเภทนิยายวิทยาศาสตร์ การศึกษาวิจัยแนวคิดและกลวิธีการนำเสนอแนวคิดในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ จึงเป็นหนทางหนึ่งในการไขความกระจ่างเกี่ยวกับ “ความหมาย” หรือ “ความคิด” ที่ วินทร์ เลียววาริณ ต้องการสื่อสารผ่านผลงานของตน

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาและกลวิธีการนำเสนอแนวคิดในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ โดยมุ่งเน้นศึกษาเฉพาะแนวคิดทางพุทธปรัชญาและปรัชญาเต๋าเป็นสำคัญ เนื่องจากพิจารณาว่าปรัชญาทั้งสองเป็นปรัชญาสายหลักที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดของ วินทร์ เลียววาริณ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ไม่เพียงจะทำให้ทราบทัศนะและกลวิธีการนำเสนอแนวคิดของ วินทร์ เลียววาริณ ยังนำไปสู่การแสดงให้เห็นลักษณะนิยายวิทยาศาสตร์เชิงปรัชญา อันเป็นกลุ่มผลงานที่มีผู้ศึกษาไม่มากนัก แม้ผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ จะมีผู้สนใจศึกษาจำนวนไม่น้อย แต่งานวิจัยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาวิเคราะห์ทางด้านรูปแบบ กลวิธีการนำเสนอ และการสื่อความหมาย โดยมุ่งศึกษาผลงานเฉพาะช่วงเวลา เฉพาะเล่ม หรือกลุ่มข้อมูลอื่น ๆ นอกเหนือไปจากนิยายวิทยาศาสตร์แทบทั้งสิ้น แม้มีงานวิจัยบางเล่มที่รวมหนังสือนิยายวิทยาศาสตร์บางเล่มเข้าเป็นส่วนหนึ่งในขอบเขตด้านข้อมูล แต่ยังไม่พบผู้ใดศึกษาด้านแนวคิดเชิงปรัชญาโดยเฉพาะหรือศึกษาโดยเจาะจงกลุ่มข้อมูลที่เป็นนิยายวิทยาศาสตร์มาก่อน การศึกษาครั้งนี้จึงนับว่ามีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการสร้างความเข้าใจมุมมองความคิดของ วินทร์ เลียววาริณ ที่มีต่อวิทยาศาสตร์และปรัชญา อีกทั้งเป็นการขยายองค์ความรู้ในการศึกษาวรรณกรรมประเภทนิยายวิทยาศาสตร์ให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์พุทธปรัชญา ปรัชญาเต๋า และปรัชญาอื่น ๆ ในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ
2. เพื่อศึกษากลวิธีการนำเสนอแนวคิดเชิงปรัชญาในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ได้ทราบถึงแนวคิดที่ใช้ในการกำหนดเนื้อหาและดำเนินเรื่อง อันเป็นทักษะในการมองโลกและชีวิตในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ
2. ได้ทราบแนวคิดเชิงปรัชญาในงานประพันธ์และความสอดคล้องกับแนวคิดตามหลักพุทธปรัชญาและปรัชญาเต๋า
3. ได้เห็นกลวิธีการนำเสนอแนวคิดในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ
4. เป็นแนวทางในการวิเคราะห์วรรณกรรมวิทยาศาสตร์ที่เสนอแนวคิดเชิงปรัชญา
5. ช่วยให้ผู้สามารถตีความสาระหรือแนวคิดที่ วินทร์ เลียววาริณ แฝงไว้ในนิยายวิทยาศาสตร์ อันจะส่งผลให้ผู้อ่านเข้าใจ “สาร” ที่ วินทร์ เลียววาริณ ต้องการสื่อผ่านนิยายวิทยาศาสตร์แต่ละเรื่องได้ลึกซึ้งขึ้น
6. แสดงให้เห็นแนวทางการสร้างสรรค์นิยายวิทยาศาสตร์ในอีกลักษณะหนึ่งซึ่งแตกต่างไปจากเขยนนิยายวิทยาศาสตร์โดยทั่วไป นับเป็นการสร้างพัฒนาการทางแนวคิดให้แก่ วงวรรณกรรมไทยประการหนึ่ง

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การอ้างอิงตัวบทจากหนังสือนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ ผู้วิจัยใช้วิธีเขียนชื่อเรื่อง ปีที่พิมพ์ และหน้าหนังสือที่อ้างถึงตามลำดับ โดยวางไว้ได้ข้อความที่อ้างอิง ทั้งนี้ในการพิมพ์ข้อความอ้างอิงดังกล่าว ผู้วิจัยเว้นระยะห่างจากเนื้อหาที่วิเคราะห์ 1 บรรทัดทั้งส่วนหัวข้อความและท้ายข้อความ เพื่อความชัดเจนและสะดวกในการยกตัวอย่าง ดังตัวอย่าง

ผมฟังด้วยความสนใจโดยไม่กระพริบ

“มนุษย์บนซานทอริสร้างความเจริญทางวัตถุสูงขึ้นเรื่อย ๆ จนลืมไปว่าพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติถูกทำลายไป พวกเขาก็ถูกทำลายไปด้วย สิ่งมีชีวิตบนซานทอริจึงสูญสิ้นไปทั้งเผ่าพันธุ์ น่าเสียดาย คุณเห็นไหมว่าในที่สุดเทคโนโลยีที่สูงที่สุดก็ยังเอาชนะธรรมชาติเสียหมดไม่ได้”

(ปฐมภพ, 2540, หน้า 20)

2. เนื่องจากเรื่องที่ผู้ใช้วิเคราะห์มีจำนวนมาก บางเรื่องต้องยกตัวอย่างประกอบการวิเคราะห์มากกว่าหนึ่งครั้ง ทำให้เนื้อหาในการวิเคราะห์เรื่องมีขนาดยาว ทั้งยังต้องวิเคราะห์เรื่องในหมวดหมู่เดียวกันติดต่อกันไปจนจบ จึงขึ้นหัวข้อใหม่ให้ผู้อ่านสังเกตได้คราวหนึ่ง ความยาวของเนื้อหาในการวิเคราะห์ดังกล่าว ทำให้เกิดอุปสรรคในการแยกแยะเรื่องแต่ละเรื่อง ส่งผลต่อการติดตามเรื่อง และก่อให้เกิดความเมื่อยล้าทางสายตาแก่ผู้อ่าน เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงพิมพ์ชื่อเรื่องด้วยตัวหนาทุกครั้ง เมื่อต้องขึ้นหัวข้อวิเคราะห์เรื่องแต่ละเรื่อง เพื่อกำหนดเนื้อหาออกเป็นส่วน ๆ ทำให้ง่ายแก่การสังเกตเมื่อต้องขึ้นเรื่องใหม่ ทั้งยังเป็นการเพิ่มความสบายตาแก่ผู้อ่านดังตัวอย่าง

เรื่องอัฐสุตรา นำเสนอแนวคิดรังสรรค์วิทยาผ่านเหตุการณ์เหนือจริงของตัวละครเรื่องเล่าถึง “เขา” นักคณิตศาสตร์อัจฉริยะผู้ยึดติดกับอดีตและตัวเลข ซึ่งได้รับคำเชิญจากเพื่อนสาวนักโบราณคดีให้ไปไขปริศนา ณ สุสานจีนโบราณแห่งหนึ่ง หลังจากใช้เวลาขบคิดพิจารณาถึงความหมายของตัวเลขของห้องภายในสุสาน “เขา” พบว่าห้องดังกล่าวคือ เครื่องข้ามมิติซึ่งจำลองมาจากแผนผังจักรวาลตามแนวคิดอิจิ...

3. เนื่องจากชื่อของ “Lao Zi” หรือ “Lao Tzu” ศาสดาในลัทธิเต๋าและคัมภีร์ “Tao Te Ching” ที่ปรากฏเป็นคำทับศัพท์ภาษาไทยในตำราแต่ละแห่งเขียนไม่ตรงกัน กล่าวคือ ชื่อ “Lao Zi” อาจใช้ว่า เหลาจื่อ เล่าจื่อ เหลาจื่อ เลี่ยจื่อ ฯลฯ และคัมภีร์ “Tao Te Ching” อาจใช้ว่า “เต๋า เต๋อ จิง” “เต๋า เต็ก เก็ง” “เต๋า เต๊ะ จิง” ฯลฯ เพื่อป้องกันการสับสน ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ผู้วิจัยใช้ถ้อยคำตามการใช้ของ วินทร์ เลียววาริณ ซึ่งปรากฏในขอบเขตข้อมูลเป็นหลัก โดยใช้คำว่า “เล่าจื่อ” แทนคำว่า “Lao Zi” หรือ “Lao Tzu” เพื่อหมายถึงศาสดาในลัทธิเต๋า และใช้คำว่า “เต๋า เต๋อ จิง” แทนคำว่า “Tao Te Ching” เพื่อหมายถึงตำราหรือคัมภีร์ “Tao Te Ching” ของ “Lao Zi”

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้มีขอบเขตในการศึกษา 2 ด้าน คือ ขอบเขตด้านข้อมูลและขอบเขตด้านเนื้อหาซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ขอบเขตด้านข้อมูล ได้แก่ หนังสือนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ ที่ได้รับการตีพิมพ์รวมเล่มแล้วจำนวน 6 เล่ม ดังนี้

1.1 รวมเรื่องสั้นแนววิทยาศาสตร์ “เดือนช่วงดวงเด่นฟ้า ดาดาว” พิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2538 ประกอบด้วยเรื่องสั้นจำนวน 12 เรื่อง คือ

- 1.1.1 ปฐมภพ
- 1.1.2 เด็กสองโลก
- 1.1.3 ราตรีดาวกระพริบ
- 1.1.4 พระเจ้าองค์สุดท้าย
- 1.1.5 โปรเจกต์: เทเลสตาร์
- 1.1.6 สงครามนิรันดร์
- 1.1.7 กุหลาบสีแดงกับเทียวบินสุดท้าย
- 1.1.8 ภพสุดท้าย
- 1.1.9 7020: โลกแห่งความสุข
- 1.1.10 ดอกไม้เหลืองเหนือเขาสูง
- 1.1.11 ทวีร์สยาม 4001
- 1.1.12 เดือนช่วงดวงเด่นฟ้า ดาดาว

1.2 รวมเรื่องสั้นแนววิทยาศาสตร์ “จรรยาจรัสมิพรพร พรางพร้อย” พิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2548 ประกอบด้วยเรื่องสั้นจำนวน 10 เรื่อง คือ

- 1.2.1 คนเสเพล
- 1.2.2 ผีเสื้อกับดอกไม้ไฟ
- 1.2.3 ครรภ์ปริศนา
- 1.2.4 ของฝากข้ามฟากฟ้า
- 1.2.5 เกมพระพรหม
- 1.2.6 ในห้วงมืด
- 1.2.7 สงครามยุโรป
- 1.2.8 บริโกลนิยม
- 1.2.9 นิทานหิ้งห้อย

1.2.10 จรุญจรัสศรีศรีพราว พร่วงพร้อย

1.3 รวมเรื่องสั้นแนววิทยาศาสตร์ “ขามคีนึกหนาวหนาว เชนยแนบแอบเอย”

พิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2552 ประกอบด้วยเรื่องสั้นจำนวน 7 เรื่อง คือ

1.3.1 มนุษย์แช่แข็ง

1.3.2 หางจิ้งจก

1.3.3 อนุทินปรมาณูสยาม

1.3.4 มนุษย์เชื้อโรค

1.3.5 โฆษณา 2201

1.3.6 สามโลก

1.3.7 ขามคีนึกหนาวหนาว เชนยแนบ แอบเอย

1.4 รวมเรื่องสั้นแนววิทยาศาสตร์ “เย็นจ๋าน้ำค้างข้อย เยือกฟ้าพาดหนาว”

พิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2554 ประกอบด้วยเรื่องสั้นจำนวน 14 เรื่อง คือ

1.4.1 อีกด้านหนึ่งของหลุมดำ

1.4.2 คำสั่งสุดท้ายของยาคา

1.4.3 อร่อยและกินได้เต็มที่

1.4.4 จิตสุริยะ

1.4.5 ปุ๋ยเหล็ก

1.4.6 นิทานวานร

1.4.7 ปรมาณู, ไวน์แดง, หมา

1.4.8 เซ็กส์ ฟิวชั่น

1.4.9 วาตะพิฆาต

1.4.10 วรรณกรรม 2211

1.4.11 แสงเปลี่ยนเวลา

1.4.12 เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วในอนาคต

1.4.13 ข่าวดาวสีน้ำเงิน

1.4.14 เย็นจ๋าน้ำค้างข้อย เยือกฟ้าพาดหนาว

1.5 นวนิยายวิทยาศาสตร์ “บางกะโพ้ง” พิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2550

1.6 นวนิยายวิทยาศาสตร์ “อัฐสุตรา” พิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2553

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาครั้งนี้วิเคราะห์นิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ

ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

2.1 แนวคิดเชิงปรัชญา ผู้วิจัยสร้างกรอบการวิเคราะห์โดยประมวลจากแนวคิดเชิงปรัชญาของ ทองหล่อ วงษ์ธรรมา (2549 ก); วิทย์ วิศทเวทย์ (2547); สกิต วงศ์สวรรค์ (2543) และสุวิชัย โกศัยยะวัฒน์ (2539) ดังนี้

2.1.1 แนวคิดเชิงพุทธปรัชญา

2.1.1.1 แนวคิดทางอภิปรัชญา

2.1.1.1.1 ธรรมชาติของโลก

2.1.1.1.1.1 รังสรรค์วิทยา

2.1.1.1.1.2 จักรวาลวิทยา

2.1.1.1.2 ธรรมชาติของมนุษย์

2.1.1.1.2.1 ธาตุแท้ของมนุษย์

2.1.1.1.2.2 วิญญาณหรือจิต

2.1.1.1.2.3 เจตจำนงเสรี

2.1.1.2 แนวคิดทางจริยศาสตร์

2.1.1.2.1 เกณฑ์การตัดสินค่าทางจริยะ

2.1.1.2.2 ค่าหรือคุณค่า

2.1.1.2.3 อุดมคติของชีวิต

2.1.1.3 แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์

2.1.2 แนวคิดเชิงปรัชญาเต๋า

2.1.2.1 แนวคิดทางอภิปรัชญา

2.1.2.1.1 ธรรมชาติของโลก

2.1.2.1.1.1 รังสรรค์วิทยา

2.1.2.1.1.2 จักรวาลวิทยา

2.1.2.1.2 ธรรมชาติของมนุษย์

2.1.2.1.2.1 ธาตุแท้ของมนุษย์

2.1.2.1.2.2 วิญญาณหรือจิต

2.1.2.1.2.3 เจตจำนงเสรี

2.1.2.2 แนวคิดทางจริยศาสตร์

2.1.2.2.1 เกณฑ์การตัดสินค่าทางจริยะ

2.1.2.2.2 ค่าหรือคุณค่า

2.1.2.2.3 อุดมคติของชีวิต

2.1.2.3 แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์

2.1.2.4 แนวคิดทางญาณวิทยา

2.2 กลวิธีการนำเสนอแนวคิดเชิงปรัชญา ผู้วิจัยสร้างกรอบการวิเคราะห์โดยปรับจากแนวทางการวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอแนวคิดของ Griffith (1994) และ Chatman (1993) เมื่อผนวกกับกลวิธีพิเศษที่พบในขอบเขตข้อมูล สรุปได้ดังนี้

2.2.1 การนำเสนอแนวคิดผ่านชื่อเรื่อง

2.2.2 การนำเสนอแนวคิดผ่านผู้เล่าเรื่อง

2.2.3 การนำเสนอแนวคิดผ่านคู่ตรงข้าม

2.2.4 การนำเสนอแนวคิดผ่านสัญลักษณ์

2.2.5 การนำเสนอแนวคิดผ่านพัฒนาการของเรื่องและตัวละคร

2.2.6 การนำเสนอแนวคิดผ่านการประสานทัศนศิลป์เข้ากับวรรณศิลป์

2.2.7 การนำเสนอแนวคิดผ่านสัมพันธบท

นิยามศัพท์เฉพาะ

นิยายวิทยาศาสตร์ หมายถึง เรื่องสั้นหรือนวนิยายของ วินทร์ เลียววาริณ ที่อิงกับวิทยาศาสตร์หรือวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ โดยใช้วิทยาศาสตร์เข้ามามีส่วนในการสร้างองค์ประกอบต่าง ๆ ของเรื่อง เช่น เนื้อเรื่อง ตัวละคร ฉาก แนวคิด ฯลฯ ใช้วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์เป็นวิธีคิดของตัวละครหรือใช้ในการดำเนินเรื่อง

แนวคิดเชิงปรัชญา หมายถึง แนวคิดหรือวิธีคิดของ วินทร์ เลียววาริณ ที่เกี่ยวกับความจริงของจักรวาล โลก ธรรมชาติ หรือมนุษย์ เป็นสังขธรรมที่ได้มาจากการไตร่ตรองด้วยเหตุผล โดยมักอ้างอิง หล่อหลอมจากแนวคิดหรือหลักธรรมทางศาสนาที่สอดคล้องกับความเชื่อและค่านิยมของแต่ละบุคคล

กลวิธีในการนำเสนอแนวคิดเชิงปรัชญา หมายถึง วิธีการต่าง ๆ ที่ วินทร์ เลียววาริณ ใช้ในการนำเสนอสาระตลเชิงปรัชญาหรือความคิดสำคัญเชิงปรัชญาของเรื่อง

รังสรรค์วิทยา หมายถึง ปัญหาทางปรัชญาที่ว่าด้วยการกำเนิดของโลกและจักรวาล

จักรวาลวิทยา หมายถึง ปัญหาทางปรัชญาเกี่ยวกับโครงสร้าง เนื้อแท้ ความคงที่ การเปลี่ยนแปลง หรือความสัมพันธ์ระหว่างโลก จักรวาล และสรรพสิ่งในจักรวาล

เจตจำนงเสรี หมายถึง อิสรภาพในการเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำของบุคคล ดังนั้น ปัญหาเกี่ยวกับเจตจำนงเสรีจึงหมายถึง ปัญหาเกี่ยวกับการมีอิสรภาพในการเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำของมนุษย์ โดยพิจารณาว่าการกระทำของมนุษย์เป็นไปโดยความตั้งใจของมนุษย์เองหรือเป็นไปเพราะมีเหตุปัจจัยภายนอกคอยบงการอยู่

เกณฑ์ทางจริยะ หมายถึง เกณฑ์หรือมาตรการทางศีลธรรมที่ใช้ตีความ ดีค่า หรือตัดสิน การกระทำของมนุษย์ว่า ถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ควรหรือไม่ควร

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การวิจัยเรื่อง “แนวคิดเชิงปรัชญาและกลวิธีการนำเสนอแนวคิดในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ” ใช้วิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) มีขั้นตอนในการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

1.1 ศึกษา นิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ จากหนังสือ นิยายวิทยาศาสตร์รวม 6 เล่ม ตามรายชื่อที่ได้กล่าวไว้ในขอบเขตข้อมูลการศึกษาค้นคว้า

1.2 ศึกษาแนวคิดทางพุทธปรัชญา ปรัชญาเต๋าและแนวคิดทางปรัชญาอื่น ๆ จาก หนังสือ เอกสาร วารสารตลอดจนงานวิจัยต่าง ๆ

1.3 ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและกลวิธีการนำเสนอแนวคิดเพื่อนำมาใช้เป็นแนวในการศึกษาและวิจัย

1.4 ประมวลแนวคิดเชิงปรัชญาของ วินทร์ เลียววาริณ

1.5 ประมวลกลวิธีการนำเสนอแนวคิดของ วินทร์ เลียววาริณ

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา

3. ขั้นสรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

4. ขั้นนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า

เสนอผลการศึกษาค้นคว้า โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาและกลวิธีการนำเสนอแนวคิดในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ ในครั้งนี้ ผู้วิจัยจำแนกเอกสารที่เกี่ยวข้องออกเป็น 6 ประเภท ดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาปรัชญาและแนวคิดเชิงปรัชญา
2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญาและปรัชญาเต๋า
3. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับนิยายวิทยาศาสตร์
4. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและกลวิธีการนำเสนอแนวคิด
5. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาปรัชญาและแนวคิดเชิงปรัชญา

1.1 ความหมายของปรัชญา

นักปรัชญาชาวตะวันตกนิยามความหมายของ “ปรัชญา” ไว้แตกต่างกัน ดังนี้

เพลโต (Plato) นักปรัชญาชาวกรีกกล่าวว่า “ปรัชญา คือ การศึกษาหาความรู้เรื่องสิ่งนิรันดร์และความเป็นจริงของสิ่งเหล่านั้น” (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2549 ก, หน้า 8)

อริสโตเติล (Aristotle) กล่าวว่า “ปรัชญา คือ ศาสตร์ที่สืบค้นถึงธรรมชาติของสิ่งที่มีอยู่โดยตัวเอง ตลอดจนคุณลักษณะตามธรรมชาติของสิ่งนั้น” (สรณชัย วงศ์คำจันทร์, 2537, หน้า 12)

โสเครตีส (Socrates) นักปรัชญาชาวกรีกอีกผู้หนึ่งกล่าวถึงความหมายของปรัชญาไว้ว่า “ปรัชญา คือ ความรักในความรู้” (สถิต วงศ์สวรรค์, 2540, หน้า 6)

นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิในประเทศไทยหลายคนกล่าวถึงที่มาและความหมายของปรัชญาไว้เช่นกัน ดังนี้

สมักร นูราวาส (2544, หน้า 1) กล่าวถึงที่มาและความหมายของปรัชญาว่า “คำว่า ปรัชญา ซึ่งแปลมาจาก Philosophy นั้น ต้นกำเนิดเบื้องต้นมาจากคำว่า Philosophia ในภาษากรีก แปลว่า ความรักในปัญญา”

วิชัย กุลชาบาล (2544, หน้า 14) ให้ความหมายของปรัชญาไว้ว่า “คำว่า ปรัชญา นั้นเป็นคำภาษาสันสกฤต ประกอบด้วยรูปศัพท์ 2 ศัพท์ คือ ปฺร ซึ่งแปลว่า ประเสริฐ ยอดเยี่ยมอย่างยิ่ง ญา แปลว่า ความรู้ ปัญญา ดังนั้นคำว่า ปรัชญา จึงแปลว่า ความรู้อันประเสริฐ ซึ่งหมายถึงความรู้ที่เกิดขึ้นหลังจากสิ้นความสงสัยแล้ว”

จากการนิยามความหมายดังกล่าว สามารถแบ่งท่าทีการนิยามความหมายของปรัชญาฝ่ายตะวันตกและฝ่ายตะวันออกมีความแตกต่างกันโดย ปรัชญา หรือ Philosophy ของฝ่ายตะวันตก คือ การค้นคว้าที่เกิดจากความสงสัย ความสนใจ หรือใส่ใจในความรู้ ขณะที่ฝ่ายตะวันออกนิยามว่า ปรัชญา คือ ความรู้ที่เกิดขึ้นภายหลังสิ้นความสงสัยหรือข้อสรุปที่เกิดจากการไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล ดังที่ สวามี สัตยานันทปุรี (2514, หน้า 12-14) กล่าวไว้ว่า

...ตามหลักตะวันออก เราจึงจำกัดความหมายของปรัชญาได้ว่า ปรัชญาคือพฤติกรรมตามหลักเหตุผล อันเกิดจากความตรัสรู้เป็นปทัสถาน ฝ่าย Philosophy ให้ความสำคัญ เช่นนั้น ไม่ พฤติกรรมตามหลักเหตุผลซึ่งเกิดจากความสงสัย หรือความแปลกใจจัดเป็น ตัว Philosophy ย่อมเป็นเบื้องต้นแห่งปรัชญา

การศึกษาปรัชญาจึงควรกำหนดท่าทีว่ากำลังศึกษาหรืออภิปรายปรัชญาฝ่ายตะวันตกหรือปรัชญาฝ่ายตะวันออก เพื่อให้ผลการวิเคราะห์ออกมาสอดคล้องกับธรรมชาติของปรัชญาแต่ละฝ่ายมากที่สุด สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นไปที่ปรัชญาตะวันออก ดังนั้น ท่าทีการนิยามความหมายและหลักการต่าง ๆ จึงต้องเป็นไปตามธรรมชาติของปรัชญาตะวันออกซึ่งมักเป็นปรัชญาทางศาสนาทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ แนวคิดที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์จึงนำมาจากประมวลหลักธรรมหรือแนวคิดทางศาสนา

ดังนั้น ปรัชญา ในที่นี้จึงหมายถึง ศาสตร์หรือความรู้ที่เป็นผลมาจากการศึกษาความจริงของชีวิต มนุษย์ โลก ธรรมชาติ หรือจักรวาลอย่างลึกซึ้ง มักปรากฏอยู่ในรูปของวิธีคิดหรือหลักธรรมทางศาสนา ใช้สำหรับอธิบายเหตุการณ์ ปรากฏการณ์ และสัจธรรมของสิ่งต่าง ๆ โดยอาศัยเหตุผลเป็นหลักการหรือเครื่องมือในการเข้าถึงความจริง

1.2 ขอบเขตของปรัชญา

ในการศึกษาขอบเขตของปรัชญาพบว่า มีผู้ทรงคุณวุฒิแบ่งขอบเขตแนวคิดของปรัชญาไว้ต่างกัน ดังนี้

สถิต วงศ์สุวรรณ (2543, หน้า 12) แบ่งขอบเขตแนวคิดเชิงปรัชญาไว้ 2 สาขา ดังนี้

1. ปรัชญาบริสุทธิ์ (Pure philosophy) ได้แก่ แนวความคิด หรือความรู้ที่เป็นเนื้อหา ของปรัชญาล้วน ๆ ซึ่งหมายถึงความรู้ในทุกแง่มุมทุกแบบทุกอย่าง ปรัชญาบริสุทธิ์เป็นผลแห่งความพยายามคิดค้นแสวงหาความจริงของมนุษย์ในสิ่งต่าง ๆ ปรัชญาบริสุทธิ์กล่าวถึงปัญหาของปรัชญาโดยตรงเกี่ยวกับเรื่องความเป็นจริงมีอภิปรัชญา ญาณวิทยา คุณวิทยาซึ่งแยกย่อยเป็น จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ และตรรกศาสตร์

2. ปรัชญาประยุกต์ (Applied philosophy) เป็นปรัชญาที่เอาผลสรุป หรือคำตอบของปรัชญา บริสุทธิ์ไปตีความผลสรุปของวิชาต่าง ๆ คือเมื่อวิชาการต่าง ๆ แต่ละสาขาวิชาถูกค้นไปจนพบปัญหาที่อธิบายไม่ได้ด้วยข้อเท็จจริง จึงเอาปรัชญาบริสุทธิ์ไปอธิบายหรือตีความปัญหานั้น ๆ จัดเป็นปรัชญาประยุกต์ตามสาขาวิชานั้น ๆ เป็นการนำเอาความรู้ แนวความคิด ความจริงที่พิสูจน์กันแล้ว หามาได้จากปรัชญาบริสุทธิ์ ไปผสมผสานกับศาสตร์แขนงต่าง ๆ ซึ่งแยกตัวออกมาจากปรัชญาบริสุทธิ์ เป็นศาสตร์อิสระแล้ว เช่น ปรัชญาศาสนา (Philosophy of religion) ปรัชญาศิลปะ (Philosophy of art) ปรัชญาวิทยาศาสตร์ (Philosophy of science) ปรัชญาการเมือง (Political philosophy) ปรัชญาสังคม (Social philosophy) ปรัชญากฎหมาย (Philosophy of law) ปรัชญาคณิตศาสตร์ (Philosophy of mathematics) ปรัชญาภาษา (Philosophy of language) ปรัชญาจิต (Philosophy of mind) ปรัชญาประวัติศาสตร์ (Philosophy of history) ซึ่งแยกสาขาออกมามากมายตามสาขาวิชาเฉพาะแต่ละวิชา กล่าวคือ เป็นปรัชญาบริสุทธิ์ไปประยุกต์เข้ากับวิชาการอื่น ๆ แล้วกำหนดชื่อตามโดยใช้วิชานั้น ๆ เป็นตัวขึ้น

ศรัณย์ วงศ์คำจันทร์ (2536, หน้า 19-21) แบ่งขอบเขตของปรัชญาเป็น 2 สาขา คือ

1. ปรัชญาบริสุทธิ์ ได้แก่ ความรู้หรือแนวความคิดที่เป็นเนื้อหาแห่งปรัชญาล้วน ๆ หมายถึง ความรู้ในทุกแง่มุม ทุกสาขาและทุกอย่างของมนุษย์ ยกเว้นความรู้เรื่องกลไกกรรม เหตุการณ์ ฯลฯ ปรัชญาบริสุทธิ์นี้เป็นผลแห่งความพยายามคิดค้นแสวงหาความจริงของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ปรัชญาบริสุทธิ์ตามแนวคิดของ ศรัณย์ วงศ์คำจันทร์ แบ่งออกเป็น 3 สาขา คือ

1.1 อภิปรัชญา (Metaphysics) เป็นวิชาที่ว่าด้วยเรื่องความมีอยู่และความจริงแท้ของสรรพสิ่งในโลก เช่น มนุษย์ วิญญาณ โลก พระเจ้า เป็นต้น ว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นจริงอย่างไร ดำรงอยู่อย่างไร ซึ่งแบ่งแยกประเด็นศึกษาดังนี้

1.1.1 เรื่องธรรมชาติ เป็นการศึกษาเรื่องธรรมชาติต่าง ๆ ของจักรวาลหรือเอกภพอันรวมไปถึงเรื่อง กาลเวลา สสาร ชีวิต จักรวาล และโลก เป็นต้น ในการศึกษาเรื่องนี้ ถ้าเป็นการศึกษาโครงสร้าง เรียกว่า จักรวาลวิทยา (Cosmology) แต่ถ้าเป็นการศึกษาเรื่องการเกิด เรียกว่า รังสรรค์วิทยา (Cosmogony)

1.1.2 เรื่องจิตหรือวิญญาณ เป็นการศึกษาถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจิต ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับร่างกายและศึกษาตัวจริงของจิตเองว่าคืออะไร ซึ่งเรียกว่า อัตตาวิทยา (Philosophy of self)

1.1.3 เรื่องพระเจ้า เป็นการศึกษาถึงเรื่องพระเจ้า หรือสิ่งสัมบูรณ์ เช่น ศึกษาว่าพระเจ้านั้นจริงหรือไม่ พระเจ้ามีคุณลักษณะหรือธรรมชาติอย่างไร พระเจ้ามีความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ อย่างไร เป็นต้น ซึ่งเรียกว่า ปรัชญาว่าด้วยพระเจ้า (Philosophy of god)

1.2 ญาณวิทยา (Epistemology) เป็นวิชาที่ศึกษาค้นคว้าในเรื่องความรู้ ความรู้ แท้จริง บ่อเกิดของความรู้ ธรรมชาติของความรู้ ขอบเขตของความรู้ และความสมเหตุสมผลของความรู้ โดยการศึกษาค้นคว้าจะเป็นไปในลักษณะของการวิเคราะห์วิจารณ์

1.3 คุณวิทยา (Axiology) เป็นวิชาที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับคุณค่าของสิ่งทั้งหลาย และอุดมคติแห่งชีวิตซึ่งแบ่งออกเป็น 3 สาขา คือ

1.3.1 ตรรกวิทยา (Logics) เป็นวิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความจริง วิธีการตัดสินความจริง หลักคิดหรือการใช้เหตุผลในการแสวงหาความจริง แบบแห่งการเสนอความคิด สมมุติฐาน การนิยาม การเปรียบเทียบ การจำแนก การกระจาย และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในการใช้เหตุผลเพื่อเข้าถึงความจริง เป็นต้น

1.3.2 จริยศาสตร์ (Ethics) เป็นวิชาที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์แห่งความประพฤติ หลักในการใช้เหตุผลในการแสวงหาความดี หลักแห่งความดี ความถูกต้องและความยุติธรรมตลอดจนถึงคุณค่าทางจริยธรรม เป็นต้น

1.3.3 สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นวิชาที่ว่าด้วยธรรมชาติแห่งความงาม หลักแห่งการแสวงหาความงาม มาตรฐานการตัดสินความงามและลักษณะแห่งความงาม เป็นต้น

2. ปรัชญาประยุกต์ ได้แก่ การนำเอาความรู้หรือแนวคิดทางปรัชญาบริสุทธิ์ไป ผสมผสานประยุกต์ใช้กับศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งแยกตัวออกมาจากปรัชญาบริสุทธิ์และเป็นผลให้นำไปสู่ การทดลองและปฏิบัติให้เกิดผลในสาขาวิชาหรือศาสตร์นั้น ๆ เช่น ปรัชญาวิทยาศาสตร์ ปรัชญาศาสนา ปรัชญาสังคม ฯลฯ

นอกเหนือจากการแบ่งปรัชญาตามธรรมชาติความรู้และการนำไปใช้ดังกล่าวแล้ว สติต วงศ์สวรรค์ (2543, หน้า 15-16) ยังกล่าวถึงการแบ่งปรัชญาอีกวิธีหนึ่งตามแนวคิดของ นักปราชญ์เมธี คือ การแบ่งปรัชญาตามเนื้อหา โดยแบ่งปรัชญาออกเป็น 3 สาขา ได้แก่

1. อภิปรัชญา หรือ ภาววิทยา คือ ปรัชญาศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติ จิต วิญญาณ พระเจ้า โดยแบ่งทัศนะการหาความจริงเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1.1 พวกเอกนิยม (Monism) ถือว่าความจริงมีหนึ่งเดียว แยกย่อยเป็น

1.1.1 พวกวัตถุนิยม (Materialistic) ถือว่าความจริงแท้คือวัตถุ

1.1.2 พวกจิตนิยม (Idealistic) ถือว่าจิตหรือนามธรรมเท่านั้นที่มีอยู่จริง

1.2 พวกทวินิยม (Dualism) ถือว่าความจริงแท้มี 2 อย่าง คือ วัตถุ กับ จิต

1.3 พวกพหุนิยม (Pluralism) ถือว่า ความจริงแท้มีมากกว่า 2 อย่าง

1.3.1 พวกพหุวัตถุนิยม ถือว่า ความจริงแท้มีมาก คือ ปรมาณู หรือ อะตอม

1.3.2 พวกพหุจิตนิยม ถือว่าจิตประกอบขึ้นด้วยปรมาณู หรือ โมนาด

2. ญาณวิทยา หรือ ทฤษฎีความรู้ (Theory of knowledge) เป็นการตอบปัญหาเกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์ 4 ประเด็น คือ

- 2.1 ความรู้มีลักษณะอย่างไร
- 2.2 มนุษย์ได้ความรู้มาอย่างไร
- 2.3 ความรู้มีขอบเขตแค่ไหน
- 2.4 มีเกณฑ์อะไรในการตรวจสอบว่าความรู้ตรงกับความเป็นจริง

3. คุณวิทยา หรือ อักขวิทยา คือ การศึกษาถึงคุณค่าของชีวิต

นอกจากนี้ ทองหล่อ วงษ์ธรรมา (2549 ก, หน้า 8) ได้แบ่งสาขาของปรัชญาตามเนื้อหาออกเป็น 5 สาขา ดังนี้

1. อภิปรัชญา เป็นสาขาปรัชญาที่ว่าด้วยเรื่องของความเป็นจริงหรือสิ่งที่มีอยู่จริง ความเป็นจริงที่อภิปรัชญาแสวงหานั้น หมายถึง ความเป็นจริงอันเป็นพื้นฐานที่สุดที่เรียกกันว่า “ความจริงอันติมะ” (Ultimate Reality) ปรัชญาสาขานี้จึงศึกษาและค้นหาความเป็นจริงของธรรมชาติของโลกหรือจักรวาล ธรรมชาติของมนุษย์ ฯลฯ

2. ญาณวิทยา หรือทฤษฎีความรู้ เป็นปรัชญาสาขาที่ศึกษาและแสวงหาความแท้จริงของความรู้ ประเด็นปัญหาในปรัชญาสาขานี้ นักปรัชญาบางท่านให้ทัศนะว่า ปรัชญาสาขาญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้มีความสำคัญมากกว่าปรัชญาสาขาอื่น ๆ เป็นสาขาที่เป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การค้นพบความเป็นจริงขั้นสูงสุดที่เรียกว่า “สัจธรรม”

3. ตรรกวิทยา เป็นสาขาที่ว่าด้วยการใช้เหตุผล ความถูกต้องในการโต้แย้งจุดบกพร่องในการเสนอเหตุผล เป็นสาขาที่ค้นหาวิธีที่จะเข้าถึงความเป็นจริงและความรู้จริง

4. จริยศาสตร์ เป็นสาขาที่ว่าด้วยความประพฤติ และค้นหาเกณฑ์การตัดสินค่าของความประพฤติ เช่น ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร ซึ่งเกี่ยวข้องรวมไปถึงการค้นหาค่าและจุดหมายสูงสุดที่มนุษย์แสวงหา ซึ่งเป็นปัญหาที่อภิจริยศาสตร์

5. สุนทรียศาสตร์ เป็นสาขาที่ศึกษาและค้นหา เรื่องความงามและเกณฑ์การตัดสินเกี่ยวกับความงาม ประเด็นปัญหาในปรัชญาสาขานี้ เช่น ความงามมีจริงหรือไม่ อะไรคือเกณฑ์ตัดสินว่าสิ่งนั้นงาม

สรุปได้ว่าการแบ่งขอบเขตของปรัชญาสามารถแบ่งได้กว้าง ๆ ออกเป็น 2 สาขาใหญ่ ๆ คือ ปรัชญาบริสุทธิ์ อันกล่าวถึงเนื้อหาแห่งปรัชญาล้วน ๆ และปรัชญาประยุกต์ ซึ่งเป็นการนำปรัชญาบริสุทธิ์ไปประยุกต์ใช้กับศาสตร์ต่าง ๆ นอกจากนี้ปรัชญาทั้งสองสาขายังสามารถแบ่งออกเป็นสาขาย่อยได้อีก ซึ่งโดยปกติแล้ว ปรัชญาบริสุทธิ์ มักแบ่งเป็น อภิปรัชญา ญาณวิทยา คุณวิทยาซึ่งแยกย่อยเป็นจริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ และตรรกศาสตร์ ส่วนปรัชญาประยุกต์จะแยก

ย่อยตามสาขาวิชาต่าง ๆ ที่นำเอาความรู้และแนวความคิดจากศาสตร์แขนงนั้นมาผสมผสานกับปรัชญาบริสุทธิ์

อนึ่ง ผู้วิจัยพิจารณาว่าขอบเขตด้านแนวคิดเชิงปรัชญาในการวิจัยครั้งนี้โดยส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ทางความคิดของอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ เพราะเมื่อนิยายวิทยาศาสตร์มักนำเสนอแนวคิดที่ว่าด้วยความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับผลพวงของวิทยาศาสตร์ แต่ความคิดใหม่ ๆ เกี่ยวกับจักรวาลก็เป็นแนวคิดหนึ่งที่ปรากฏอยู่น้อยในนิยายวิทยาศาสตร์ ส่วนนี้ชี้ให้เห็นช่องทางการการสอดแทรกแนวคิดอภิปรัชญา เพราะความคิดเกี่ยวกับจักรวาลมักเกี่ยวข้องกับโครงสร้าง จุดกำเนิด และความเปลี่ยนแปลงของจักรวาลซึ่งอยู่ในขอบเขตของอภิปรัชญาทั้งสิ้น สำหรับแนวคิดทางจริยศาสตร์ซึ่งเป็นปรัชญาที่ว่าด้วยเรื่องของพฤติกรรม คุณค่าและเป้าหมายของมนุษย์ ก็มีเนื้อหาที่เอื้อต่อการสร้างประเด็นความขัดแย้งในงานบันเทิงคดี ดังนั้นความคิดในนิยายวิทยาศาสตร์ส่วนหนึ่งก็ย่อมอยู่ในขอบเขตของจริยศาสตร์เช่นกัน

นอกจากนี้ ในช่วงปริญาตรี (พ.ศ. 2551) ผู้วิจัยทำวิจัยเรื่อง “แนวคิดเชิงปรัชญาในเรื่องสั้นแนววิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ” พบว่า แนวคิดเชิงปรัชญาที่พบในเรื่องสั้นแนววิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ มักเป็นแนวคิดทางอภิปรัชญาและแนวคิดทางคุณวิยาสาชาจริยศาสตร์ซึ่งเป็นปรัชญาบริสุทธิ์ ดังนั้นเมื่อพิจารณาในแง่ขอบเขตข้อมูล จะพบว่าขอบเขตข้อมูลในงานวิจัยดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของขอบเขตข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้ จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ยืนยันได้ว่าแนวคิดเชิงปรัชญาส่วนใหญ่ในขอบเขตข้อมูลคือแนวคิดทางอภิปรัชญาและแนวคิดทางจริยศาสตร์

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากผู้วิจัยพิจารณาว่าแนวคิดเชิงปรัชญาในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดทางพุทธปรัชญาและปรัชญาเต๋า จึงพิจารณาให้แนวคิดทางพุทธปรัชญาและแนวคิดทางปรัชญาเต๋าเป็นกรอบความคิดหลักในการวิจัย จากนั้นจึงแบ่งกรอบความคิดหลักดังกล่าวออกเป็นแนวคิดทางอภิปรัชญาและแนวคิดทางจริยศาสตร์ การแบ่งย่อยขอบเขตดังกล่าวจะมีส่วนสำคัญในการพิจารณาคัดแยกแนวคิดเชิงปรัชญาที่พบในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ ตลอดจนใช้ในการระบุหลักธรรมหรือแนวคิดทางพุทธปรัชญาและปรัชญาเต๋าที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

1.3 ขอบเขตของอภิปรัชญา

ในการศึกษาขอบเขตของอภิปรัชญาพบว่า ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่กล่าวถึงขอบเขตของอภิปรัชญาโดยใช้ปัญหาทางปรัชญาเป็นเกณฑ์ในการจำแนก ดังนี้

สุวิชัย โกศัลยวัฒน์ (2539, หน้า 3) กล่าวถึงการศึกษาทางอภิปรัชญาที่ศึกษาประเด็นปัญหา 3 ประเด็นต่อไปนี้

1. เรื่องธรรมชาติ ศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ของจักรวาลหรือเอกภพ เช่น เรื่องกาลเวลา อวกาศ จักรวาลและโลก โดยศึกษาว่าอะไรเป็นจุดกำเนิดของสิ่งเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมาได้ อย่างไร ใครเป็นผู้สร้างขึ้นหรือเกิดขึ้นมาเอง สิ่งเหล่านี้มีจำนวนเท่าใด มีผลอย่างไร การศึกษาเรื่องนี้ หากเป็นการศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างของสิ่งเหล่านี้ เรียกว่า จักรวาลวิทยา แต่ถ้าหากเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการเกิดของสิ่งเหล่านี้เรียกว่า รังสรรค์วิทยา

2. เรื่องวิญญาณหรือจิต ศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับจิต เช่น การกำเนิดลักษณะ ที่เป็นอยู่ จุดมุ่งหมาย ธรรมชาติต่าง ๆ ของจิตตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับร่างกาย การทำงานของจิตทั้งจิตสำนึก จิตใต้สำนึก และจิตไร้สำนึก ผลของจิตที่มีต่อวิถีชีวิตต่อตัวคน เรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่าปรัชญาว่าด้วยตนหรือ อัตตวิทยา

3. เรื่องพระเจ้า ศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับพระเจ้า เช่น พระเจ้ามีจริงหรือไม่ พระเจ้าอยู่ที่ใด พระเจ้ามีคุณลักษณะอย่างไร พระเจ้าดำรงอยู่เช่นไร พระเจ้ามีความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ อย่างไร เรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่า ปรัชญาว่าด้วยพระเจ้า

สถิต วงศ์สวรรค์ (2543, หน้า 68) กล่าวปัญหาทางอภิปรัชญาไว้ 3 กลุ่ม ดังนี้

1. เรื่องความคงที่กับความเปลี่ยนแปลง โดยพิจารณาว่าเนื้อแท้ที่คงที่ถาวรหรือความเปลี่ยนแปลงของโลกเป็นไปอย่างไร ถ้าโลกเปลี่ยนแปลงอะไรเป็นเหตุปัจจัย นักปรัชญาในอดีตได้เน้นเรื่องลักษณะพื้นฐานของธรรมชาติ 2 ประการ คือ ความคงที่กับความเปลี่ยนแปลง เพราะเราจะเห็นสิ่งรอบตัวเรามีการเปลี่ยนแปลงเสมอ ในความเปลี่ยนแปลงย่อมมีความคงที่อยู่ด้วย จึงเกิดปัญหาว่าในลักษณะทั้งสองประการนี้อะไรเป็นความจริงแท้กันแน่

2. เรื่องกายกับจิตวิญญาณ โดยพิจารณาว่าอะไรคือธาตุแท้ของมนุษย์ จิตมนุษย์มีหรือไม่นอกจากร่างกายแล้ว อะไรที่ถือว่าเป็นส่วนสำคัญของชีวิตบ้าง

3. เรื่องเจตจำนงเสรีกับเหตุวิสัย โดยพิจารณาว่ามนุษย์มีอิสรภาพในการจะกระทำทุกอย่างได้หรือไม่ หรือจะกระทำอันใดต้องอาศัยกระแสนของเหตุปัจจัยภายนอก เพราะทุกสิ่งต้องอาศัยเหตุปัจจัย

ในแง่ของขอบเขตทางอภิปรัชญา สถิต วงศ์สวรรค์ (2543, หน้า 72-74) กล่าวว่า อภิปรัชญาเป็นการแสวงหาความจริงพื้นฐานหรือ ความจริงอันติมยะ คือ ความจริงสูงสุดซึ่งเป็นแก่นแท้ หรือเบื้องหลังของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมี 3 ประเด็นปัญหา คือ

1. ปัญหาเอกภพหรือธรรมชาติคืออะไร

ปัญหาดังกล่าวเป็นการตอบปัญหาเกี่ยวกับตัวเอกภพเองและสรรพสิ่งในเอกภพว่ามีความเป็นมาเป็นไปอย่างไร มีความสัมพันธ์อย่างไร เช่น ศึกษาหาคำตอบเกี่ยวกับกาล (เวลา) อวกาศ (Space) กาแล็กซี (Galaxy) เกี่ยวกับการกำเนิดเป็นไปโดยเป้าหมายอย่างไร ปัญหาในลักษณะนี้เรียกว่า ปรัชญาเอกภพ หรือจักรวาลวิทยา

2. ปัญหาจิตหรือวิญญาณคืออะไร

ปัญหาดังกล่าวเป็นการศึกษาว่าจิตมนุษย์ คืออะไร มีความสัมพันธ์กับร่างกายอย่างไร มนุษย์มีเจตจำนงเสรี (Free will) หรือไม่ การตัดสินใจเลือกกระทำมีเสรีอย่างแท้จริงไหม รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับจิตของมนุษย์ว่าเป็นอย่างไรเมื่อร่างกายดับสูญลง ปัญหาในลักษณะนี้เรียกว่า ปรัชญาจิต (Philosophy of mind)

3. ปัญหาภาวะ คือ ภาววิทยา คืออะไร

ปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาเกี่ยวกับภาวะทั่วไป หรือเนื้อแท้ของทุกสิ่งในเอกภพว่าโดยแก่นแท้มันเป็นอะไรกันแน่ ความจริงขั้นสุดท้ายนี้เรียกว่า “ความจริงอันดิมะ” สิ่งต่าง ๆ ในเอกภพเป็นสสาร สิ่งที่ไม่ใช่สสาร เช่น จิต วิญญาณ พระเจ้ามีจริงหรือไม่ ปัญหาในลักษณะนี้เรียกว่า ปรัชญาภาวะ หรือ ภาววิทยา (Ontology)

วิทย์ วิศทเวทย์ (2547, หน้า 13) กล่าวถึงปัญหาทางอภิปรัชญาไว้ 2 ประการใหญ่ ๆ ได้แก่ ปัญหาเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ และปัญหาเรื่องธรรมชาติของโลก สรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ปัญหานี้แยกได้เป็น 2 ประเด็น คือ

- 1.1 อะไรคือเนื้อแท้หรือธาตุแท้ของมนุษย์ มนุษย์ประกอบไปด้วยอะไรบ้าง
- 1.2 มนุษย์ดำเนินวิถีชีวิตไปอย่างไร การกระทำของมนุษย์มีลักษณะอย่างไร เช่น เป็นเสรีหรือไม่ หรือเป็นไปตามกระแสปัจจัยแวดล้อมภายนอก

2. ปัญหาเรื่องธรรมชาติของโลก ปัญหานี้แยกได้เป็น 2 ประเด็น คือ

- 2.1 อะไรคือเนื้อหาหรือธาตุแท้ของจักรวาล
- 2.2 โลกดำเนินเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา (2549 ก, หน้า 87-89) แบ่งปัญหาอภิปรัชญาไว้ 4 ประเด็น ดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับเนื้อแท้ของโลก ได้แก่ ปัญหาว่าอะไรคือความเป็นจริง หรืออะไรคือสิ่งที่แท้จริงสูงสุด
2. ปัญหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของโลก ได้แก่ ปัญหาว่าทุกสิ่งเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร สิ่งเหล่านี้มีจุดหมายหรือไม่ มีขั้นตอนหรือกระบวนการอย่างไรและมีสาเหตุอะไรที่ทำให้ความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น

3. ปัญหาเกี่ยวกับธาตุแท้ของมนุษย์ ได้แก่ ปัญหาว่าด้วยสิ่งอันเป็นสาร์ตตะ คือ ธาตุแท้หรือแก่นแท้ของมนุษย์ ซึ่งเป็นประเด็นคำถามที่ยากต่อการตอบ เพราะมนุษย์แตกต่างจากสัตว์หรือสิ่งของอื่น ๆ หากถามว่าสาร์ตตะของมิดคืออะไร ตอบได้คือ “ความคม” สาร์ตตะของเกลืออยู่ที่ “ความเค็ม” เป็นต้น แต่สาร์ตตะ (แก่นแท้) ของมนุษย์คืออะไร

4. ปัญหาเกี่ยวกับเจตจำนงเสรี ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับความมีอิสระในการตัดสินใจของมนุษย์ มีคำถามว่า มนุษย์มีอิสระหรือไม่

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2551, หน้า 69) กล่าวถึงขอบเขตของอภิปรัชญาไว้ว่า อภิปรัชญานี้มีปัญหาที่นักปรัชญาถกเถียงกันอยู่เสมอ 3 ปัญหา ได้แก่ เรื่องความคงที่กับความเปลี่ยนแปลง เรื่องกายกับจิตหรือวิญญาณ เรื่องเจตจำนงเสรีกับเหตุวิสัย ดังนี้

1. เรื่องความคงที่กับความเปลี่ยนแปลง โดยพิจารณาว่าเนื้อแท้ที่คงที่ถาวรหรือความเปลี่ยนแปลงของโลกเป็นไปอย่างไร ถ้าโลกเปลี่ยนแปลง อะไรเป็นเหตุปัจจัย

2. เรื่องกายกับจิตหรือวิญญาณ โดยพิจารณาว่าอะไรธาตุแท้ของมนุษย์ จิตมนุษย์มีหรือไม่ นอกจากร่างกายแล้ว อะไรที่ถือว่าเป็นส่วนสำคัญของชีวิตบ้าง

3. เรื่องเจตจำนงเสรีกับเหตุวิสัย โดยพิจารณาว่ามนุษย์มีอิสรภาพในการกระทำทุกอย่างได้หรือไม่ หรือจะกระทำอันใดต้องอาศัยกระแสนอกเหตุปัจจัยภายนอกเพราะทุกสิ่งต้องอาศัยเหตุปัจจัย

จากทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิดังกล่าวสรุปได้ว่า ปัญหาทางอภิปรัชญาสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ปัญหาเรื่องธรรมชาติของโลก และปัญหาเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ โดย “ปัญหาเรื่องธรรมชาติของโลก” ได้แก่ ปัญหาทางรังสรรค์วิทยา และปัญหาทางจักรวาลวิทยา ส่วน “ปัญหาเรื่องธรรมชาติของมนุษย์” ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับธาตุแท้ของมนุษย์ ปัญหาเกี่ยวกับวิญญาณหรือจิต และปัญหาเกี่ยวกับเจตจำนงเสรี

จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยนำมาสร้างเป็นกรอบการวิจัยโดยประมวลจากแนวคิดเชิงปรัชญาของ ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา (2549 ก) วิทย์ วิศทเวทย์ (2547) สถิต วงศ์สวรรค์ (2543) และ สุวิชัย โกศัลยะวัฒน์ (2539) ดังนี้

1. ธรรมชาติของโลก
 - 1.1 รังสรรค์วิทยา
 - 1.2 จักรวาลวิทยา
2. ธรรมชาติของมนุษย์
 - 2.1 ธาตุแท้ของมนุษย์
 - 2.2 วิญญาณหรือจิต

2.3 เจตจำนงเสรี

ประเด็นปัญหาที่แจกแจงมานี้จะเป็นกรอบแนวคิดย่อยภายใต้หัวข้อแนวคิดทางพุทธปรัชญาและแนวคิดทางปรัชญาเต๋าซึ่งเป็นกรอบแนวคิดหลักในการศึกษาวิจัย

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ประมวลประเด็นคำถามย่อยในแต่ละหัวข้อ เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาคัดเลือกแนวคิดจริยศาสตร์ในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ ดังนี้

1. ธรรมชาติของโลก

1.1 รังสรรค์วิทยา คือ แนวคิดที่ตั้งคำถามต่อกำเนิดของจักรวาล เช่น

สิ่งใดเป็นจุดกำเนิดของ โลกและจักรวาล

โลกและจักรวาลเกิดขึ้นมาได้อย่างไร

สิ่งแรกหรือต้นตอของสรรพสิ่งคืออะไร

สิ่งใดคือปฐมธาตุของสรรพสิ่ง

เอกภพและสรรพสิ่งในเอกภพมีความเป็นมาอย่างไร

ใครเป็นผู้สร้างโลกและจักรวาลขึ้นหรือโลกและจักรวาลถือกำเนิดขึ้นมาเอง

พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกจริงหรือไม่

พระเจ้ามิจริงหรือไม่ อยู่ที่ไหน มีคุณลักษณะอย่างไร ดำรงอยู่เช่นไร

พระเจ้ามี่ความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ อย่างไร

ฯลฯ

1.2 จักรวาลวิทยา คือ แนวคิดที่ตั้งคำถามต่อโครงสร้างและความจริงเกี่ยวกับจักรวาล เช่น

สิ่งใดคือโครงสร้างของจักรวาล

จักรวาลและโลกมีจำนวนเท่าใด

เอกภพและสรรพสิ่งในเอกภพมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

ภาวะทั่วไปหรือเนื้อแท้ของทุกสิ่งในเอกภพ โดยแก่นแท้แล้วเป็นอย่างไร

ความจริงขั้นสุดท้าย หรือ ความจริงอันคิมะคือจิตหรือสสาร

อะไรคือเนื้อหาหรือธาตุแท้ของจักรวาล

อะไรคือความเป็นจริงแท้ที่ประกอบขึ้นเป็นโลก

อะไรคือความเป็นจริง หรืออะไรคือสิ่งที่แท้จริงสูงสุด

โลกและสรรพสิ่งเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

การเคลื่อนไหวของโลกและสรรพสิ่งมีเป้าหมายหรือไม่ อย่างไร

การเคลื่อนไหวของโลกและสรรพสิ่งมีขั้นตอนหรือกระบวนการอย่างไร

อะไรเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้ความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น
ระหว่างความเปลี่ยนแปลงและความคงที่อะไรเป็นสิ่งที่จริงแท้

ฯลฯ

2. ธรรมชาติของมนุษย์

2.1 ธาตุแท้ของมนุษย์ คือ แนวคิดที่ตั้งคำถามต่อธรรมชาติของมนุษย์ เช่น
ระหว่างกายและจิตสิ่งใดคือธาตุแท้ของมนุษย์

สิ่งใดคือสสารัตถะ เนื้อแท้ ธาตุแท้หรือแก่นแท้ของมนุษย์

มนุษย์ประกอบไปด้วยอะไรบ้าง

นอกจากร่างกายแล้ว อะไรที่ถือว่าเป็นส่วนสำคัญของชีวิตบ้าง

ร่างกายและจิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปหรือคงที่

ฯลฯ

2.2 วิญญาณหรือจิต คือ แนวคิดที่ตั้งคำถามต่อเรื่องวิญญาณหรือจิตของมนุษย์

เช่น

จิตของมนุษย์มีหรือไม่

จิตมนุษย์คืออะไร

การกำเนิด ลักษณะที่เป็นอยู่ จุดมุ่งหมาย ธรรมชาติต่าง ๆ ของจิตเป็นอย่างไร

จิตมีความสัมพันธ์กับร่างกายอย่างไร

เมื่อร่างกายดับสูญลงจิตจะเป็นอย่างไร

การทำงานของจิตทั้งจิตสำนึก จิตใต้สำนึก และจิตไร้สำนึกเป็นอย่างไร

จิตมีผลต่อวิถีชีวิตหรือต่อตัวของบุคคลอย่างไร

สสารเป็นผลพลอยได้ของจิตใช่หรือไม่

ผีตาย เทวดามีจริงหรือไม่

นรกสวรรค์มีจริงหรือไม่

จิตและวิญญาณของมนุษย์เป็นอมตะหรือไม่

สิ่งใดเป็นอนุภาคสุดท้ายของสสาร

ฯลฯ

2.3 เจตจำนงเสรี คือ แนวคิดที่ตั้งคำถามต่ออิสรภาพในการเลือกกระทำหรือไม่กระทำของมนุษย์ เช่น

มนุษย์มีอิสรเสรีภาพในตัวเองหรือไม่ หรือมนุษย์มีเจตจำนงเสรีหรือไม่

การตัดสินใจ และการเลือกกระทำของมนุษย์มีอิสรเสรีอย่างแท้จริงหรือไม่

มนุษย์ดำเนินวิถีชีวิตไปอย่างไร

การกระทำของมนุษย์มีลักษณะอย่างไร เช่น เป็นเสรีหรือไม่ หรือเป็นไปตาม
กระแสปัจจัยแวดล้อมภายนอก

ฯลฯ

จากประเด็นคำถามย่อยดังกล่าว จะเป็นเกณฑ์ในการจำแนกแนวคิดเชิงปรัชญาใน
นิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ โดยพิจารณาว่าแนวคิดในนิยายวิทยาศาสตร์เรื่องใดที่
แสดงแนวคิดสอดคล้องกับคำถามย่อยในแต่ละหัวข้อดังกล่าวจะจัดให้เป็นเรื่องที่แสดงแนวคิดทาง
อภิปรัชญา

1.4 ขอบเขตของจริยศาสตร์

ในการศึกษาขอบเขตของจริยศาสตร์ผู้วิจัยพบว่า ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลายมักกล่าวถึง
ขอบเขตของจริยศาสตร์โดยใช้ประเด็นคำถามทางปรัชญาเป็นเกณฑ์ในการจำแนกเช่นเดียวกัน ดังนี้
สุวิชัย โกศัลยวัฒน์ (2539, หน้า 10) กล่าวถึงขอบเขตของจริยศาสตร์ในแง่มุมต่าง ๆ
ดังต่อไปนี้

จริยศาสตร์ในฐานะที่เป็นศาสตร์แขนงหนึ่ง มีประเด็นในการศึกษาดังนี้

1. อะไรคือความถูก-ผิด ความดี-ชั่ว ความเหมาะสม-ไม่เหมาะสม และความควร-
ไม่ควรของการกระทำของมนุษย์
2. อะไรคือลักษณะของการกระทำที่ว่า “ถูก” “ดี” “เหมาะสม” “ควร” ของการกระทำ
อันมีคุณค่าของมนุษย์
3. อะไรคือเกณฑ์หรือมาตรการที่นำมาตัดสินการกระทำของมนุษย์ สิ่งที่ตัดสินว่า
“ถูก-ผิด” “ดี-ชั่ว” “เหมาะสม-ไม่เหมาะสม” หรือ “ควร-ไม่ควร” มีความเชื่อถือและยอมรับได้
เพียงใด
4. อะไรคือความหมายที่แท้จริงของสิ่งหรือการกระทำของมนุษย์ที่บ่งบอกได้
อย่างชัดเจนในเชิงเหตุผลเกี่ยวกับปัญหาของการกระทำของมนุษย์
5. อะไรคือจุดมุ่งหมาย ความคาดหวัง หรือความต้องการอันพึงปรารถนาสูงสุดของ
มนุษย์ที่ก่อให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์

จริยศาสตร์ในฐานะปรัชญาสาขาหนึ่ง เป็นการตั้งประเด็นปัญหาเพื่อให้แสวงหา
คำตอบในตัวคำถามนั้นได้แก่

1. สาเหตุ แรงบันดาลใจ หรือปัจจัยที่เป็นตัวกระตุ้นให้กระทำพฤติกรรมนั้นทั้ง
ความคิดและการกระทำ

2. ผล สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาและสิ่งที่กระทบอันเนื่องมาจากผลที่เกิดจากการกระทำ
พฤติกรรมนั้นทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

3. คุณค่า อันเกิดจากการกระทำพฤติกรรมนั้นผลต่อการประเมินพฤติกรรมนั้นก่อนที่
จะตัดสินคุณค่าของการกระทำนั้น

จริยศาสตร์ในฐานะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ มีเป็นการประยุกต์ศาสตร์สาขา
อื่นกับแนวคิดทางจริยศาสตร์ในลักษณะของสหวิทยาการ เพื่อตอบคำถามในประเด็นต่อไปนี้

1. อะไรคือสาเหตุอันเป็นที่มาของพฤติกรรมนั้น
2. อะไรคือการกระทำอันเป็นผลของพฤติกรรมนั้น
3. อะไรคือหลักเกณฑ์ในการใช้ดีความหรือดีค่าคุณลักษณะของพฤติกรรมนั้น
4. อะไรคือหลักเกณฑ์หรือกฎในการใช้ประเมินค่าหรือวัดค่าของพฤติกรรมนั้น
5. อะไรคือวิธีการหรือการดำเนินการในอันที่จะมีผลต่อการปรับหรือเปลี่ยน
พฤติกรรมนั้น หากพิจารณาแล้วเป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์

จริยศาสตร์ในฐานะหลักเกณฑ์หรือมาตรการในการใช้ตัดสิน ใช้สำหรับตัดสิน
พฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ โดยต้องคำนึงถึงเจตจำนงในการตั้งกฎเหล่านั้นว่ามีผลบังคับ
ใช้อย่างไร กับใคร เมื่อไหร่ ขอบเขตการศึกษาจริยศาสตร์ดังกล่าวต้องพิจารณาในสิ่งต่อไปนี้

1. อะไรเป็นลักษณะเด่นหรือลักษณะสำคัญที่ทำให้สิ่งเหล่านั้นมาเป็นหลักเกณฑ์หรือ
เป็นมาตรการใช้ตัดสิน
2. อะไรเป็นสาเหตุให้เกิดหลักเกณฑ์หรือมาตรการดังกล่าว
3. อะไรคือเงื่อนไขหรือปัจจัยเกี่ยวกับหลักเกณฑ์หรือมาตรการดังกล่าว
4. อะไรคือคุณค่าอันแท้จริงที่จะได้รับการปฏิบัติหรือการไม่ปฏิบัติหลักเกณฑ์หรือ
มาตรการดังกล่าว

สถิติ วงศ์สุวรรณ (2543, หน้า 138-139) กล่าวถึงปัญหาทางจริยศาสตร์ ไว้ดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับอุดมคติของชีวิต

ปัญหาดังกล่าวด้วยเรื่องจุดหมายปลายทางหรือเป้าหมายของชีวิต อะไรคือสิ่ง
ประเสริฐสำหรับมนุษย์หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนพึงแสวงหา ปัญหานี้เป็นปัญหาเกี่ยวกับสิ่งที่มีค่า
สำหรับมนุษย์ ว่าอะไรคือสิ่งที่มีค่าสูงสุดคืออะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตสำหรับมนุษย์ เราแสวงหา
สิ่งต่าง ๆ เพราะเราเข้าใจว่ามันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับเรา แต่สิ่งเหล่านั้นมีค่าจริง ๆ คือเป็นสิ่งที่มีความ
โดยตัวมันเองหรือไม่ หรือว่าค่าของมันอยู่ที่สิ่งอื่นอีกต่อไป

ถ้าเราแสวงหาสิ่งหนึ่งเพราะเราต้องการสิ่งนั้นเอง ไม่ใช่แสวงหามันเพื่อให้ได้สิ่งอื่น
อีกต่อไป สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มีความในตัวเอง (Intrinsic value) เช่น ถ้าเราแสวงหาความรู้เพื่อเป็นบันได

ก้าวขึ้นไปหาเงิน ความรู้เป็นสิ่งที่มีความนอกตัว (Extrinsic value) เพราะเราไม่ได้ต้องการมันเพื่อตัวมันเอง แต่ต้องการมันเพื่อนำไปสู่สิ่งหนึ่ง ในแง่ความรู้จึงเป็นเพียงวิถี (Mean) ที่จะนำเราไปสู่สิ่งอื่นเท่านั้น ดังนั้น ปัญหาในเรื่องนี้คือ อะไรเป็นสิ่งที่มีความในตัว อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุด อะไรคือเป้าหมายของชีวิต มนุษย์ควรดำรงชีวิตอย่างไร

2. ปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม

ปัญหาดังกล่าวมาด้วยการตัดสินคุณค่าของการกระทำ เป็นปัญหาเกี่ยวกับการพิจารณาการกระทำของมนุษย์ในแต่ละครั้งว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ การตัดสินต้องมีมาตรการหรือเกณฑ์บางอย่างมาตัดสิน ปัญหาที่ก็จะใช้อะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินและมีเหตุผลอย่างไรที่ใช้เกณฑ์นั้น ประเด็นปัญหานี้เป็นประเด็นหลักในจริยศาสตร์

3. ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของค่าทางจริยธรรม

ปัญหาดังกล่าวมีเนื้อหาเกี่ยวกับตัวค่าทางจริยธรรม ที่เราใช้คำว่าดี มันมีลักษณะอย่างไร เช่น “อาจารย์สวัสดิ์เป็นคนดี” มีความหมายว่าอะไร เราหมายถึงอะไร ปัญหาประเด็นนี้เราเรียกว่า อภจริยศาสตร์ (Metaethics)

วิทย์ วิศุทเวทย์ (2547, หน้า 13) กล่าวถึงคำถามทางจริยศาสตร์ไว้ 2 ประเด็น ดังนี้

1. มนุษย์เราควรทำอย่างไรกับตัวเอง เราควรใช้ชีวิตของเราอย่างไร อะไรเป็นสิ่งที่ที่ดีที่สุดของชีวิตที่เราควรแสวงหา

2. เราควรปฏิบัติกับผู้อื่นอย่างไร อะไรคือหลักแห่งความประพฤติของมนุษย์

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา (2549 ก, หน้า 111-124) กล่าวถึงปัญหาทางจริยศาสตร์ไว้ดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับค่าหรือคุณค่า คือ ปัญหาว่าอะไรคือคุณค่า อะไรคือค่าทางจริยธรรม
2. ปัญหาเกี่ยวกับการมีอยู่ของค่า คือ ปัญหาว่าค่าคือมีอยู่จริงหรือไม่
3. ปัญหาเกี่ยวกับอุดมคติชีวิต คือ ปัญหาเกี่ยวกับอุดมคติชีวิตที่มนุษย์ยึดถือเป็นหลัก เพื่อให้ชีวิตบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุด ได้แก่ ปัญหาว่าอะไรคือสิ่งที่มีค่ามากที่สุดที่มนุษย์ควรแสวงหา
4. ปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินค่าทางจริยะ คือ ปัญหาว่าอะไรคือเกณฑ์การตัดสินค่าทางจริยธรรม หรืออะไรเป็นมาตรการของความถูก-ความผิด ดี-ไม่ดี ควรหรือไม่ควร

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2551, หน้า 122) ไว้ว่า ใน จริยศาสตร์มีขอบเขตและปัญหาที่ควรกำหนดใน 3 หัวข้อ คือ

1. อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ อะไรคือสิ่งที่น่าพึงปรารถนาที่สุดของชีวิต อะไรคือสิ่งประเสริฐที่มนุษย์ควรแสวงหา ในชีวิตประจำวัน มนุษย์มีสิ่งที่ตนปรารถนามากมาย บางทีเราแสวงหาอะไรบางอย่าง มิใช่เพื่อตนเอง แต่เพื่อสิ่งอื่น และสิ่งนั้นเพื่อประทังความหิว เช่น ใช้เงินซื้ออาหาร แสดงว่า เงินไม่มีค่าในตนเอง แต่ค่าของเงินอยู่ที่เงินนำไปสู่สิ่งอื่นและอะไรคือ สิ่งที่มนุษย์ต้องการจริง ๆ

2. อะไรคือเกณฑ์ในการตัดสินการกระทำ การดำเนินชีวิตมนุษย์ต้องกระทำอย่างไร อย่างหนึ่ง ทั้งกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ปัญหาอยู่ที่ว่า อะไรคือเกณฑ์ในการตัดสินว่าทำ อย่างนี้ถูก ทำอย่างนี้ผิด ทำอย่างนี้ควร ทำอย่างนี้ไม่ควร

3. อะไรคือค่าทางจริยธรรม มีปัญหาทางจริยศาสตร์อีกปัญหาหนึ่ง คือปัญหาทาง อภจริยศาสตร์ ปัญหานี้พูดถึงค่าทางจริยธรรม เช่น เราจะนิยามความดีได้หรือไม่ ความดีคืออะไร ความดีมีอยู่จริงหรือเป็นสิ่งที่แต่ละสังคมสร้างขึ้น

โดยสรุป จากการประมวลประเด็นปัญหาหรือคำถามเชิงปรัชญาจากทัศนะของผู้รู้ ดังกล่าว ผู้วิจัยนำมาสร้างเป็นกรอบการวิจัยโดยประมวลจากแนวคิดเชิงปรัชญาของ ทองหล่อ วงษ์ธรรม (2549 ก) วิทย์ วิศทเวทย์ (2547) สถิต วงศ์สวรรค์ (2543) และ สุวิชัย โกศลยะวัฒน์ (2539) ดังนี้

1. เกณฑ์การตัดสินคุณค่าทางจริยะ
2. ค่าหรือคุณค่า
3. อุดมคติของชีวิต

ประเด็นปัญหาที่แจกแจงมานี้จะเป็นกรอบแนวคิดย่อยภายใต้หัวข้อแนวคิดทาง พุทธปรัชญาและแนวคิดทางปรัชญาเต๋าซึ่งเป็นกรอบแนวคิดหลักในการศึกษาวิจัย

นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะประมวลประเด็นคำถามย่อยในแต่ละหัวข้อ เพื่อเป็นแนวทางใน การคัดเลือกแนวคิดอภิปรัชญาในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ ดังนี้

1. เกณฑ์การตัดสินคุณค่าทางจริยะ คือ แนวคิดมีเนื้อหาสัมพันธ์กับคำถามต่อไปนี้
อะไรคือเกณฑ์ในการตัดสิน ดีความหรือประเมินค่าความถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว

ความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ควรหรือไม่ควรในการกระทำของมนุษย์

สิ่งใดเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดหลักเกณฑ์ดังกล่าว

เกณฑ์ในการตัดสินนั้นน่าเชื่อถือหรือยอมรับได้เพียงใด

การปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามเกณฑ์ดังกล่าวส่งผลต่อการประเมินคุณค่าและการ
กระทำของมนุษย์อย่างไร

อะไรคือคุณค่าที่มนุษย์ได้รับจากการปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ดังกล่าว
ลักษณะการกระทำใดของมนุษย์ที่เรียกว่าถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว เหมาะสมหรือไม่
เหมาะสม และควรหรือไม่ควร

การกระทำของมนุษย์ในแต่ละครั้งนั้นเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่
สิ่งใดสามารถชี้วัดได้ว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ดียังแท้จริงหรือเป็นเพียงความดีที่
สังคมสร้างขึ้นมา ฯลฯ

2. ค่าหรือคุณค่า คือ แนวคิดมีเนื้อหาสัมพันธ์กับคำถามต่อไปนี้

คุณค่ามีจริงหรือเป็นเพียงสิ่งสมมติ

คำว่า “ดี” มีลักษณะอย่างไร

“ดี” มีความหมายว่าอะไร และสิ่งที่มนุษย์เรียกว่า “ดี” หมายถึงอะไร

“ดี” มีจริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น

ความจริงเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัวหรือไม่

อะไรคือสาเหตุ แรงบันดาลใจ หรือปัจจัยที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความคิดและ
การกระทำของมนุษย์

เมื่อเกิดการกระทำขึ้นแล้ว ผลที่สืบเนื่องจากการกระทำของมนุษย์เป็นอย่างไร

พฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์มีคุณค่าอย่างไร

มนุษย์ควรประพฤติตนอย่างไรทั้งต่อตนเอง ผู้อื่นหรือสิ่งอื่น

อะไรคือหลักแห่งการกระทำหรือความประพฤติของมนุษย์

ควรใช้วิธีการใดในปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ให้เป็นพฤติกรรมที่พึง
ประสงค์ ฯลฯ

3. อุดมคติของชีวิต คือ แนวคิดมีเนื้อหาสัมพันธ์กับคำถามต่อไปนี้

มนุษย์เกิดมาเพื่ออะไร อะไรคือจุดมุ่งหมาย ความคาดหวัง อุดมคติ เป้าหมายหรือ
ความต้องการสูงสุดของมนุษย์

อุดมคติของมนุษย์มีอยู่จริงหรือไม่

ความบริสุทธิ์ของดวงจิตมีจริงหรือไม่

อะไรเป็นสิ่งประเสริฐหรือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรแสวงหา

อะไรคือสิ่งมนุษย์ควรยึดถือเป็นหลักเพื่อนำชีวิตไปสู่ความสุข

สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์เข้าใจว่าเป็นอุดมคติหรือเป้าหมายนั้นมีค่าในตัวเองหรือไม่ หรือค่าของมันอยู่ที่สิ่งอื่น

ชีวิตที่ดีคืออะไร มนุษย์ควรประพฤติตนหรือดำเนินชีวิตอย่างไรจึงจะเหมาะสมและคุ้มค่าแก่การเป็นคน ฯลฯ

จากประเด็นคำถามย่อยดังกล่าว จะใช้เป็นเกณฑ์ในการจำแนกแนวคิดเชิงปรัชญาในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ โดยพิจารณาว่าแนวคิดของนิยายวิทยาศาสตร์เรื่องใดที่แสดงแนวคิดสอดคล้องกับคำถามดังกล่าวจะจัดให้เป็นเรื่องที่แสดงแนวคิดทางจริยศาสตร์

1.5 ขอบเขตของสุนทรียศาสตร์

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์พบว่า ผู้ทรงคุณวุฒิทางปรัชญากล่าวถึงขอบเขตของสุนทรียศาสตร์ไว้แตกต่างกัน ดังนี้

สถิต วงศ์สวรรค์ (2543, หน้า 191) กล่าวถึงสุนทรียศาสตร์ว่าเป็นการศึกษาถึงลักษณะของ ความงามในประเด็นสำคัญ 5 ประเด็น ดังนี้

1. ความงามคืออะไร มีลักษณะอย่างไร
2. ความงามมีอยู่จริงหรือไม่ หรือว่าเป็นเพียงความรู้สึกของมนุษย์
3. อะไรเป็นแรงกระตุ้นทางศิลปะ
4. ศิลปะคืออะไร
5. ประเภทของศิลปะ

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา (2549 ก, หน้า 125-134) กล่าวถึงขอบเขตของสุนทรียศาสตร์โดยกล่าวถึงปัญหาสำคัญเกี่ยวกับความงามและศิลปะซึ่งแสดงให้เห็นพื้นที่ทางความคิดของสุนทรียศาสตร์ ดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับคำนิยาม “ความงาม” คือ ปัญหาที่ว่าอะไรคือความงาม และอะไรคือธาตุของสุนทรียะ
2. ปัญหาเกี่ยวกับการมีอยู่ของความงาม คือ ปัญหาที่ว่าความงามมีอยู่จริงหรือไม่
3. ปัญหาเกี่ยวกับความหมายของศิลปะ คือ ปัญหาที่ว่าศิลปะคืออะไร มีความหมายอย่างไร

โดยสรุป สุนทรียศาสตร์เป็นแนวคิดเชิงปรัชญาที่มุ่งวิพากษ์ถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความงามทั้งในด้านความหมาย ลักษณะ ธรรมชาติ ความตระหนักถึง การเข้าถึงและมาตรฐานสำหรับการตัดสินความงาม ครอบคลุมไปถึงการวิพากษ์ศิลปะในแง่ต่าง ๆ เช่น แรงบันดาลใจ รสนิยม คำนิยาม ความซาบซึ้งในคุณค่าทางศิลปะของมนุษย์ เป็นต้น ขอบเขตดังกล่าวเป็นเกณฑ์ที่ผู้วิจัยใช้จำแนกแนวคิดเชิงปรัชญาในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ เพื่อพิจารณาว่า

แนวคิดใดเป็นแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ รวมทั้งวิเคราะห์ว่า วินทร์ เลียววาริณ วิพากษ์ถึงความงาม และศิลปะในแง่มุมใด ตลอดจนต้องการสื่อสารสิ่งใดไปยังผู้อ่าน

1.6 ขอบเขตของญาณวิทยา

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับญาณวิทยาพบว่า ผู้ทรงคุณวุฒิทางปรัชญากล่าวถึงขอบเขตของสุนทรียศาสตร์ไว้แตกต่างกัน ดังนี้

บุญมี แท่นแก้ว (2543, หน้า 2) กล่าวถึงขอบเขตของญาณวิทยาไว้ดังนี้

1. กำเนิดแห่งความรู้หรือบ่อเกิดแห่งความรู้
2. วิธีสร้างความรู้
3. ธรรมชาติของความรู้
4. เงื่อนไขปัจจัยแห่งความรู้
5. มาตรฐานในการตัดสินความรู้

วิชัย กุลยาบาล (2544, หน้า 76) ซึ่งระบุขอบเขตของญาณวิทยาโดย กล่าวถึงประเด็นปัญหาต่าง ๆ ของญาณวิทยาไว้ดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับต้นกำเนิดของความรู้ คือ การพิจารณาว่าคนเราได้รับความรู้มาอย่างไร หรืออะไรเป็นแหล่งกำเนิดความรู้ ปัญหากลุ่มนี้มีทฤษฎีสำคัญ 5 ทฤษฎี คือ เหตุผลนิยม (Rationalism) ประสบการณ์นิยม (Empiricism) เพพนาการนิยม (Sensationism) อนุমানนิยม (Apriorism) และสัญชาตญาณนิยม (Intuitionism)

2. ปัญหาเกี่ยวกับวิธีการสร้างความรู้ คือ การพิจารณาถึงการสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง สำหรับปัญหากลุ่มนี้ วิชัย กุลยาบาล กล่าวถึงการสร้างความรู้ 4 วิธี ได้แก่ วิธีที่ยึดถือลัทธิที่มีอยู่แต่ดั้งเดิม (Dogmatism) วิธีที่ตั้งข้อสงสัยไว้ก่อนแล้วจึงสร้างความรู้ เรียกว่า “วิมตินิยม” (Scepticism) วิธีที่ยึดหลักวิจารณ์ญาณนิยม (Criticism) และวิธีที่ยึดหลักวิภาษวิธี (The dialectic method)

3. ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้หรือปัญหาเกี่ยวกับลักษณะของความรู้ คือ การพิจารณาว่าความรู้มีลักษณะอย่างไร ความรู้คืออะไร อะไรเป็นสิ่งที่เราสามารถรู้ได้ เรารู้วัตถุภายนอกหรือความคิดเชิงอัตวิสัย แบบสัจนิยม หรือแบบจินตนิยม ปัญหากลุ่มนี้เป็นเหตุให้เกิดปรัชญาหลายกลุ่ม ซึ่ง วิชัย กุลยาบาล สรุปไว้ 6 กลุ่ม ได้แก่ ลัทธิสัจนิยมทั่วไป (Native realism) ลัทธิสัจนิยมทางวิทยาศาสตร์ (Scientific realism) ลัทธิจิตนิยมอัตวิสัย (Subjective idealism or mentalism) ลัทธิจิตนิยมสมบูรณ์ (Absolute idealism) ลัทธิจิตนิยมปรากฏการณ์ (Phenomenalistic idealism) และลัทธิสัจนิยมใหม่ (Neo-realism)

4. ปัญหาเกี่ยวกับเงื่อนไขปัจจัยแห่งความรู้ (Categories of knowledge) หมายถึง การพิจารณาถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความรู้ 4 ประการ ได้แก่ สสาร (Substance) กาล (Time) เทส (Space) และความเป็นเหตุเป็นผล (Causality)

5. ปัญหาเกี่ยวกับขอบเขตของความรู้ คือ การพิจารณาว่าความรู้มีขอบเขตแค่ไหน หรือมนุษย์สามารถรู้ความเป็นจริงได้หรือไม่ เพียงใด

6. ปัญหาเกี่ยวกับความสมเหตุสมผลของความรู้ คือ ปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินความจริงว่า มีเกณฑ์อะไรหรือไม่ในการตัดสินความรู้ ความรู้ใดตรงกับความจริง ความรู้เช่นใดเป็นความรู้ที่ใช้ได้ถูกต้อง ความรู้อย่างไรที่ไม่จริง ใช้ไม่ได้ ไม่ถูกต้อง

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา (2549 ก, หน้า 125-134) กล่าวถึงขอบเขตของญาณวิทยาโดยกล่าวถึงปัญหาสำคัญเกี่ยวกับความรู้และทฤษฎีความรู้ ดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้ คือ การวิพากษ์ถึงหน้าที่ของทฤษฎีความรู้ หรือญาณวิทยา มุ่งศึกษาและค้นหาว่าความรู้มีธรรมชาติอย่างไร หรืออะไรเรียกว่าความรู้

2. ปัญหาเกี่ยวกับกำเนิดของความรู้และความรู้ที่ถูกต้อง คือ การวิพากษ์ถึงหน้าที่ของความรู้ มุ่งศึกษาและค้นหาแหล่งที่มาของความรู้ พิจารณาว่าแหล่งที่มาแหล่งใดที่ให้ความรู้ที่ถูกต้องแน่นอนตายตัว หรือแหล่งใดมิได้ให้ความรู้ที่ถูกต้องแน่นอนตายตัว

3. ปัญหาเกี่ยวกับขอบเขตของความรู้ คือ การวิพากษ์ถึงข้อจำกัดที่มนุษย์สามารถรับรู้ความจริงว่ามีมากน้อยเพียงใด แคบหรือกว้างเพียงใด ทั้งนี้หมายถึงข้อวิพากษ์ที่ว่า มนุษย์สามารถรู้ความจริงได้บางอย่างหรือรู้ความจริงได้ทั้งหมด รู้ด้วยอะไร โดยวิธีการใดบ้าง

โดยสรุป ญาณวิทยาเป็นแนวคิดเชิงปรัชญาที่วิพากษ์ถึงความจริงเกี่ยวกับความรู้ในแง่ต่าง ๆ ได้แก่ ต้นกำเนิดของความรู้ ธรรมชาติของความรู้ เงื่อนไขปัจจัยของความรู้ วิธีการสร้างความรู้ มาตรฐานในการตัดสินความรู้และคุณค่าของความรู้ ขอบเขตดังกล่าวเป็นเกณฑ์ที่ผู้วิจัยใช้จำแนกแนวคิดเชิงปรัชญาในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ เพื่อพิจารณาว่าแนวคิดใดเป็นแนวคิดทางญาณวิทยา แนวคิดดังกล่าววิพากษ์ความรู้ของมนุษย์อย่างไร รวมทั้งพิจารณาว่า วินทร์ เลียววาริณ กำลังนำเสนอแนวคิดเช่นไรไปยังผู้อ่าน

2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญาและปรัชญาเต๋า

2.1 ปรัชญาในพระพุทธศาสนา (พุทธปรัชญา)

โดยทั่วไปแนวคิดทางพระพุทธศาสนาจัดอยู่ในกลุ่มปรัชญาศาสนาตะวันออก ทว่าด้วยเนื้อหาสาระบางประการ คำสอนทางพุทธศาสนาอาจพิจารณาได้ด้วยกระบวนการทางเหตุผล ซึ่งคล้ายคลึงกับวิทยาศาสตร์ โดยมีเป้าหมายในการบำบัดจิตของมนุษย์ที่เต็มไปด้วยความทุกข์และความผิดหวัง กระนั้นเมื่อพิจารณาอย่างถ่องแท้ พุทธศาสนามีจุดสำคัญอยู่ที่การนำมนุษย์ไปสู่ความ

หยั่งรู้หรือ “การรู้แจ้ง” (Enlightenment) องค์พระสัมมาพุทธเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งทุกข์และวิธีเอาชนะทุกข์ทั้งมวล เพื่อนำมนุษย์ไปสู่ความจริง ทว่าการเข้าถึงความจริงทางพุทธศาสนามีใช้การกระทำทางความคิด หากเป็นประสบการณ์ทั้งหมดของบุคคลซึ่งอาศัยการปฏิบัติทางศาสนา (คาปรา, 2536, หน้า 27-28) พระพุทธศาสนาจึงเป็นปรัชญาด้วยพระธรรมคำสั่งสอน แต่เจตนารมณ์ของพุทธศาสนามีได้หยุดเพียงการหลุดพ้นจากความกังวล หากมุ่งไปสู่การพ้นทุกข์หรือการตื่นรู้ อย่างสมบูรณ์ พุทธทาสภิกขุ (2515, หน้า 23-25) กล่าวถึงความรู้ทางพระพุทธศาสนาว่า

พระพุทธศาสนา ยังมีความรู้ซึ่งจัดว่าเป็นปรัชญา (Philosophy) คือสิ่งที่เห็นชัดเจนด้วยการพิสูจน์ แต่ทดลองไม่ได้ ยังต้องอาศัยการคำนึงคำนวนไปตามหลักแห่งการใช้เหตุผลระบอบหนึ่ง แต่ถ้าเห็นแจ้งประจักษ์ได้ด้วยตา หรือด้วยการพิสูจน์ทดลองตามทางวัตถุ หรือแม้เห็นชัดด้วย “ตาใน” คือญาณจักษุก็ตามเรียกว่าเป็นวิทยาศาสตร์ (Science) ได้ ความรู้อันลึกซึ้ง เช่น เรื่องสุญญตาย่อมเป็นปรัชญาสำหรับผู้ที่ยังไม่บรรลุธรรม แต่จะกลายเป็นวิทยาศาสตร์ทันทีสำหรับผู้ที่ยังบรรลุธรรมแล้ว เช่น พระอรหันต์ เพราะท่านได้เห็นประจักษ์แจ้งแล้วด้วยจิตใจของท่านเอง ไม่ต้องคำนึงคำนวนตามเหตุผล หลักพระพุทธศาสนาบางประเภท ก็เป็นวิทยาศาสตร์โดยส่วนเดียว เพราะพิสูจน์ได้ชัดแจ้งด้วยสติปัญญาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องอริยสัจ เป็นต้น ถ้าผู้ใดมีสติปัญญาสนใจศึกษาค้นคว้าแล้วจะมีเหตุผลแสดงอยู่ในลักษณะที่วิทยาศาสตร์ ไม่มีดมัวเป็นปรัชญาเหมือนอย่างบางเรื่อง...

จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าเราสามารถพิจารณาพุทธศาสนาได้ทั้งในมุมมองของวิทยาศาสตร์และปรัชญา แต่ในแง่มุมมองของปรัชญาแม้จะมีใช้ส่วนที่ผู้นับถือพระศาสนาต้องคำนึงถึงที่สุด กระนั้นพระพุทธองค์ก็ทรงตอบคำถามที่เกี่ยวพันกับความทุกข์ ซึ่งหลายคำถามเป็นปัญหาทางปรัชญา คำตอบที่ได้ทรงชี้แจงต่อปัญหาเหล่านั้น ในที่สุดถูกบรรจุเป็นหลักธรรมคำสอนแห่งพุทธศาสนา จึงอาจกล่าวได้ว่าในบางเหลี่ยมมุมพุทธศาสนาก็จัดเป็นปรัชญา ดังกรณีของปัญหาทางอภิปรัชญาซึ่งผู้ศึกษาพุทธปรัชญาจำนวนไม่น้อยเห็นว่าพุทธศาสนาไม่สนใจที่จะอภิปรายปัญหาดังกล่าว แต่หากพิจารณาขอบเขตของอภิปรัชญาอย่างถี่ยวนจะพบว่าพุทธศาสนามีส่วนที่อภิปรายปัญหาทางอภิปรัชญาไว้เช่นกัน ดังที่ วิทย์ วิศทเวทย์ (2553, คำนำหนังสือ) กล่าวถึงปัญหาอภิปรัชญาไว้ว่า

ในวงการปรัชญามักจะพูดกันว่า พุทธศาสนาไม่สนใจปัญหาแบบอภิปรัชญาสนใจแต่การแก้ปัญหาเพื่อให้หลุดพ้นจากกองทุกข์ ในแง่หนึ่ง คำกล่าวนี้อาจมีส่วนจริง แต่ว่าพุทธศาสนาไม่สนใจอภิปรัชญานั้นไม่น่าจะจริง เพราะพุทธศาสนาถกเถียงปัญหาเรื่องความจริง เรื่องจิตกับกาย เรื่องเจตจำนงเสรี เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ถือว่าเป็นปัญหาอภิปรัชญา

ดังนั้นในแง่หนึ่งหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงมีเนื้อหาบางส่วนที่เป็นเนื้อหาทางปรัชญา การศึกษาแนวคิดเชิงพุทธปรัชญา คือ การพิจารณาคำตอบที่มีต่อปัญหาเชิงปรัชญาซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอภิปรายไว้ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ทั้งนี้ในบรรดางานเขียนอันเนื่องมาจากพระไตรปิฎกหนังสือพุทธธรรมของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นับเป็นผลงานเล่มที่ได้รับการยอมรับจากแวดวงพุทธศาสนาว่าเป็นงานอันทรงคุณค่า เพราะไม่เพียงประมวลหลักธรรมหรือกฎของธรรมชาติในแง่มุมต่าง ๆ จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ฯลฯ ไว้อย่างครบถ้วน หากยังเป็นแหล่งบรรจุคำสั่งสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าที่น่าเชื่อถือและสมบูรณ์มากที่สุดเล่มหนึ่ง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2553, หน้า 1) กล่าวถึงเจตนารมณ์ในการเขียนหนังสือดังกล่าวไว้ว่า

ในที่นี้ แม้จะเขียนเรื่องพุทธธรรมไว้ในหมวดปรัชญาที่จะไม่พิจารณาปัญหานี้เลย มุ่งแต่แสดงในขอบเขตว่า พุทธธรรมสอนว่าอย่างไร มีเนื้อหาอย่างไรเท่านั้น ส่วนที่ว่าพุทธธรรมเป็นปรัชญาหรือไม่ ให้เป็นเรื่องของปรัชญาเองที่จะขอบเขตครอบคลุมหรือสามารถตีความให้ครอบคลุมถึงพุทธธรรมได้หรือไม่ โดยที่ว่าพุทธธรรม ก็คือพุทธธรรม และยังคงเป็นพุทธธรรมอยู่นั่นเอง มีข้อจำกัดเพียงอย่างเดียวว่า หลักการหรือคำสอนใดก็ตาม ที่เป็นเพียงการคิดค้นหาเหตุผลในเรื่องความจริงเพื่อสนองความต้องการทางปัญญา โดยมิได้มุ่งและแสดงแนวทางสำหรับประพฤติปฏิบัติในชีวิตจริง อันนั้น ให้ถือว่า ไม่ใช่พระพุทธศาสนา เฉพาะอย่างที่ดีถือว่าเป็นคำสอนเดิมแท้ของพระพุทธเจ้าซึ่งในที่นี้เรียกว่า พุทธธรรม

นอกจาก พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แล้วมีผู้นิยามความหมายพุทธธรรมไว้หลายท่าน อาทิ

วรรณภา ไกวัลอภรณ์ (2550) กล่าวว่า วัฏฏะธรรม คือ คำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ และนำมาเผยแผ่สั่งสอนบุคคลทั่วไป พุทธธรรมในพระพุทธศาสนามีเป็นจำนวนมากครอบคลุมตั้งแต่เรื่องพื้นฐานในการดำเนินชีวิตจนกระทั่งถึงเรื่องสูงสุดที่เป็นจุดหมายของพุทธศาสนา คือ นิพพาน พุทธธรรมทุกเรื่องล้วนแต่มีคุณค่าต่อชีวิตและสังคมทั้งสิ้นเช่นทำให้เกิดความสุขความเจริญแก่ผู้ปฏิบัติเกิดความสงบเรียบร้อยแก่สังคม

สุภาภย์ อินทองคง (2550) กล่าวว่า วัฏฏะธรรม คือ ความจริงอันดำรงอยู่โดยธรรมชาติซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบและนำมาสั่งสอนผู้คนในยุคสมัยของท่าน แล้วคำสอนเหล่านี้ได้รับการบันทึกไว้และสืบทอดโดยสาวกต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพุทธธรรมมีจุดเน้นอยู่ที่ความจริงเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ มุ่งทำความเข้าใจความทุกข์ เหตุที่มาแห่งทุกข์ การดับไปของทุกข์และหนทางแห่งการดับทุกข์ ทั้งยังเป็นการสำรวจชีวิตจากด้านใน โดยถือว่าจิตเป็นต้นทางของปัญหาดังนั้นกระบวนการแก้ปัญหาจึงเน้นที่การชำระจิตให้สะอาด หรือการข้ามพ้นจิตที่ปรุงแต่งและยึดถือในตัวตนไปสู่จิตบริสุทธิ์ อันมีธรรมชาติเป็นความว่าง (สุญญตา)

โดยสรุป พุทธธรรม หมายถึง สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ หรือสิ่งที่ทรงตรัสรู้ในที่นี้จะถือตามคำจำกัดความของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งมุ่งหมายถึง คำสอนเดิมแท้ของพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญ นอกเหนือจากหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎก หนังสือพุทธธรรมเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่ผู้วิจัยยึดเป็นหลักในการวิเคราะห์แนวคิดเชิงปรัชญาของ วินทร์ เลียววาริณ โดยมีเหตุผล 4 ประการ ดังนี้

1. เนื้อหาในหนังสือพุทธธรรมจำแนกเนื้อหาของหลักธรรมออกเป็น 2 ส่วน คือ สังขธรรมส่วนหนึ่งและจริยธรรมส่วนหนึ่ง ทำให้สามารถสะดวกแก่การพิจารณาแนวคิดทางอภิปรัชญาและแนวคิดทางจริยศาสตร์ได้ครอบคลุมและชัดเจน
2. แหล่งข้อมูลอันเป็นที่มาของเนื้อหาในหนังสือพุทธธรรมส่วนใหญ่เป็นเนื้อหาที่มาจากพระไตรปิฎกบาลีซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นแหล่งรวบรวมรักษาพุทธธรรมที่แม่นยำและสมบูรณ์ที่สุด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552, หน้า 9) ทั้งนี้ ตัวผู้แต่งหนังสือคือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แสดงเจตนารมณ์อย่างชัดเจนว่า ต้องการจะแสดงคำสอนเดิมแท้จากพระพุทธเจ้าจึงเลือกสรรเฉพาะส่วนที่เห็นว่าเป็นหลักการดั้งเดิมหรือเป็นความหมายที่แท้จริงมาแสดง แม้จะมีเนื้อหาที่มาจากคัมภีร์อื่น ๆ ประกอบอยู่บ้างก็มักเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องเป็นพิเศษเท่านั้น ความเที่ยงตรงในแง่ของการแสดงหลักธรรมและปรัชญาจึงมีความน่าเชื่อถือสูง

3. เนื้อหาในหนังสือพุทธธรรมเป็นการประมวลหลักธรรมโดยแสดงกฎธรรมชาตินี้ในแง่ต่าง ๆ ตามพุทธวจนะดั้งเดิมได้อย่างแจ่มแจ้งครบถ้วน จึงได้รับความนิยมจากผู้อ่านทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่สนใจแนวคิดทางพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จนได้รับการยกย่องว่าเป็น “มรดกธรรมอันล้ำค่าแห่งยุค” ที่ควรค่าแก่การศึกษาและเป็นหนึ่งในหนังสือดี 100 เล่มที่คนไทยควรอ่าน (วิทยากร เชียงกูล, 2550, หน้า 124)

4. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นพระนักคิดและนักเขียนที่มีผลงานทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาจำนวนมาก ไม่เพียงได้รับรางวัลและดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากหลายสถาบันหลายแห่งทั้งในและนอกประเทศ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ยังเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for peace education) นับได้ว่าเป็นบุคลากรทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ดังที่ ธรรมสภา (2537) กล่าวถึงผลงานและชื่อเสียงของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ไว้ว่า

หลังจากจบการศึกษา ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่อันควรแก่การสรรเสริญ ทั้งงานสอนงานบริหารการศึกษา งานร่างหลักสูตรต่าง ๆ ตลอดจนการเขียนตำรับตำราทางวิชาการที่สำคัญ เช่น พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ และหนังสือพุทธธรรม ซึ่งถือเป็นงานวิชาการชั้นเลิศที่ยังไม่มีผู้ใดเคยทำมาก่อน

ชื่อเสียงของพระเดชพระคุณขจรขจายไปอย่างกว้างขวาง ไม่เฉพาะเฉพาะในประเทศเท่านั้น มหาวิทยาลัยชั้นนำในอารยประเทศอย่างมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนียและมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดในสหรัฐอเมริกา ก็ได้เคยนิมนต์พระเดชพระคุณให้ไปสอนวิชาพุทธศาสนาเมื่อหลายปีก่อนและก็ยังพยายามนิมนต์อยู่อย่างสม่ำเสมอ แต่ในระยะหลัง ๆ มานี้ พระเดชพระคุณมีภาระมากไม่สามารถรับนิมนต์ได้...

ด้วยเหตุผลดังกล่าว หนังสือพุทธธรรมจึงเป็นแหล่งข้อมูลที่เหมาะสมในการตรวจสอบและพิจารณาแนวคิดเชิงพุทธปรัชญาในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ ด้วยประการทั้งปวง ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะพิจารณาโดยยึดขอบเขตข้อมูลเป็นหลัก กล่าวคือ จะศึกษาแนวคิดในนิยายวิทยาศาสตร์เสียก่อนจากนั้นจึงโดยพิจารณาว่า แนวคิดนั้น ๆ แสดงให้เห็นทัศนะเชิงพุทธปรัชญาหรือปรัชญาเต๋า แล้วจึงดูว่าแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับหลักธรรมข้อใดบ้างในพระไตรปิฎก หนังสือพุทธธรรม หรือแหล่งข้อมูลอื่น ๆ จากนั้นจึงเลือกแนวคิดหรือหลักธรรม

ที่สอดคล้องกับแนวคิดของ วินทร์ เลียววาริณ มากที่สุดมาใช้ในการอภิปรายแนวคิดเชิงปรัชญาที่พบในนิยายวิทยาศาสตร์ในกลุ่มขอบเขตข้อมูล

2.2 แนวคิดเชิงพุทธปรัชญา

แนวคิดเชิงพุทธปรัชญาที่ใช้ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยแบ่งตามกลุ่มสาขาปรัชญาที่ระบุไว้ในขอบเขตข้อมูลซึ่งแบ่งออกเป็น 2 สาขาใหญ่ ๆ ได้แก่

2.2.1 แนวคิดทางอภิปรัชญา

แนวคิดทางอภิปรัชญาในพุทธศาสนา มักเป็นการอภิปรายถึงปัญหาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่องความทุกข์ของมนุษย์ เช่น สภาพที่แท้จริงอันเป็นแก่นแท้ของมนุษย์และโลกภายนอก เป็นต้น แนวคิดมาจากความตระหนักว่า “มนุษย์ไม่อาจแยกตัวออกจากโลกภายนอกได้ ความสุขความทุกข์ของมนุษย์ ย่อมขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์สัมพันธ์อย่างไรกับโลกภายนอกและมีความสัมพันธ์อย่างไรกับตัวมนุษย์เอง และการจะเข้าใจความสัมพันธ์นี้มนุษย์จะต้องเข้าใจสภาพความจริงของตัวเองและโลก...” (วิทย์ วิศทเวทย์, 2553, หน้า 4) แนวคิดทางอภิปรัชญาในที่นี้แบ่ง 3 ประเด็น ดังนี้

1. โลกแห่งสามัญวิสัยและโลกพ้นสามัญวิสัย

วิทย์ วิศทเวทย์ (2553, หน้า 4-17) ได้ให้คำอธิบายตามคติพุทธปรัชญาถึงโลกใน 2 ลักษณะ คือ โลกแห่งสามัญวิสัยและโลกพ้นสามัญวิสัย ดังนี้

1.1 โลกแห่งสามัญวิสัย หมายถึง “โลกแห่งวัตถุที่ประสาทสัมผัสทั้งห้ารับรู้ได้” (วิทย์ วิศทเวทย์, 2553, หน้า 4) ตามทัศนะของพุทธปรัชญาโลกแห่งสามัญวิสัยสิ่งต่าง ๆ ในโลกแห่งสามัญวิสัยมีอยู่จริงโดยไม่ต้องอาศัยจิตมนุษย์ กล่าวคือ แม้มนุษย์จะไม่รับรู้การดำรงอยู่ของมัน แต่โลกแห่งสามัญวิสัยก็ยังคงดำรงอยู่อย่างนั้น พุทธปรัชญาอธิบายว่า โลกแห่งสามัญวิสัยเป็นโลกบริสุทธิดั้งเดิมที่ปราศจากค่าและความหมาย การรับรู้ของมนุษย์ ทำให้มนุษย์หยิบยื่นค่าและความหมายให้แก่โลก ดังนั้น โลกที่ขึ้นอยู่กับ การรับรู้ของมนุษย์จึงมิใช่โลกที่แท้จริง แต่เป็นโลกที่มนุษย์ใส่ค่าและความหมายให้แล้ว เพราะฉะนั้น ความสุขและความทุกข์ของมนุษย์จึงเป็นผลมาจากการมองข้ามแก่นสารซึ่งเป็นธรรมชาติดั้งเดิมของโลกแห่งสามัญวิสัย ด้วยการใส่ค่าและความหมายก่อให้เกิดความคาดหวังและปรารถนาตามมา การไม่เห็นโลกตามความเป็นจริง แต่ไปฉวยมันเข้ามาเป็นส่วนสำคัญของชีวิตในลักษณะดังกล่าวนี้เอง เป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ของมนุษย์

1.2 โลกพ้นสามัญวิสัย หมายถึง “โลกที่รู้จักไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัสหรือด้วยประสบการณ์สามัญธรรมดา” (วิทย์ วิศทเวทย์, 2553, หน้า 12) ความคิดเกี่ยวกับโลกพ้นสามัญวิสัยมักเกี่ยวพันกับความเชื่อเรื่องพระเจ้าและนรกสวรรค์ตามแนวคิดของศาสนากลุ่มเทวนิยมหรือลัทธิปรัชญาบางลัทธิ แต่สำหรับพุทธปรัชญา ความคิดเรื่องพระเจ้าเป็นสิ่งที่พุทธปรัชญาปฏิเสธ

พุทธปรัชญาเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม โดยเชื่อว่า มนุษย์เป็นผู้ลิขิตชีวิตของตนเอง กฎแห่งกรรมเป็นกฎซึ่งควบคุมผลแห่งการกระทำของมนุษย์ มิใช่พระเจ้า อย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญาเชื่อว่ามีโลกพ้นสามัญวิสัยบางอย่าง เช่น เทวภูมิ อบายภูมิ ฯลฯ โลกเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏ สัตว์โลกทั้งหลายต่างเวียนว่ายตายเกิดในโลกเหล่านี้ชั่วคราว การเสนอเรื่องโลกพ้นสามัญวิสัยสำหรับพุทธปรัชญา มักเป็นไปเพื่อการชักจูงให้มนุษย์จัดค้นหาที่มีอยู่ให้เบาบางลง โดยมีจุดหมายสุดท้ายของการเดินทางคือนิพพาน อันเป็นสถานะที่มนุษย์สามารถจัดค้นหาได้อย่างสิ้นเชิง

2. กฎธรรมชาติ หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในรูปกฎธรรมชาติมีอยู่ 2 หมวด คือ ไตรลักษณ์และปฏิจจสมุปบาท กฎทั้งสองแท้จริงเป็นกฎเดียวกัน เพียงแต่แสดงในลักษณะที่แตกต่างกัน การอธิบายถึงกฎทั้งนี้มีเป้าหมายในการอภิปรายถึงสภาพที่แท้หรือแก่นแท้ของโลกและจักรวาล มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 กฎไตรลักษณ์ เป็นกฎสากลที่พุทธปรัชญาชี้ให้เห็นว่า สรรพสิ่งทั้งหลายล้วนตกอยู่ภายใต้กฎนี้ทั้งสิ้น ทั้งนี้สามารถแบ่งสามัญลักษณ์ได้เป็น 3 ประการ คือ

2.1.1 อนิจจา อนิจลักษณ์ หรืออนิจจัง หมายถึง ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ความคิดที่ว่าสิ่งทั้งหลายที่ถูกปรุงแต่งเป็นสังขตธรรมนั้นล้วนแต่ไม่คงที่ถาวร มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ (วิโรจน์ อินทนนท์, 2549, หน้า 137) พุทธปรัชญามีทัศนะว่า ความเปลี่ยนแปลงหรือความไม่เที่ยงเป็นสภาพที่แท้จริงของโลกและชีวิตของมนุษย์ ในความเป็นจริงทุกขังและอนัตตาต่างก็สัมพันธ์ใกล้ชิดกับอนิจจังเพราะเป็นสภาพที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เนื่องจากพุทธปรัชญามองสรรพสิ่งในลักษณะของกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องกันเป็นสาย ในกระบวนการนี้ไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งดำรงอยู่อย่างเด็ดขาด คือ ไม่มีอะไรอยู่อย่างตายตัว ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นหรือสูญสิ้นหรือดำรงอยู่อย่างเด็ดขาด มีแต่การเปลี่ยนสืบเนื่องต่อกันเป็นทอด ๆ เป็นความเกิดดับที่เป็นไปในทุกขณะ เพราะฉะนั้น ผู้ที่ไม่ยอมความเปลี่ยนแปลงว่าเป็นธรรมดาของทุกสิ่ง ประารถนาให้โลกดำเนินไปตามความคาดหวังของตน ย่อมประสบกับความผิดหวังและเป็นทุกข์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2552, หน้า 70/9) กล่าวถึงเหตุผล 4 ประการของความเป็นอนิจจังไว้ คือ 1. อุปปาทวยปุปตฺติโต เพราะเป็นไปโดยการเกิดและการสลาย คือ เกิดดับ ๆ มีแล้วก็ไม่มี 2. วิปริณามโต เพราะเป็นของแปรปรวน คือ เปลี่ยนแปลงแปรสภาพไปเรื่อย ๆ 3. ตาวกาลีโต เพราะเป็นของชั่วคราวอยู่ได้ชั่วขณะ ๆ 4. นิจุปฏิกฺเขปโต เพราะแย้งต่อความเที่ยง คือ สภาพของมันเป็นสิ่งไม่เที่ยงนั้น ชัดกันอยู่เองในตัวเองกับความเที่ยงหรือโดยสภาพของมันเองปฏิเสธความเที่ยงอยู่ในตัว เมื่อมองดูรู้เห็นตรงตามสภาพของมันแล้วก็จะหาไม่

พบความเที่ยงเลย ถึงคนจะพยายามให้เห็นเป็นเที่ยง มันก็ไม่ยอมเที่ยงตามที่คนอยาก จึงเรียกว่ามัน ปฏิเสธความเที่ยง

2.1.2 ทุกขตา ทุกขลักษณะ หรือทุกขัง หมายถึง ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว โดยทั่วไปมักหมายถึง ทุกขเวทนา คือ ความรู้สึกไม่สบายกาย ไม่สบายใจ (วิโรจน์ อินทนนท์, 2549, หน้า 137) อย่างไรก็ตาม ความหมายของทุกขตานี้มีความหมายกว้างกว่านั้น ในหนังสือพุทธธรรมได้กล่าวถึงความทุกข์ในหลายลักษณะที่ปรากฏใน คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคและคัมภีร์อื่น ๆ ทางพุทธศาสนา ทว่าในบรรดาความทุกข์ที่จำแนกแยกย่อยออกไปนั้น ทุกขตา 3 หรือ ทุกข์ 3 เป็นชุดของความทุกข์ที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2552, หน้า 70/13) กล่าวว่า เป็นชุดสำคัญซึ่งมีพุทธพจน์แสดงไว้เป็นหลัก ซึ่งครอบคลุมความหมายทั้งหมดของทุกข์ในไตรลักษณ์ คือ

2.1.2.1 ทุกขทุกขตา (ทุกข์ที่เป็นความรู้สึกทุกข์) ได้แก่ ความรู้สึกทุกข์ทางกายและความทุกข์ทางใจหรือ ทุกขเวทนา เช่น ความเจ็บปวด ไม่สบาย เมื่อยขบ เป็นต้น วัชระ งามจิตรเจริญ (2552, หน้า 72) อธิบายถึงความทุกข์ประเภทนี้ว่า “เป็นความทุกข์ที่เกิดเฉพาะกับสิ่งที่มีวิญญาณหรือสิ่งที่ประกอบด้วยชั้น 5 อย่างมนุษย์ สิ่งที่ไม่มีความรู้สึกอย่างภูเขาดินไม้ ไม่มีความทุกข์ในลักษณะนี้...” ทุกขเวทนาจึงเป็นทุกข์ที่มีความหมายจำกัด คือ เฉพาะความรู้สึกทุกข์ที่เกิดแก่สิ่งมีชีวิตวิญญาณจำพวกสัตว์หรือมนุษย์เท่านั้น

2.1.2.2 สังขารทุกขตา (ทุกข์ตามสภาพสังขาร) ได้แก่ สภาวะทุกข์ของสังขารที่ถูกบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง หรือความไม่คงตัวด้วยการเกิดขึ้นและเสื่อมสลายของปัจจัยต่าง ๆ ที่ขัดแย้งทำให้คงอยู่ในสภาพเดิมมิได้ อนึ่ง คำว่า “สังขาร” ในที่นี้คือ “สังขารชั้นใน ไตรลักษณ์” ซึ่งหมายถึง สภาวะทั้งปวงทั้งรูปธรรมและนามธรรมซึ่งถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สังขตธรรม” กล่าวโดยย่อ สังขารในที่นี้หมายรวมทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไร้ชีวิตซึ่งถูกปัจจัยต่าง ๆ ปรุงแต่งขึ้น

2.1.2.3 วิปริณามทุกขตา (ทุกข์เนื่องด้วยความผันแปร) คือ ทุกข์ที่แฝงอยู่ในความแปรปรวน ได้แก่ ความรู้สึกสุขหรือสุขเวทนา ซึ่งโดยสภาวะที่แท้จริงเป็นเพียงทุกข์ในระดับหนึ่ง สุขเวทนานั้น จึงเท่ากับเป็นทุกข์แฝง หรือมีทุกข์ตามแฝงอยู่ด้วยตลอดเวลากลายเป็นความรู้สึกทุกข์ หรือก่อให้เกิดทุกข์ขึ้นได้ในทันทีที่เมื่อใดก็ตามสุขเวทนานั้นแปรปรวนไป หมายความว่า สุขเวทนานั้น ก่อให้เกิดทุกข์เพราะความไม่จริงจึงไม่คงเส้นคงวาของมันเอง

ทั้งนี้ เหตุผลที่คัมภีร์ทางพุทธศาสนาต้องจำแนกแจกแจงชื่อและความหมายของทุกข์ไว้มากมายเช่นนี้ ย่อมแสดงถึงวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้มนุษย์รู้จักความทุกข์ตามสภาพที่เป็นจริง สามารถยอมรับความจริงและตระหนักการปฏิบัติตัวต่อทุกข์ที่ตนเผชิญอยู่ได้อย่างถูกต้อง

2.1.3 อนัตตตา อนัตตลักษณะหรืออนัตตา หมายถึง การไม่มีอัตตาหรือตัวตน ความไม่แก่นสารอะไรให้ยึดถือว่าเป็นตัวตน เพราะสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่ปรากฏให้เห็นเป็นต่าง ๆ นั้น เมื่อวิเคราะห์ตามสภาวะถึงที่สุดแล้วไม่มีสิ่งใดเป็นแก่นสารยั่งยืนคงตัว ล้วนเป็นแต่เพียงกระบวนการต่าง ๆ มาประกอบกันเข้าเป็นปัจจัยแก่กันและกันในการเกิดขึ้น ตั้งอยู่หรือเสื่อมสลายไปเท่านั้น (วิโรจน์ อินทนท์, 2549, หน้า 138)

พุทธปรัชญามีทัศนะว่า ทุกสิ่งเป็นอนัตตา คือ ไม่ยอมรับว่ามีอะไรบางอย่างเป็นแก่นแท้ของสิ่งต่าง ๆ สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย เปลี่ยนแปลงเพราะเหตุปัจจัย เปลี่ยนและสูญสลายก็เพราะเหตุปัจจัยนั้น ๆ สูญสิ้นไป พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2552, หน้า 70/24) กล่าวว่า เหตุที่มนุษย์ไขว้เขวและหลงผิด เกิดจากความรู้สึกรู้ว่ามี “บางสิ่ง” อยู่เบื้องหลังความคิด เจตนา ความจงใจ ความอยาก และการแสวงหาของตน ความรู้สึกรู้กันนี้ก่อให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในอัตตา หนูนให้เกิดองค์ประกอบฝ่ายอกุศล คือ กิเลส ในกระบวนการตามติดมาหลายอย่าง โดยเฉพาะ “ตัณหา” คือ ความเห็นแก่ตัว ทะยานอยากแสหาเครื่องบำรุงบำเรอปรนเปรอตน “มานะ” คือ ความถือตัว สำคัญตนเป็นนั่นเป็นนี่ ใฝ่แสวงอำนาจความเชิดชูตน และ“ทิฏฐิ” คือ ความยึดติดในความเห็นของตน ถือมั่นเอาความเห็นของตนเป็นความจริง กิเลสทั้งสามเป็นสิ่งที่บงการการดำเนินชีวิตอย่างผิด ๆ ทำให้ความทุกข์ที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์แพร่ไปยังผู้อื่น สิ่งอื่นรวมทั้งตัวของมนุษย์เอง

เนื่องจากพุทธธรรมมองเห็นสิ่งทั้งหลายในรูปของส่วนประกอบต่าง ๆ ที่มาประชุมเข้าด้วยกัน การอธิบายถึงธรรมชาติแท้จริงมนุษย์และสรรพสิ่งในจักรวาล จึงมักกล่าวถึงการแยกแยะองค์ประกอบของแต่ละสิ่งตามหลักขั้นที่ 5 หรือ เบญจขันธ์ (The five aggregates) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2552, หน้า 16) ได้อธิบายถึงขั้นแต่ละส่วนไว้ดังนี้

รูป (Corporeality) ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย หรือสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมต่าง ๆ ของสสารพลังงานเหล่านั้น

เวทนา (Feeling หรือ Sensation) ได้แก่ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง 5 และใจ

สัญญา (Perception) ได้แก่ ความกำหนดได้ หรือหมายรู้ คือ กำหนดรู้อาการเครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์ (Object) นั้น ๆ ได้

สังขาร (Mental formations หรือ Volitional activities) ได้แก่ องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ ประชุมปรุงการตรัสรู้ที่นึกคิดในใจ และการแสดงออกทางกายวาจาให้เป็นไปต่าง ๆ เป็นที่มาของกรรม เช่น ศรัทธา สติ หิริ โอตตัปปะ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ปัญญา โมหะ โลภะ โทสะ มานะ ทิฐิ อิสสา มัจฉริยะ เป็นต้น เรียกรวมอย่างง่าย ๆ ว่า เครื่องปรุงของจิต เครื่องปรุงของความคิด หรือเครื่องปรุงของกรรม

วิญญาน (Consciousness) ได้แก่ ความรู้แจ้งทางอารมณ์ทางประสาททั้ง 5 และทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรู้ทางอารมณ์ทางใจ

ขั้นที่ 5 ส่วนดังกล่าวสามารถจำแนกโดยย่อเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนประกอบทางกาย ได้แก่ รูปขั้น 1 ส่วน และส่วนประกอบทางใจ ได้แก่ นามขั้น 4 ส่วน มีทั้งกายและใจจึงเกิดเป็นชีวิต อนึ่ง การกล่าวถึงขั้น 5 เป็นไปเพื่อชี้ให้เห็นมนุษย์เห็นถึงความไร้ตัวตนของชีวิตและสรรพสิ่งต่าง ๆ การรวมกลุ่มของขั้น 5 ทำให้เกิดการที่คิดว่ามีอะไรบางอย่างบ่งการอยู่เบื้องหลังขั้นทั้ง 5 นั้น ทว่าในความเป็นจริงแล้ว ความรู้สึกว่ามีอัตตาเป็นตัวนั้นเกิดขึ้นเมื่อขั้น 5 เกิดขึ้นร่วมกัน ซึ่งเป็นการเกิดขึ้นอย่างมีเงื่อนไข ไม่สมบูรณ์เบ็ดเสร็จ เมื่อเงื่อนไขเปลี่ยนไป ความรู้สึกว่ามีตัวตนของมนุษย์ก็เปลี่ยนไปด้วย เมื่อเงื่อนไขดับ อัตตาก็ดับไปด้วย พุทธปรัชญาจึงมีทัศนะว่า อัตตาหรือตัวตน ก็คือ กระแสหรือกลุ่มก้อนของวิญญานที่เกิดขึ้น ดับลง เกิดใหม่สลับทยอยกันอย่างรวดเร็ว (วิทย์ วิศทเวทย์, 2553, หน้า 112) เพราะฉะนั้น การปรุงแต่งและยึดมั่นถือมั่นว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้มีตัวตน เป็นของตน ความคิดนี้เองที่เป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ของมนุษย์

2.2 ปฏิจจสมุปบาทหรืออหิปปัจจยตา คือ กฎสากลธรรมชาติที่แสดงให้เห็นว่าการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป ล้วนเป็นไปตามเหตุปัจจัย โดยแสดงในรูปของวงจรที่แสดงการกระทบของปัจจัยหนึ่งสู่ปัจจัยหนึ่ง กฎดังกล่าว ได้แก่ “ปฏิจจสมุปบาท” หรือ

“อิทัปปัจจยตา” อันหมายถึง “แนวคิดว่าด้วยวงจรการกระทบของปัจจัยหนึ่งสู่อีกปัจจัยหนึ่ง โดยอิทัปปัจจยตากินความหมายถึงสรรพสิ่งในจักรวาล ส่วนปฏิจสมุปบาทมักหมายถึงการเกิด และดับทุกข์ทางจิตใจเป็นหลัก” (วินทร์ เลียววาริณ, 2553, หน้า 21) ในหนังสือพุทธธรรมได้แสดง ตัวบทของพุทธพจน์ที่แสดงหลักถึงปฏิจสมุปบาทไว้ 2 ลักษณะ คือ หลักทั่วไป ได้แก่ ปฏิจสมุปบาทที่แสดงเป็นกลาง ๆ ไม่ระบุชื่อหัวข้อปัจจัยและหลักแรงหัวข้อหรือหลักประยุกต์ (อิทัปปัจจยตา) ได้แก่ ปฏิจสมุปบาทที่แสดงเจาะจงระบุชื่อหัวข้อปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งสืบทอดต่อกัน โดยลำดับเป็นกระบวนการ ในที่นี้ขอคัดมาเฉพาะหลักทั่วไปดังนี้

- ก. อิมสฺมี สติ อิทั โหติ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี
 อิมสฺสุปปาตา อิทั อุปฺปชฺชติ เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
 ข. อิมสฺมี อสติ อิทั น โหติ เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี
 อิมสฺส นิโรธา อิทั นิรุชฺชติ เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ (ด้วย)

(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552, หน้า 81)

กฎดังกล่าวคือการชี้ให้เห็นว่า ทุกสิ่งในจักรวาลล้วนมีความสัมพันธ์กันในฐานะที่สิ่งหนึ่งเป็นเหตุปัจจัยสนับสนุนให้สิ่งหนึ่งเกิดขึ้น และสิ่งที่เป็นผลเกิดขึ้นนั้นก็จะเป็นเหตุปัจจัยอิงอาศัยสนับสนุนให้เกิดสิ่งใหม่สืบต่อไปอีกอย่างเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันต่อไปอย่างมีระเบียบ พุทธปรัชญาใช้กฎนี้ในการแสดงให้เป็นถึงความเป็นไปของธรรมชาติในรูปของเหตุปัจจัย ซึ่งไม่มีอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติใด ๆ เข้ามาแทรกแซงหรือบ่งการได้ นี่คือที่มาของแนวคิดทางรังสรรค์วิทยาและจักรวาลวิทยาของพุทธปรัชญา ซึ่งมีแนวคิดว่าจักรวาลนั้นไม่มีจุดกำเนิดหรือจุดจบเป็นเพียงกระแสเหตุปัจจัยที่เกิดดับสืบเนื่องกันไปเป็นลำดับมีกระบวนการตามระยะเวลาของมัน ทั้งจุดเริ่ม การคงอยู่ และการแตกดับเป็นวิวัฒนาการและวัฏฏะของจักรวาล การหมุนเวียนสลับไปมาระหว่างเกิดและดับสะท้อนถึงหลักการของอิทัปปัจจยตาซึ่งแสดงให้เห็นว่า ทุกครั้งที่จักรวาลหนึ่งสูญสิ้นก็จะเป็นปัจจัยให้เกิดอีกจักรวาลหนึ่งทันที ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาจักรวาลเกิดและดับมานับครั้งไม่ถ้วน ดังนั้น จักรวาลที่มนุษย์เราอาศัยอยู่จึงเป็นเพียงหนึ่งในจักรวาลมากมายนับไม่ถ้วนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่

นอกเหนือจากแนวคิดดังกล่าวแล้ว ปฏิจสมุปบาทซึ่งมีบทบาทในการอธิบายการเกิดดับทางจิตใจของมนุษย์ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่าตัวของมนุษย์เองไม่ต่างอะไรจากจักรวาลอันไพศาลที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงพ้นกฎแห่งอนิจจัง เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ไม่ว่าสุขหรือทุกข์ล้วนเกิดจากเหตุและปัจจัย ผลที่เกิดขึ้นในวันนี้เกิดจากการกระทำของ

มนุษย์ในอดีต เนื่องจากมนุษย์ไม่เข้าใจความเป็นจริงจึงยึดมั่นถือมั่นและพยายามปรับเปลี่ยนโลกภายนอกเพื่อตนเอง ทว่าสิ่งต่าง ๆ ล้วนเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ จึงไม่อาจควบคุมทุกตัวแปรให้เป็นไปตามต้องการได้ มนุษย์จึงเป็นทุกข์ ปฏิกิจสมุปปาทจึงสัมพันธ์กับกฎแห่งกรรมในแง่ชี้ให้เห็นว่า ผลอันเกิดจากการกระทำและความสุขความทุกข์ของมนุษย์เกิดจากเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นลอย ๆ โดยปราศจากเหตุและปัจจัย มนุษย์จึงไม่ควรปล่อยชีวิตตามยถากรรมหรือมัวมุงอยู่กับอดีตของตนจนเกินไป แต่ควรใช้ชีวิตอยู่กับปัจจุบันขณะอย่างรู้เท่าทัน เพื่อหลีกเลี่ยงความทุกข์ที่อาจเกิดขึ้นกับตน ความเข้าใจเกี่ยวกับปฏิกิจสมุปปาทหรืออิทัปปัจจยดาจึงเป็นพื้นฐานของการมองโลกตามความเป็นจริงของมนุษย์

3. เจตจำนงเสรี พุทธปรัชญาเชื่อในกฎธรรมชาติดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงเชื่อว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นย่อมมีสาเหตุ ตามหลักที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552, หน้า 81) พุทธปรัชญาอธิบายเรื่องเจตจำนงเสรีของมนุษย์ด้วยกฎแห่งกรรม โดยชี้ให้เห็นว่า มนุษย์เป็นผลของการกระทำของตน จึงต้องรับผลจากสิ่งที่ตนได้ทำไว้ สิ่งที่มีมนุษย์เป็นอยู่วันนี้เป็นผลของอดีต ดังนั้นมนุษย์มิได้มีอิสระอย่างสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญายังคงเห็นว่ามนุษย์มีสิทธิเลือกกระทำได้อย่างอิสระ เมื่ออดีตจะเป็นตัวกำหนดปัจจุบัน แต่ปัจจุบันก็เปิดให้มีทางเลือกเช่นกัน ทว่า ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ มนุษย์มักมีขอบเขตที่ถูกกำหนดไว้ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

2.2.2 แนวคิดทางจริยศาสตร์

แนวคิดทางจริยศาสตร์ของพุทธปรัชญาอภิปรายถึงปัญหาพื้นฐาน 2 ปัญหา ได้แก่ ปัญหาเรื่องจุดหมายปลายทางที่ประเสริฐสุดของชีวิต และปัญหาเรื่องเกณฑ์ตัดสินค่าทางจริยะ (วิทย์ วิศทเวทย์, 2553, หน้า 59-88) ทั้งนี้ปัญหาในประการที่สองได้รวมเอาแนวคิดเรื่องค่าและคุณค่าทางจริยะไว้ด้วยเนื่องจากการตัดสินค่าทางจริยะ ย่อมเป็นไปเพื่อพิจารณาว่าสิ่งใดคือค่าหรือคุณค่าทางจริยะที่มนุษย์พึงยึดถือ รายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดทั้งสองมีดังนี้

1. จุดหมายที่ประเสริฐสุดของชีวิต วิทย์ วิศทเวทย์, (2553, หน้า 59-61)

กล่าวถึงจุดหมายของชีวิตตามทัศนะพุทธสรุปได้ว่า ศาสนาพุทธพิจารณาจุดหมายอันประเสริฐสุดของมนุษย์ใน 2 ด้าน คือ ด้านลบคือการหลุดพ้นจากความทุกข์ และด้านบวกคือการได้สัมผัสกับความสุข จุดหมายด้านลบเกิดจากทัศนะของพุทธปรัชญาที่มองว่า ความทุกข์เกิดจากการที่มนุษย์มองไม่เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง มนุษย์ได้สร้างโลกขึ้นโดยให้ค่าและความหมายแก่สิ่งต่าง ๆ เมื่อให้ความหมายแก่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ย่อมนำไปสู่การคาดหวังให้สิ่งนั้นดำเนินไปตามวิถีใดวิถีหนึ่ง แต่สิ่งต่าง ๆ ย่อมเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่อยู่ในวิสัยที่มนุษย์จะควบคุมมันได้ทั้งหมด มนุษย์จึงผิดหวังและเป็นทุกข์ ทั้งนี้ตัวการสำคัญที่ทำให้มนุษย์ให้ความหมายแก่โลก คือ “ตัณหา”

อันหมายถึงความอยาก ความอยากในที่นี้เป็นความอยากที่เกินพอดีหรือมิได้เป็นไปตามธรรมชาติมนุษย์เกิดค้นหาเมื่อมีความโลภ ความโกรธ และความหลงเป็นแรงจูงใจ ก็เลิกละทั้งสามประการเป็นการตำหนิตัวของ “อัตตา” “ตัวตน” หรือ “ตัวฉัน” ความโลภเกิดเพราะความรู้สึกว่าทุกสิ่งต้องเป็น “ของฉัน” ความโกรธเกิดเพราะรู้สึกว่า “ตัวฉัน” ถูกทำร้าย ถูกนินทา ความหลงเกิดเพราะมีความรู้สึกว่า “ตัวฉัน” รู้ทุกอย่าง เป็นทุกอย่าง พุทธปรัชญาชี้ว่า การพ้นทุกข์จะเกิดขึ้นเมื่อความรู้สึกเป็น “ตัวฉัน” ถูกทำลาย ซึ่งจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

สำหรับจุดหมายด้านบวก พุทธปรัชญาเชื่อเช่นเดียวกับปรัชญาสำนักอื่น ๆ ว่าความสุขเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดของชีวิต ศาสนาพุทธได้แบ่งระดับและประเภทของความสุขไว้หลายแบบ ไม่ว่าแบ่งแบบไหน ก็มีความได้เท่ากัน ณ ที่นี้ในที่นี้ผู้วิจัยจัดแบ่งแนวคิดเกี่ยวกับอุดมคติของชีวิตตามประเภทของความสุขที่ปรากฏในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ โดยปรับจากแนวคิดของ วัชร งามจิตรเจริญ (2552, หน้า 426-436) ซึ่งแบ่งประเภทความสุขตามทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ ความสุขเทียม และความสุขแท้ ดังต่อไปนี้

1.1 ความสุขเทียม หรือ ความสุขที่เป็นสุขเวทนา ได้แก่ ความสุขที่เกิดจากการได้เสพเสวยในสิ่งที่พอใจ จำต้องมี “บางสิ่ง” มาสนองความรู้สึก ทั้งนี้อาจอยู่ในรูปวัตถุหรืออารมณ์ที่ก่อให้เกิดความรู้สึกเพลิดเพลินทางใจ ความสุขประเภทนี้จัดอยู่ในขอบข่ายของกามสุข และฉานสุข เป็นความสุขที่ขึ้นกับสิ่งภายนอกบางครั้งจึงเรียกว่า “สุขอิงามิส” หมายถึง “ความสุขอาศัยเชื้อหล่อ สุขจากวัตถุคือกามคุณ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543, หน้า 88) ความสุขประเภทนี้เป็นความสุขที่เจอความทุกข์ ไม่จริงยั่งยืนและมักผันแปรไปตามเชื้อหล่อ

1.2 ความสุขแท้ หรือ ความสุขที่ไม่ใช่เวทนา ได้แก่ ความสุขสงบที่ไม่ต้องการวัตถุหรืออารมณ์ใด ๆ มากระตุ้น โดยปกติมักหมายถึง นิพพานสุข แต่ในงานวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยแบ่งความสุขแท้ออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1.2.1 ความสุขเพราะความสงบทางใจ เป็นการดึงลักษณะสำคัญของนิพพาน คือ “ความหลุดพ้น” หรือ “ความดับ” มาแสดงไว้ในรูปภาวะสุขสงบทางใจของมนุษย์ที่เกิดความหลุดพ้นกิเลส ความทุกข์ หรืออวิชชาที่ครอบงำจิตใจ

1.2.2 ความสุขเพราะอาศัยปัญญาที่ถูกต้อง เป็นความสุขแท้ อันเกิดจากใช้ปัญญาเพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นซึ่งเกี่ยวพันกับหลักธรรมหลายประการด้วยกัน ในที่นี้จะเสนอเพียงหลักธรรมที่ใช้ในการวิเคราะห์นิยายวิทยาศาสตร์ในขอบเขตข้อมูล ซึ่งการสรุปใจความจากหนังสือพุทธธรรมของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2543, หน้า 667) ดังนี้

1.2.2.1 โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำในใจอย่างแนบคาย หรือการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี โยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยให้เกิดปัญญาและสัมมาทิฐิ ยังผลให้มนุษย์มองเห็นทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสหรืออวิชชา นำไปสู่การปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นจนทำให้เกิดความสงบสุขทางใจในที่สุด ในหนังสือพุทธธรรมประมวลวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไว้หลายลักษณะในที่นี้จะกล่าวเฉพาะวิธีที่ใช้ในงานวิจัย ดังนี้

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ พิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผลให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริงหรือพิจารณาหาหนทางแก้ไขด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา เรียกว่า วิธีคิดแบบบิณฑิปัจจตา หรือคิดตามหลักปฏิจจสมุปบาท

2. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ คือ การคิดที่มุ่งมองสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเอง เป็นการพิจารณาแยกแยะเข้าไปถึงความไม่มีแก่นสารหรือความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย โดยพิจารณาตามองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เรียกว่าขั้น 5

3. วิธีคิดแบบสามัญญลักษณะ หรือ วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมชาติ คือ มองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นไปธรรมชาติธรรมดา แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นที่หนึ่ง คือ รู้เท่าทันและยอมรับความจริง เป็นขั้นวางใจวางท่าทีต่อสิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นท่าทีแห่งปัญญา เป็นอิสระ ไม่ผูกมัดตัว แม้เมื่อประสบสถานการณ์ที่ไม่ปรารถนาหรือไม่น่าพึงใจก็คิดได้ว่า สิ่งนั้น ๆ เป็นไปตามคติธรรมดา เป็นตามเหตุปัจจัยของมัน ขั้นที่สอง คือ แก้ไขและทำการไปตามเหตุปัจจัย ได้แก่ การศึกษาให้รู้เข้าใจปัจจัยทั้งหลายแล้วแก้ไขจัดการที่ตัวเหตุปัจจัยเหล่านั้น เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ก็ถอนตัวเป็นอิสระได้ไม่ถูกความทุกข์บีบคั้น

4. วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ หรือคิดแบบแก้ปัญหา เป็นการคิดโดยใช้หลักอริยสัจ 4 เข้ามาพิจารณาความทุกข์ เริ่มต้นจากการกำหนดรู้ปัญหาหรือความทุกข์ที่ประสบทำความเข้าใจกับความทุกข์นั้นให้ชัดเจน แล้วสืบค้นหาสาเหตุเพื่อเตรียมแก้ไข ในเวลาเดียวกันก็กำหนดเป้าหมายของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไร เป็นไปได้หรือไม่ และเป็นไปได้อย่างไร แล้วคิดวางวิธีปฏิบัติที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหาโดยสอดคล้องกับการที่จะบรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้

5. วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก ได้แก่ การมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ซึ่งเน้นการยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้น ๆ ทั้งด้านดีและด้านเสีย

6. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือ การพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสธนา การใช้สอยหรือการบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัธหรือบรรเทาต้นหา มีหลักการโดยย่อว่า คนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เพราะมีความต้องการและเห็นว่าสิ่งนั้น ๆ จะสนองความต้องการของตนได้ สิ่งนั้นจึงถือว่ามียุคค่าสำหรับเรา ซึ่งคุณค่านี้จำแนกได้ 2 ประเภท คือ

“คุณค่าแท้” หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ในแง่ที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของตนเพื่อความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิต หรือเพื่อประโยชน์สุขทั้งของตนเองและผู้อื่น คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา เช่น อาหารมีคุณค่าอยู่ที่ประโยชน์สำหรับหล่อเลี้ยงร่างกาย ให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ มีสุขภาพดี เป็นอยู่ผาสุก มีกำลังเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญกิจหน้าที่ รอดย่นต์ช่วยให้เดินทางได้รวดเร็ว เกื้อกูลแก่การปฏิบัติหน้าที่ การงาน ความเป็นอยู่ การบำเพ็ญประโยชน์สุข ควรมุ่งเอาความสะดวก ปลอดภัย แข็งแรง ทนทาน เป็นต้น สำหรับ “คุณค่าเทียม” หมายถึง ความหมายหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้น เพื่อปรนเปรอการเสพเสวยเวทนา หรือเพื่อเสริมราคาเสริมขยายความมั่นคงยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ คุณค่านี้อาศัยศรัทธาเป็นเครื่องตีค่า

1.2.2.2 สัมมาทิฐิ คำว่า “ทิฐิ” แปลว่า ความเห็น หมายรวมถึง ความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี ความเข้าใจตามนัยเหตุผล ข้อที่เข้ากับความเข้าใจของตน ทิฐิมืออิทธิพล และมีบทบาทในการกำหนดวิถีชีวิตและสังคมมนุษย์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ มิจาทิฐิ (ความเห็นผิด) และสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) ปัจจัยของสัมมาทิฐิ ได้แก่ ปรัตโธมสะที่พึงาม การหล่อหลอมกล่อมเกล่าในทางที่ถูกต้องจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี โดยเฉพาะอย่าง กัลยาณมิตรหรือการเสวนาสัตบุรุษ และโยนิโสมนสิการ สัมมาทิฐิแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ โลภียสัมมาทิฐิ และโลกุตตรสัมมาทิฐิ เมื่อใดก็ตามที่ทิฐิกลายเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อนั้นก็จัดเป็น ปัญญา แม้ว่าในขั้นแรกเริ่มทิฐิจะเป็นเพียงความเห็นหรือความเชื่อ แต่เมื่อความเห็นหรือความเชื่อนั้นกลายเป็นความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งที่เรียกว่า ญาณ แล้ว ย่อมเรียกได้ว่าสัมมาทิฐิ ซึ่งมีความหมายครอบคลุมตั้งแต่ความเห็นและความเชื่อที่ถูกต้องไปจนถึงความรู้ความเข้าใจตามสภาวะที่เป็นจริง

1.2.2.3 มัชฌิมาปฏิปทา เป็นคำสอนภาคปฏิบัติที่จะช่วยให้การดำเนินสู่จุดหมายตามแนวทางกระบวนธรรมที่รู้เข้าใจแล้วนั้น เป็นผลสำเร็จขึ้นมาในชีวิตจริง โดยมากมักหมายถึง การดำเนินตามทางสายกลาง ไม่เข้าไปข้องแวะกับสิ่งสุดโต่งสองประการ ได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค (The extreme of sensual indulgence หรือ Extreme hedonism) คือ การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข และอัตตกิลมณานุโยค (The extreme of self-mortification หรือ Extreme asceticism) คือการประกอบความเดือดร้อนลำบากแก่ตนเอง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่าทางสายกลางที่แท้จริงต้องมีจุดหมายที่แน่นอนชัดเจน ทางที่นำไปสู่จุดหมายนั้นหรือการกระทำที่ตรงจุด พอเหมาะพอดีที่จะให้ผลตามเป้าหมายนั้นแหละคือทางสายกลาง ในแง่ของการปฏิบัติตนทางดำเนินชีวิตที่เป็นสายกลาง นอกจากจะไม่เอียงสุดทางวัตถุ จนเป็นทาสของวัตถุหรือขึ้นต่อวัตถุสิ้นเชิงแล้ว ยังไม่เอียงสุดทางจิตด้วย คือ มิได้เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นต่อการบำเพ็ญเพียร

และผลสำเร็จทางจิตฝ่ายเดียวจนปล่อยปลละละเลยไม่เอาใจใส่ทางวัตถุและร่างกาย กลายเป็นการประกอบความเดือดร้อนแก่ตนเอง ทางดำเนินชีวิตนี้มีลักษณะไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น เป็นไปด้วยการรู้เข้าใจสภาพที่เป็นอยู่ตามความเป็นจริง ปฏิบัติด้วยความรู้เท่าทัน พอสมแก่เหตุปัจจัยและสอดคล้อง พอเหมาะพอดีที่จะให้ได้ผลตามจุดหมาย

2. เกณฑ์ตัดสินการค่าทางจริยะ พุทธปรัชญากล่าวไว้อย่างกว้าง ๆ ว่าการทำดีคือการกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ความไม่หลง ตลอดจนการกระทำอันเนื่องมาจากกิเลสตัณหา ซึ่งทำให้จิตใจปลอดโปร่ง บริสุทธิ์ สงบ ไม่กระวนกระวาย การทำชั่ว คือการกระทำที่เกิดจากความโลภ ความโกรธ และความหลง อันทำให้จิตใจกระวนกระวาย เร่าร้อน ไม่ปลอดโปร่ง ไม่บริสุทธิ์ เกณฑ์ดังกล่าวเป็นเกณฑ์หลัก ทว่าในการพิจารณาจริง ๆ อาจมีเกณฑ์ร่วมอื่น ๆ เช่น พิจารณาตามสภาวะจิตใจ การใช้มโนธรรมพิจารณาผลต่อตนเองและผู้อื่น ฯลฯ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2552, หน้า 490-504) กล่าวถึงแรงจูงใจ 2 ประเภทซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนการกระทำของมนุษย์ ดังนี้

1. ตัณหา แปลว่า ความกระหาย ความทะยาน ความอยาก ความแส่นหา ความร่น ความร่น ความกระสับกระส่าย ความกระวนกระวาย ความไม่รู้จักอิ่ม ตัณหาแยกได้เป็น 3 อย่าง คือ “กามตัณหา” ได้แก่ ความกระหายอยากได้อารมณ์ที่น่าชอบใจมาเสพเสวยปรนเปรอตน หรือความทะยานอยากในกาม “ภวตัณหา” ได้แก่ ความกระหายในความถาวรมั่นคง มีอยู่คงอยู่ตลอดไป (รวมถึงใหญ่โตโดดเด่น) ของตน หรือความทะยานอยากในภพ และ “วิภวตัณหา” ได้แก่ ความกระหายอยากในความดับสิ้นขาดสูญ (รวมทั้งพราศน์ บั่นทอน) แห่งตัวตน หรือความทะยานอยากในวิภพ ตามหลักปัจจุสมุปบาท ตัณหาเกิดจากเวทนาเป็นปัจจัย โดยมีวิชาเป็นมูลราก กล่าวคือ เมื่อบุคคลรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่น่าชอบใจหรือไม่ชอบใจ ในเวลานั้น ตัณหาก็คงเกิดขึ้นในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ถ้ารู้สึกสุขก็ยินดี ชื่นชอบ คล้อยตามไป คิดใจ ใฝ่รัก อยากได้ ถ้ารู้สึกทุกข์ ก็ยินร้าย ขัดใจ ชัง อย่างเลียงหลักหนี หรืออยากให้สูญสิ้นไปเสีย ถ้ารู้สึกเฉย ๆ ก็เพเลิน ๆ เรื่อยเรื่อยไป ตัณหามุ่งประสงค์เวทนา จึงพัวพันกับอัตตา เพราะต้องการสิ่งเสพเสวยเวทนาเพื่อปรนเปรออัตตานั่น ผู้มีตัณหา คือ ผู้ยึดมั่นถือมั่นตนเป็นศูนย์กลาง มักมีการกระทำในลักษณะแสวงหาสิ่งเสพเสวย เพื่อเสริมขยายความมั่นคงถาวรแห่งอัตตาของตนเอง

2. จันตะ หมายถึง กุศลธรรมจันตะ คือ ความพอใจ ความชอบ ความอยากในสิ่งที่ดีงาม สิ่งที่ดีงามที่ต้องการ คือ ธรรม กุศล (ธรรม) หรือ ความจริงและสิ่งที่ดีงามมีความหมายขยายออกไปว่า ต้องการรู้ความจริง ต้องการทำให้สิ่งดีงามหรือภาวะที่ดีงามเกิดขึ้น อยากให้สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์สำเร็จผลเป็นจริงขึ้น ความหมายที่ขยายออกไปนี้แสดงให้เห็นว่า จันตะสัมพันธ์กับการกระทำ คือ การกระทำเพื่อให้รู้จริง และการกระทำเพื่อสร้างภาวะที่ดีงามหรือทำให้สิ่งดีงาม

เกิดขึ้น ฉันทะเกิดจากโยนิโสมนสิการ คือ การคิดแบบคาย คิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น ฉันทะเป็น ภาวะกลาง ๆ ของธรรมไม่ผูกพันกับอัตตา ตั้งตนเมื่อมีการใช้ปัญญา ซึ่งนำไปสู่อุตสาหะหรือวิริยะ การมีฉันทะหรือฉันทะเป็นแรงจูงใจในการกระทำ ย่อมก่อให้เกิดผลทาง จริยธรรมหรือผลในทางปฏิบัติที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีฉันทะเป็นแรงจูงใจ การกระทำ จะเป็นเพียงเงื่อนไขสำหรับการได้สิ่งเสวยมาปรนเปรอตน แต่หากบุคคลมีฉันทะเป็นแรงจูงใจ จะต้องการภาวะที่เป็นผลของการกระทำโดยตรง ผู้ทำการด้วยฉันทะจะเริ่มดำเนินการกระทำมาจาก ความคิดหรือความเข้าใจเหตุผล และได้ประจักษ์ผลควบคู่มากับการกระทำที่เป็นเหตุ จึงไม่เกิดทุกข์ ต่างจากฉันทะที่มักก่อให้เกิดปมปัญหาในใจ เพราะฉะนั้น การกระทำอันเกิดจากฉันทะหรือ ฉันทะย่อมนำไปสู่ค่าทางจริยะที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ย่อมเห็นว่าพุทธปรัชญาส่งเสริมให้บุคคลมีฉันทะ เป็นแรงจูงใจ เพราะนำไปสู่สิ่งที่ทางพุทธศาสนาให้คุณค่า เช่น ความสุจริต ความขยัน ความอดทน ความซื่อตรงต่อเหตุผล ฯลฯ เมื่อบุคคลปฏิบัติย่อมได้รับความพึงพอใจ อิ่มใจ ก่อให้เกิดความสุข สงบตั้งมั่นของจิตใจ

2.3 แนวคิดเชิงปรัชญาเต๋า

แนวคิดทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ของปรัชญาเต๋าสามารถพิจารณาได้จากคัมภีร์ สำคัญในลัทธิเต๋าชึ่งมีอยู่หลายคัมภีร์ด้วยกัน แต่ในบรรดาคัมภีร์สำคัญเหล่านี้ คัมภีร์ เต๋า เต๋อ จิง บางแห่งเรียกว่า เต๋า เต็ก เก็ง หรือเต๋า เต๊ะ จิง ถือเป็นหนึ่งในสามคัมภีร์ของลัทธิเต๋าคัมภีร์ที่ดีที่สุด (เหลาจื๋อ, 2547, คำนำสำนักพิมพ์) และได้รับการยอมรับว่าเป็นคัมภีร์ทางปรัชญาและศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดเล่มหนึ่งของจีน (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2549 ข, หน้า 18) กล่าวกันว่าเต๋า เต๋อ จิง เป็น ผลงานการประพันธ์ของ เล่าจื๋อ ผู้ให้กำเนิดลัทธิเต๋า คัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง บรรจุถ้อยคำทั้งหมดประมาณ 5,500 คำ แบ่งได้ 81 บท แยกเป็น 2 ภาค คือ ภาคแรก 37 บทและภาคที่สอง 44 บท คำสอนในคัมภีร์ นี้ที่ได้รับการยอมรับในวงกว้าง มีการแปลเป็นภาษาอังกฤษกว่า 12 สำนัก แปลเป็นภาษายุโรปอื่น ๆ อีก 6 ภาษา รวมทั้งแปลเป็นภาษาอื่น ๆ อีกจำนวนมาก (ทวิวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, 2545, หน้า 106) เนื่องจากคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง มีลักษณะเป็นกวีนิพนธ์ที่มีความหมายกว้างและลึกซึ้งจึงเป็นสาเหตุให้ผู้ ศึกษาเกิดความลำบากในการตีความ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวต่างประเทศที่ไม่เข้าใจภาษาจีน ผู้รู้ใน หลายประเทศจึงพยายามแปลคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง เป็นภาษาของตน โดยการแปลนั้นมีทั้งผู้แปลที่แปล จากต้นฉบับภาษาจีนและแปลจากฉบับภาษาอังกฤษอีกต่อหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ ทองหล่อ วงษ์ธรรมา (2549 ข, หน้า 21) จึงเสนอว่าการศึกษาเนื้อความในคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง “ควรอ่านในหลายสำนวน เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจได้อย่างชัดเจน เพราะคำสอนของเล่าจื๋อนั้นสอนให้คนคิดและต้อง คิดอย่างละเอียดลึกซึ้ง จึงจะเข้าใจจุดหมายของท่านอย่างแท้จริง...”

อนึ่ง แนวคิดทางอภิปรัชญาและแนวคิดทางจริยศาสตร์ของปรัชญาเต๋าที่นำมาใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยนำมาจากคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง ที่แปลเป็นภาษาไทยโดยคัดเลือกมาเป็นหลักในการพิจารณา 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนแปลของ พงนา จันทรสันติ ส่วนแปลของ โชติช่วง นาคอน และส่วนแปลของ ปกรณ์ ลิมปนุสสรณ์ ซึ่งมีเหตุผลในการคัดเลือกทั้ง 3 ส่วน ดังนี้

1. คัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง ส่วนแปลของ พงนา จันทรสันติ ได้รับการพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2521 โดยสำนักพิมพ์เคล็ดไทย ให้ชื่อหนังสือว่า “วิถีแห่งเต๋า” เป็นส่วนที่ได้รับความนิยมจากนักอ่านอย่างกว้างขวาง ประสพผลดีมากในด้านการจำหน่าย จึงมีขอการตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง จนครั้งล่าสุดพิมพ์เป็นครั้งที่ 15 ในปี พ.ศ. 2544 ปกรณ์ ลิมปนุสสรณ์ กล่าวยกย่องว่า “นับเป็นส่วนแปลที่แพร่หลายได้รับความนิยมกว้างขวางและใช้อ้างอิงมากที่สุด” (เหลาจื๋อ, 2547, หน้า 175) การแปลคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง ส่วนนี้แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ พงนา จันทรสันติ ระบุไว้ในคำปรารภในการพิมพ์ครั้งที่ 1 ว่าใช้หนังสือ The Wisdom of China ฉบับของ หลินยูตัง (Lin Yutang) มาเป็นหลักในการแปลและเรียบเรียง (เหลาจื๋อ, 2537, คำปรารภ) ต้นฉบับภาษาอังกฤษของ หลินยูตัง เป็นต้นฉบับที่ได้รับการกล่าวขวัญว่า “...หากไม่ใช่ฉบับแปลภาษาอังกฤษที่ถูกต้องที่สุดแล้วก็เป็นฉบับแปลที่อ่านที่สุด” (ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, 2545, หน้า 107-108) ปกรณ์ ลิมปนุสสรณ์ กล่าวถึงจุดเด่นของคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง ส่วนแปลของ พงนา จันทรสันติ ไว้ดังนี้

...นอกเหนือจากการนำเสนอด้วยรูปเล่มที่สวยงามและลื่นไปด้วยภาพประกอบจิตรกรรมจีนที่สร้างอารมณ์สอดคล้องกับการอ่านปรัชญาเต๋าแล้ว ผลงานของพงนาเล่มนี้ยังสามารถสำแดงให้ผู้อ่านสัมผัสได้ถึงพลังอันเต็มเปี่ยมของผู้แปลโดยส่งผ่านศิลปะการใช้ภาษาไทยที่กระชับกระฉับกระเจงมีชีวิตชีวา มีการเลือกใช้ศัพท์ที่ง่ายต่อความเข้าใจ และเรียบเรียงอย่างชัดเจนถูกต้องตามลักษณะภาษา อีกทั้งมีการจัดย่อหน้าวรรคตอนเหมือนอย่างบทกวี ชวนให้เกิดความเพลิดเพลินในระหว่างการอ่านด้วย... (เหลาจื๋อ, 2547, หน้า 174-175)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้คัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง ฉบับส่วนแปลของ พงนา จันทรสันติ เป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณาแนวคิดเชิงปรัชญาเต๋าเพื่อใช้ในการศึกษาวิจัย แต่เนื่องจากส่วนดังกล่าวเป็นฉบับที่แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษซึ่งถอดความมาจากคัมภีร์ภาษาจีนอีกทอดหนึ่ง ผู้วิจัยจึงการสอบทานความหมายและเนื้อความจากคัมภีร์ เต๋า เต๋อ จิง อีกหนึ่งส่วนคือ คัมภีร์ เต๋า เต๋อ จิง ส่วนของ โชติช่วง นาคอน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2. คัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง จำนวนแปลของ โชติช่วง นาคอน (ทองแถม นาถจำนง) เป็นการนำจำนวนแปลคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง ที่เคยตีพิมพ์ประกอบท้ายเล่มในหนังสือ “เหลาจื๋อสอนว่า” ซึ่งเป็นคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง ฉบับการดุนมาปรับปรุงใหม่ คัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง ที่ตีพิมพ์ขึ้นมาเป็นฉบับปรังนี้ให้ชื่อหนังสือว่า “คัมภีร์เต๋าดึกถึง” ตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ดอกหญ้า

คัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง จำนวนนี้ถือเป็นคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง ภาคภาษาไทยฉบับหลักฉบับหนึ่ง (เหลาจื๋อ, 2547, หน้า 187) เพราะเป็นการแปลจากต้นฉบับภาษาจีนที่แปลโดยชำระและตีความตามหลักฐานใหม่ของจีน นั่นคือ ต้นฉบับภาษาจีนที่ได้จากสุสานหม่าหวังดุยเมื่อ พ.ศ. 1973 ส่งผลให้ผู้แปลจัดวางลำดับตัวบทใหม่ตามต้นฉบับภาษาจีนดังกล่าว ปกรณ์ ติมปณฺสรณ์ กล่าวถึงจุดเด่นของคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง จำนวนแปลของ โชติช่วง นาคอน ดังนี้

...แม้ส่วนใหญ่จะคงจำนวนเดิมเอาไว้เป็นหลักโดยเพียงทำภาษาให้กระชับขึ้น แต่บางบทก็ได้ปรับการตีความใหม่ตามหลักฐานและความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้น ที่สำคัญก็คือ จัดวางลำดับตัวบทใหม่ตามต้นฉบับภาษาจีนที่ได้จากสุสานหม่าหวังดุย กล่าวคือวางส่วนที่เป็น “เด็กถึง” (บทที่ 38 เป็นต้นไป) ไว้ข้างหน้าส่วนที่เป็น “เต๋าดึกถึง” ทั้งนี้ในแต่ละบทก็ได้ทำวงเล็บกำกับเลขหมายบทเดิมไว้ให้เห็น สะดวกแก่การเปรียบเทียบกับฉบับอื่น ๆ นับเป็นเต๋อจิงจำนวนภาษาไทยเพียงเล่มเดียวที่เรียงตัวบทแบบนี้

... การจัดวางสลับภาคให้ผู้อ่านพบกับภาคที่ข้องเกี่ยวกับปรัชญาสังคมก่อนที่จะได้อ่านภาคที่หนักไปในเชิงอภิปรัชญา อาจจะช่วยให้เข้าใจปรัชญาของเหลาจื๋อได้ง่าย นอกจากนี้ คำชี้แจงวิธีการแปลและคำอธิบายศัพท์สำคัญบางคำในบทนำของหนังสือเล่มนี้ก็มีประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาอย่างสำคัญ ผู้แปลเป็นผู้มีความรู้ภาษาและวัฒนธรรมจีนระดับที่ไว้วางใจได้ในแง่ของการถ่ายทอดความหมายจากต้นฉบับเดิม

(เหลาจื๋อ, 2547, หน้า 186-187)

ความสำคัญของคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง จำนวนแปลของ โชติช่วง นาคอน นอกจากจะอยู่ที่การแปลจากฉบับภาษาจีนโดยตรง และมีการสอบทานชำระกับหลักฐานใหม่ที่ปรากฏแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่าในหนังสือ “เดือนช่วงดวงเด่นฟ้า คาดาว” อันเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ วินทร์ เลียววาริณ ได้นำเนื้อความจากคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง จำนวนแปลของโชติช่วง นาคอน มาใช้เป็นคติบทนำเรื่องสั้น 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่องเด็กสองโลก (เต๋า เต๋อ จิง บทที่ 39) เรื่องดอกไม้เหลืองเหนือเขาสูง (เต๋า เต๋อ จิง บทที่ 25) และเรื่องทัวร์สยาม 4001 (เต๋า เต๋อ จิง บทที่ 47) จึงอาจเป็นไปได้ว่ามากกว่า วินทร์ เลียววาริณ อาจได้แนวคิดทางปรัชญาเต๋าด้านหนึ่งมาจากการอ่านคัมภีร์ เต๋า เต๋อ จิง

ฉบับสำนวนแปลของโชติช่วง นาคอน ด้วยความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงใช้คัมภีร์ เต๋า เต๋อ จิง
สำนวนดังกล่าวประกอบการศึกษาวิจัยอีกสำนวนหนึ่ง

2.4 แนวคิดเชิงปรัชญาเต๋า

แนวคิดเชิงปรัชญาเต๋าคือใช้ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยจัดตามกลุ่มสาขาปรัชญาที่ระบุ
ไว้ในขอบเขตข้อมูลซึ่งแบ่งออกเป็น 2 สาขาใหญ่ ๆ ได้แก่

2.4.1 แนวคิดทางอภิปรัชญา

ลัทธิเต๋ายธิบายความเป็นไปของจักรวาลตามทัศนะแบบทฤษฎีย้อนกลับ ได้แก่
การมองว่าสรรพสิ่งดำเนินไปเป็นวงกลมหมุนเวียนไปมากโดยไม่มีที่สิ้นสุด ในทัศนะของ เต๋าจื๊อ
จุดเริ่มต้นชีวิต คือ ความเปลี่ยนแปลง ความเจริญและความเสื่อมสลับเปลี่ยนกันไปตามธรรมชาติ
ธรรมชาติ จุดสุดยอดของความรุ่งโรจน์ คือ จุดเริ่มต้นแห่งความเสื่อม (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา,
2549 ข, หน้า 33) ท่ามกลางความเป็นไปในเอกภพ มนุษย์เป็นเพียงหน่วยย่อยของจักรวาล หาก
สิ่งอิสระมีอยู่ได้ด้วยตนเอง ดังนั้น การที่มนุษย์จะเข้าใจชีวิตของตนและความเป็นไปในจักรวาล
อย่างถ่องแท้ จะต้องเข้าใจความเป็นจริงเกี่ยวกับสรรพสิ่งและจักรวาลเสียก่อน ด้วยความเชื่อว่า
“เต๋า” เป็นบ่อเกิดทุกสิ่งในจักรวาล และอำนาจของเต๋าเป็นอำนาจที่ควบคุมทุกสรรพสิ่ง กฎแห่งเต๋า
จึงเป็นสิ่งที่ใช้อธิบายความเป็นไปของธรรมชาติ วิโรจน์ อินทนนท์ (2549, หน้า 145-153) ได้
กล่าวถึง กฎแห่งเต๋าคือปรากฏในคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิงโดยอธิบายถึงหลักการของกฎที่เกี่ยวข้องกัน
2 ประการ สรุปได้ดังนี้

2.4.1.1 กฎของการหมุนเวียนของสิ่งที่ตรงกันข้าม (The Law of antithetical
rotation) เป็นกฎที่มองว่า ปรากฏการณ์ความเป็นไปของโลกและจักรวาลมีสมดุลอยู่ได้เพราะสรรพ
สิ่งมีการเคลื่อนที่อยู่ตลอดเวลาในทิศทางที่ตรงกันข้าม ปรากฏการณ์ตลอดจนค่าต่าง ๆ มีอยู่ได้ก็
ด้วยสิ่งตรงกันข้าม คือ หยิน (Yin) และหยาง (Yang) โลกประกอบด้วยสิ่งตรงกันข้ามเป็นคู่ ๆ ซึ่ง
เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเสมอ สิ่งทั้งหลายดำรงอยู่อย่างมีเหตุผลในการปรากฏของมัน มนุษย์จึงไม่ควร
มองสิ่งใดเพียงด้านเดียว แต่ต้องดูด้านที่เป็นศักยภาพแฝงของมันด้วย การเคลื่อนของสิ่งตรงกันข้าม
ยังสื่อถึงความเปลี่ยนแปลงหรือความไม่เที่ยงอันเป็นลักษณะของธรรมชาติ มนุษย์จึงควรวางตน
สอดคล้องกับธรรมชาติดังกล่าว เพื่อมิให้เกิดความขัดแย้งอันเป็นต้นตอแห่งความทุกข์

2.4.1.2 หลักการเปลี่ยนแปลงแบบหมุนวนแบบวัฏจักร (The principle of
circular movement) ซึ่งอธิบายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งที่หมุนวนกลับไปยังจุด
กำเนิดเดิมของมันจากความสัมพันธ์ในสิ่งตรงกันข้าม กล่าวคือ หากสิ่งใดสิ่งหนึ่งดำเนินไปถึง
จุดยอดของพัฒนาการแล้ว ย่อมเคลื่อนไหวกลับไปจุดเดิมตามกฎการหมุนเวียนของสิ่งตรงกันข้าม
การหมุนเวียนนี้เป็นความเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องแบบวงเวียน คือ หมุนวนสู่จุดกำเนิดเดิม เพราะ

ลักษณะสำคัญของเต๋า คือ ธรรมชาติแห่งการหมุนวนของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไม่รู้จบ
 ดังเนื้อความในคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง บทที่ 25 ส่วนแปลของ พงนา จันทรสันติ ความว่า

ก่อนการดำรงอยู่ของฟ้าและดิน
 มีบางสิ่งบางอย่างมีคัมวเคลือบคลุม
 เงียบงัน โดดเดี่ยว
 อยู่เพียงลำพัง ไม่แปรเปลี่ยน
 เป็นอมตะหมุนเวียนไม่หยุดยั้ง
 มีค่าควรแก่การเป็นมารดาของสรรพสิ่ง
 ข้าพเจ้าไม่ทราบชื่อสิ่งนั้น
 แต่ถ้าถูกบังคับให้เรียก
 ก็จะเรียกว่า “เต๋า”
 และจะให้ชื่อว่า “ยิ่งใหญ่”
 ยิ่งใหญ่หมายถึงความต่อเนื่อง
 ความต่อเนื่องหมายถึงความยาวไกล
 ความยาวไกลหมายถึงการกลับคืนสู่กำเนิดเดิม
 (เหลาจื๊อ, 2537, หน้า 85)

เนื้อหาในคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง ดังกล่าวแสดงให้เห็นสภาวะการดำเนินไปตาม
 ธรรมชาติของเต๋า ซึ่งดำเนินไปเป็นวงจร มีการเคลื่อนที่แบบเป็นวัฏฏะเพื่อกลับไปสู่จุดตั้งต้นของ
 มัน การหมุนเวียนเป็นวัฏฏะนี้มีอยู่ตลอดเวลาชั่วนิรันดร์ ดำเนินไปโดยปราศจากการควบคุม
 บังคับของสิ่งใด

นอกจากนี้ แนวคิดของเต๋ายังอธิบายไปถึงธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ โดยเชื่อ
 ว่า ตามธรรมชาติแล้วมนุษย์เกิดมาพร้อมกับความดี เช่น ในจิตใจของมนุษย์มีความเมตตากรุณา
 ความรัก ความสงสาร ฯลฯ ทว่าเมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วก็ถูกล้างแวล้อมที่มนุษย์สมมติและสร้างขึ้น
 เป็นปัจจัยผลักดันให้ดำเนินไปตามความทะยานอยาก จึงเป็นสาเหตุให้มนุษย์ทอดทิ้งธรรมชาติ
 ดั้งเดิมของตน เล่าจื๊อ ถ้ามนุษย์สามารถรักษารักรธรรมชาติดั้งเดิม หรือหาหนทางกลับไปสู่ธรรมชาติ
 ดั้งเดิมของตนได้ มนุษย์ก็จะพบกับความสุขที่แท้จริง

2.4.2 แนวคิดทางจริยศาสตร์

เล่าจื๊อ มองว่ามนุษย์เป็นเพียงองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งในจักรวาล เมื่อเต๋าเป็นป่อเกิดแห่งสรรพสิ่ง มนุษย์ก็ควรดำเนินชีวิตตามทางแห่งเต๋า เพื่อนำพาตนเองไปสู่ความสุขแท้จริง ในแง่ของอุดมคติแห่งชีวิต ลัทธิเต๋ามีเป้าหมายให้มนุษย์บรรลุเต๋ากลับคืนสู่เต๋าหรือกลับคืนสู่ธรรมชาติดั้งเดิมของตนเอง แต่การจะทำเช่นนั้นได้หลักการสำคัญคือมนุษย์จะต้องดำเนินชีวิตไปตามธรรมชาติ สอดคล้องและกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่ฝืนหรือขัดแย้งกับกฎธรรมชาติ (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2549 ข, หน้า 29) เล่าจื๊อ มีทัศนะว่า ความยุ่งยากทั้งหลายในโลกเกิดจากการกระทำของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้จึงเกิดหลักการปฏิบัติเพื่อเข้าสู่เต๋าหรือบรรลุอุดมคติโดยมีหลักการอย่างน้อย 2 ประการ ได้แก่

ประการแรก คือ เชิดชวยกย่องพลังหยินเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงสภาพที่แท้จริงของเต๋า คำสอนของ เล่าจื๊อ เป็นไปคำสอนที่ชี้ให้มนุษย์มองเห็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของพลังเชิงอ่อนหรือพลังหยิน ดังจะพบว่าสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการเปรียบเทียบบุคลิกภาพแบบเต๋าคือในคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง อาทิ น้ำ ทารก เพศหญิง ฯลฯ ล้วนสื่อถึงพลังเชิงอ่อนที่มีคิดว่าความอ่อนน้อมย่อมมีชัยเหนือความแข็งแกร่งต่าง ทั้งนี้เพราะการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติต้องการความอ่อนอ่อนผ่อนตามและความพอเหมาะพอควร ลัทธิเต๋ามีทัศนะว่าผู้ที่ถ่อมตัวไม่เย่อหยิ่งนั้น อาจจะเข้าใจธรรมะได้ดีกว่าผู้ที่ยังมีความทะนงตัวเยี่ยงเขาสูง (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2525, หน้า 101) ด้วยเหตุนี้ลัทธิเต๋าก็สอนให้มนุษย์ใช้พลังเชิงอ่อนในการดำเนินชีวิต ทั้งนี้โดยผ่านอุปนิสัยและบุคลิกภาพบางอย่าง เช่น การดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ความมกน้อย ไม่ทะเยอทะยานเกินพอดี ความสันโดษ ความอ่อนโยนอ่อนน้อม ไม่แก่งแย่งแข่งขัน ไม่เห็นแก่ตัว มีจิตใจเมตตา ฯลฯ ขณะเดียวกันก็ต่อต้านการใช้อำนาจหรือพลังเชิงแข็ง (พลังหยาง) ในการดำเนินชีวิต โดยมีทัศนะว่าอำนาจที่เข้าครอบครองบังคับหรือก้าวท้าวสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปตามกิเลสตัณหาแคบ ๆ เฉพาะตนของมนุษย์ คือป่อเกิดแห่งทุกข์ ทำให้มนุษย์ต้องเผชิญกับอุปสรรคแทนที่จะค้นพบธรรมชาติดั้งเดิมของตน

ประการที่สอง คือ การสอนให้ใช้หลักอกรรมหรือนิรกรรม (อุ้งเหว) ในการดำเนินชีวิต อันเป็นการกระทำที่สอดคล้องกับเต๋า นั่นคือ การกระทำที่ปล่อยไปตามครรลองของธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะลัทธิเต๋ามีทัศนะว่า ในการแก้ปัญหาสังคม หากผู้ที่ต้องการแก้ไขเข้าไปยุ่งเกี่ยวมากเกินไปแทนที่ปัญหาที่มีอยู่จะหมดหรือบรรเทาเบาบางลง กลับจะพอกพูนและก่อให้เกิดความยุ่งยากมากขึ้นไปอีก เพราะฉะนั้น วิธีการแก้ไขปัญหาคือที่สุด คือการใช้หลักอกรรมในการแก้ปัญหา ผู้เข้าถึงเต๋าย่อมยังรู้ความจริงว่า มนุษย์นั้นมิได้ยิ่งใหญ่เหนือธรรมชาติ จึงไม่มีอำนาจพอที่จะเข้าไปควบคุมสิ่งใดให้เป็นไปตามใจได้ จึงปวยการที่จะเอาธุระในสิ่งที่ไม่อาจแทรกแซงได้ แทนที่จะ

กระทำเช่นนั้น เขาย่อมจึงพึงพอใจที่จะพักผ่อนอยู่ในความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ยอมรับทุกสิ่ง
ที่มาเผชิญด้วยดวงจิตที่สุขสงบ (วิโรจน์ อินทนนท์, 2549, หน้า 153) อย่างไรก็ตาม หลักกรรมของ
ลัทธิเต๋าได้หมายความว่าให้มนุษย์ใช้ชีวิตอย่างเลื่อนลอยปล่อยไปตามยถากรรม แต่เป็นการสอน
ให้มนุษย์ถ่วงน้ำหนักจากการกระทำทั้งปวงที่เป็นไปเพราะความอยาก การให้คุณค่าสมมติแก่สิ่งต่าง ๆ
และการเชิดชูความรู้ชนิดพยายามควบคุมจัดการโลก โดยไม่ใส่ใจความเป็นไปในธรรมชาติ
ลัทธิเต๋าเชื่อว่าการถ่วงน้ำหนักจากการกระทำดังกล่าว จะช่วยให้มนุษย์กลับคืนสู่สภาวะดั้งเดิมของตน
เป็นหนทางแห่งการบรรลุเต๋ออันเป็นบรมสุขที่แท้จริง

การปฏิบัติตนโดยอาศัยหลักการทั้งสองประการดังกล่าวมีเป้าหมายสำคัญเพื่อให้
มนุษย์ตื่นขึ้นจากความฝันหรือพ้นจากมายาภาพแห่งชีวิต วิธีชีวิตที่แท้ตามคติเต๋อหากมองด้วยสายตา
ของปุถุชนอาจมองว่าเป็นการเดินสวนกระแสค่านิยมทางโลก แต่หากมองด้วยทัศนะของผู้แนบถือน
เต๋อที่มองค่าของสิ่งทั้งหลายเป็นสิ่งที่สมมติ ย่อมมองว่าการปฏิเสธวิถีชีวิตตามกระแสสังคม เป็นการ
ให้ความหมายแก่สิ่งที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง อาทิ การให้มนุษย์ตระหนักถึง “ความว่าง” อันเป็นปัจจัย
เบื้องต้นที่ทำให้สิ่งต่าง ๆ ใช้การได้ ในด้านความรู้สึกรักของมนุษย์ ความว่างหมายถึงการสลัดฝุ่นผง
แห่งกิเลสตัณหาที่ทำให้จิตใจฟุ้งซ่านลดลงไปเสีย ทำให้สามารถมองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง
ได้ชัดเจน หรือการปฏิเสธความยิ่งใหญ่อลังการของรูปธรรมสิ่งสร้างเพื่อให้มนุษย์หันกลับไปหา
สัญลักษณ์อันต่ำต้อย อ่อนน้อม ที่บ่งบอกถึงสภาวะธรรมแห่งเต๋อยิ่งใหญ่ (สุวรรณ สถาอานันท์,
2539, หน้า 66-67) เพื่อมนุษย์ดึงตนเองออกจากความหลงในรูปธรรมสิ่งสร้างทั้งปวง หันกลับมาให้
ความสำคัญแก่ความบริสุทธิ์ทางจิตใจ ละวางจากรูป ปรส กลิ่น เสียง อันเป็นเหตุให้จิตต้องหวั่นไหว
แล้วแสวงหาแต่สิ่งจำเป็นต่อชีวิตอันเป็นการลดทอนกิเลสในจิตใจของตน คำสอนเหล่านี้สื่อถึง
ทัศนะของ เต๋อจื่อ ซึ่งมองว่าการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ไม่มีการแก่งแย่งแข่งขัน ปล่อยให้เป็นไป
ตามกฎธรรมชาติ ผสมผสานกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่ดิ้นไขว่คว้ากระหายอยากอำนาจ หรือใช้
อำนาจของตนเพื่อบังคับควบคุมสิ่งอื่น ทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นหรือสิ่งอื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน
ใด ๆ คือชีวิตที่มีความหมายและมีความสมบูรณ์ตามแนวคิดเต๋อ

2.5 พุทธปรัชญาและปรัชญาเต๋อในงานของ วินทร์ เลียววาริณ

สาเหตุที่ผู้วิจัยพิจารณาว่าพุทธปรัชญาและปรัชญาเต๋อเป็นปรัชญาสองกระแสหลักที่มี
อิทธิพลต่อการสร้างสรรค์นิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ มี 3 ประการ ดังนี้

2.5.1 วินทร์ เลียววาริณ ได้กล่าวไว้ในอารัมภบทของหนังสือหรือคำนำของผู้เขียน
ในหนังสือนิยายวิทยาศาสตร์ 3 เล่มถึงแนวคิดทางปรัชญาที่นำมาใช้เขียนนิยายวิทยาศาสตร์ไว้อย่าง
ชัดเจนว่า นิยายวิทยาศาสตร์ของเขาเขียนโดยอาศัยแนวคิดจากปรัชญาศาสนาตะวันออกซึ่งก็ได้แก่
พุทธปรัชญาและปรัชญาเต๋อ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เดือนช่วงดวงเด่นฟ้า ดาดาว เป็นรวมเรื่องสั้นวิทยาศาสตร์ไทยที่เขียนขึ้นจากจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ล้วน ๆ เรื่องส่วนใหญ่ดีพิ่มพลังในนิตยสารวิทยาศาสตร์ UPDATE ช่วงปี 2536-2538 ส่วนประกอบย่อยของเรื่องสั้นหลายเรื่องในนี้ได้รับอิทธิพลแนวคิดและทฤษฎีบางประการจากนิยายวิทยาศาสตร์ตะวันตก เช่น การเดินทางข้ามเวลาโดยการไจ (Warp) ประตูดาว (Stargate) การจำศีลระหว่างการเดินทางในห้วงอวกาศอันยาวไกล (Hyper nation) การจำลองมนุษย์เทียมแฝด (Cloning) หุ่นยนต์ (Robot) มนุษย์เทียม (Android) เรื่องสั้นวิทยาศาสตร์ หลายเรื่องเขียนจากปรัชญาศาสนา ตะวันออก และหลายเรื่อง (พยายาม) ฉีกแนวออกมาเป็น ‘นิยายวิทยาศาสตร์เพื่อสังคม’ และ ‘นิยายวิทยาศาสตร์แบบไทย ๆ’ มากขึ้น... (เดือนช่วงดวงเด่นฟ้า ดาดาว, 2540, หน้า 11-12)

เดือนช่วงดวงเด่นฟ้า ดาดาว เป็นนิยายวิทยาศาสตร์เล่มแรกของ วินทร์ เลียววาริณ โดยระบุเนื้อความไว้ในหนังสืออย่างชัดเจนว่า “หลายเรื่องเขียนจากปรัชญาศาสนา ตะวันออก” อีกทั้งแสดงเจตนารมณ์ว่าต้องการเขียน “นิยายวิทยาศาสตร์แบบไทย ๆ” ซึ่งก็หมายความว่า ปรัชญาตะวันออกที่ วินทร์ เลียววาริณ เขียนขึ้นมานั้น ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากปรัชญาของคนไทย หากกล่าวถึงปรัชญาของคนไทยหรือปรัชญาไทยนั้นย่อมเป็นที่ทราบกันดีว่าปรัชญาดังกล่าวหมายถึง พุทธปรัชญา ซึ่งเป็นปรัชญาที่มีอิทธิพลต่อคนไทยทั้งในด้านความคิด ความเชื่อและวิถีการดำรงชีวิต ดังนั้น สิ่งที่แสดงความเป็นไทยไม่ว่าจะเป็นสถานที่ วรรณกรรม วัฒนธรรม หรือสังคม ย่อมไม่อาจแยกออกจากพุทธปรัชญาได้ เนื่องมาจากทัศนคติแบบพุทธหรือการดำรงชีวิตวิถีพุทธคือความเป็นไทยในลักษณะหนึ่ง ในนิยายวิทยาศาสตร์เรื่องบางกะโพ้ง วินทร์ เลียววาริณ ก็ได้เขียนแนวคิดทางพุทธปรัชญาที่เกี่ยวพันกับวิทยาศาสตร์ไว้ดังนี้

เมื่อย้อนดูวิถีชนบทสมัยก่อนแล้ว เราพบวิธีคิดและการดำเนินชีวิตอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ยิ่ง ศาสนาพุทธ รากฐานของสังคมไทยก็เป็นปรัชญาที่ตั้งบนฐานของวิทยาศาสตร์อย่างเต็มเปี่ยม การกินอาหารตามฤดูกาล ประเพณีการเล่นที่สอดคล้องกับสภาพอากาศ การอยู่ร่วมกันกับ ‘ศัตรู’ ธรรมชาติอย่างกลมกลืน ฯลฯ เหล่านี้เป็นวิทยาศาสตร์ที่แฝงในวิถีชนบทมาแต่ยาวนาน

บางกะโพ้ง เป็นนิยายวิทยาศาสตร์ที่ทดลองหลอมรวมการคิดแบบวิทยาศาสตร์เข้ากับวิถีชีวิตไทยที่กำลังสูญหายไปอย่างรวดเร็ว

(บางกะโพ้ง, 2550, หน้า 8-9)

นอกจากนี้ในหัวข้อ “อจินไตยนิยาย” ซึ่งเป็นคำนำในนิยายวิทยาศาสตร์เรื่อง อัฐสุตรา วินทร์ เลียววาริณ ก็กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “ผมศึกษาพุทธศาสนาในโรงเรียน เช่นเดียวกับเด็กไทยอีกหลายสิบล้านคน เรื่องแรก ๆ ที่เรียนคืออภินิหารของพระพุทธเจ้า...” อีกทั้งได้ยกทัศนะทางพุทธปรัชญาเป็นตัวอย่างเพื่ออธิบายและสร้างความเข้าใจในการเขียน นิยายวิทยาศาสตร์เรื่องอัฐสุตรา ดังนี้

...บางครั้งอภิปรัชญาก็หลอมนั่นที่กับศาสนา เช่นการค้นหาคำตอบต่อคำถามที่เรียกว่า อจินไตย หรือ ‘เรื่องไม่ควรคิด’ ยกตัวอย่างเช่น โลกเที่ยงหรือไม่, ตายแล้วเกิดใหม่หรือไม่ ฯลฯ ซึ่งเป็นคำถามที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบ

นักคิดฝ่ายพุทธเถรวาทตีความว่า การที่พระพุทธองค์ไม่ทรงตอบเพราะถึงตอบไปแล้วก็ไม่ช่วยให้หลุดพ้นจากความทุกข์แต่อย่างใด ทว่านักคิดฝ่ายมหายานกลับมองว่าการที่ไม่ทรงตอบเพราะคำตอบนั้นอาจลึกซึ้งเกินกว่าที่มนุษย์ทั่วไปจะเข้าใจได้ นี่ก็คือหลักคิดของปรัชญาเซนที่ว่า ความรู้จริงอยู่เหนือการสื่อสารด้วยถ้อยคำ

(อัฐสุตรา, 2553, หน้า 6-7)

สำหรับปรัชญาเต๋าซึ่งเป็นปรัชญาของจีนนั้น วินทร์ เลียววาริณ ได้เขียนไว้อย่างชัดเจนในหนังสือ อัฐสุตรา ว่า

นวนิยายเรื่องนี้อยู่ในพื้นที่ของจักรวาลวิทยา-ฟิสิกส์-ปรัชญา-อภิปรัชญา-ประวัติศาสตร์ ในส่วนฟิสิกส์เน้นเรื่องทฤษฎีสตริงและซูเปอร์สตริง ซึ่งเป็นของใหม่ในวงการฟิสิกส์ (และอาจจะถูกยิงไปในวันใดวันหนึ่งก็ได้) ในส่วนของปรัชญานั้นศาสตร์อี้จิง ซึ่งเป็นรากฐานแนวคิดจีน และปรัชญาเต๋าที่ผมศึกษามานานปี...

(อัฐสุตรา, 2553, หน้า 9)

จากถ้อยคำดังกล่าวในคำนำของหนังสือทั้ง 3 เล่ม ทำให้พิจารณาได้ว่า แนวคิดทางพุทธปรัชญาและปรัชญาเต๋าย่อมมีอิทธิพลต่อทัศนะของ วินทร์ เลียววาริณ และเป็นปรัชญากระแสหลักที่นำมาใช้ในการเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ดังกล่าว

2.5.2 ผู้วิจัยพบว่า มีผู้ศึกษาผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ หลายคนได้แสดงทัศนะไว้ในทำนองคล้ายคลึงกันว่าแนวคิดเชิงปรัชญาที่ปรากฏในผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ มีแนวโน้มเป็นพุทธปรัชญา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

วัชร บุญจรรยา (2545, หน้า 414) ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอเรื่องสั้นในงานเขียนของวินทร์ เลียววาริณ” ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ ไว้ว่า “...วินทร์ เลียววาริณ แสดงให้เห็นว่างานเขียนของเขาในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเสนอความคิดที่เป็นปรัชญาทางพุทธศาสนามากขึ้น”

วรรณพร ปิ่นแก้ว (2547, หน้า 231) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การสื่อความหมายในเรื่องสั้นของ วินทร์ เลียววาริณ” กล่าวถึงแนวคิดเชิงปรัชญาที่พบในงานของ วินทร์ เลียววาริณ ไว้ว่า

... เรื่องสั้นแนวปรัชญาเป็นเรื่องที่แสดงถึงด้านมืดของจิตใจมนุษย์ที่ถูกเก็บซ่อนไว้ภายใต้ภาพลักษณ์ที่ดี เนื้อหาของเรื่องสั้นแนวนี้เน้นการนำเสนอความคิดเชิงพุทธปรัชญา ซึ่งกล่าวถึงความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์และทุกสรรพสิ่งในโลก เป็นการแสดงถึงการตกตะกอนทางความคิดของนักเขียนที่เข้าใจชีวิตมากขึ้นและนำแนวคิดดังกล่าวมานำเสนอผ่านเรื่องสั้น

สุภาวดี พลชนะ (2547, หน้า 168) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์เรื่องสั้นของ วินทร์ เลียววาริณ: อาเพศกำสรวล และสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน” กล่าวถึงกรอบความคิดสำคัญของ วินทร์ เลียววาริณ ในหนังสือ สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน ไว้ว่า

...วินทร์ เลียววาริณ ไม่ได้สลัดความคิดในรากวัฒนธรรม โดยเฉพาะปรัชญาพุทธศาสนาออกโดยสิ้นเชิง เพียงแต่วินทร์ได้ชี้แนะว่าเราควรทำความเข้าใจสิ่งที่คิดว่าดีงามอย่างแท้จริง เมื่อสลัดพื้นเปลือกได้แล้ว การต่อต้านวัฒนธรรมอื่นอย่างสุดโต่งหรือละทิ้งของเดิมทั้งหมด ก็ไม่ใช่ทางเลือกทั้งสองทาง (“น้ำสองสาย”)

...ความพยายามเข้าใจธรรมะที่สอดคล้องกับธรรมชาติในระดับลึก เป็นที่มาของการนำเสนอความคิดที่ดูอ่อนแหลมในเรื่องวิธีการและปรัชญาที่นำไปสู่การบรรลุนิพพาน (“กามสุขัลลิกานุโยค”) พยายามแผ่พื้นฐานวิธีคิดไว้อย่างไม่ฉาบฉวย ในที่สุดแล้วเขาเห็นว่าเมตตา มีค่ากว่ากฎเกณฑ์

2.5.3 แนวคิดทางปรัชญาตะวันออกสามารถจำแนกตามแหล่งกำเนิดได้เป็น 2 สาย หรือ 2 กระแสธารแห่งความคิด ได้แก่ สายธารแห่งปรัชญาอินเดีย และสายธารแห่งปรัชญาจีน ใน 2 สายนี้ปรัชญาอินเดียนับเป็นสายใหญ่ที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของมนุษย์ในซีกโลกตะวันออกเป็นอย่างมาก (สุนทร ฌ รั้งยี, 2545, หน้า 1) สำหรับประเทศไทย ปรัชญาอินเดียที่มีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิต ของชาวไทยเป็นอย่างมากคือ พุทธปรัชญา (ปรัชญาสาขานาสติกะของปรัชญาอินเดีย) ดังจะพบว่าแนวคิดและความเชื่ออันพื้นฐานของปรัชญาชีวิตของคนไทย มาจากหลักคำสอนของ พุทธศาสนาเป็นหลัก (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2549 ก, หน้า 135) วินทร์ เลียววาริณ ซึ่งอยู่ในฐานะของพลเมืองของสังคมและนักเขียนซึ่งต้องสร้างผลงานทางวรรณกรรมไปสู่สังคม ย่อมหลีกเลี่ยง อิทธิพล พุทธปรัชญาอันเป็นความคิดความเชื่อของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมได้ยากเพราะนักเขียนแต่ละคนย่อมเขียนวรรณกรรมไปตามความคิดเห็นและมโนคติของตนไม่ว่าจะโดยรู้สึกรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม นอกจากนี้ หากต้องเลือกปรัชญาใดปรัชญาหนึ่งในปรัชญาอินเดียเป็นกรอบในการพิจารณา วรรณกรรมของคนไทย พุทธปรัชญาย่อมเป็นตัวเลือกในลำดับต้น ๆ ที่เป็นไปได้มากที่สุด

สำหรับปรัชญาจีน ชูมาเซียน นักปราชญ์ชาวจีน ได้จำแนกแยกย่อยปรัชญาเป็น ลัทธิสำคัญ ๆ ได้ 6 ลัทธิ (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2549 ก, หน้า 52) ลัทธิเต๋า (ปรัชญาเต๋า) และ ลัทธิขงหรือ หยุ (ปรัชญาขงจื้อ) ถือเป็นปรัชญาสองสายที่สำคัญที่สุดและมีอิทธิพลต่อชาวจีนอย่างยิ่ง (ศรีณย์ วงศ์คำจันทร์, 2536, หน้า 90) แต่หากพิจารณาในแง่ของพัฒนาการจะพบว่าปรัชญาเต๋ามี ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพุทธศาสนามากกว่าลัทธิอื่น ๆ ในปรัชญาจีน ดังที่ ธนู แก้วโอภาส (2542, หน้า 51-52) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาเต๋ากับพุทธศาสนาไว้ว่า

เมื่อศาสนาพุทธนิกายมหายานแพร่เข้าสู่จีนเมื่อศตวรรษที่ 1 นั้น ศาสนาเต๋าของ เล่าจื๊อกับศาสนาขงจื้อมีอิทธิพลต่อความคิดของชาวจีนมานานกว่า 500 ปีแล้วแต่พอ พุทธศาสนาแพร่เข้ามา ผู้ที่นับถือศาสนาเต๋าและศาสนาขงจื้อเดิม ต่างก็พากันตั้งใจศึกษา พุทธปรัชญาอย่างจริงจัง ผลจากการศึกษาของจีนทำให้จีนผสมผสานศาสนาเต๋ากับพุทธศาสนา กลายเป็นพุทธศาสนานิกายเซน (Zen) และนิกายโจโด (Jodo) ทั้งนิกายเซนและศาสนา เต๋ามีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด ปรัชญาในศาสนาเต๋าดูนำไปรวมอยู่ในนิกายเซน เพราะนิกายเซนได้ดัดแปลงแนวคิดของพุทธศาสนาให้เหมาะกับแนวคิดในเรื่อง ธรรมชาติและชีวิตของศาสนาเต๋า เป็นการทำให้เกิดอภิปรัชญาแขนงใหม่ขึ้นมา ทั้งนี้เป็น เพราะแนวคิดในด้านอภิปรัชญาของพระพุทธเจ้ามีความสูงส่งกว่าศาสนาเต๋านั้นเอง

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา (2549 ข, หน้า 26) กล่าวถึงพัฒนาการของลัทธิเต๋าสรุปได้ว่า ประมาณก่อนปี ค.ศ. 97 เกิดการเปลี่ยนแปลงคำสอนในลัทธิเต๋า สาณูศิษย์ของเล่าจื๊อได้แยกลัทธิเต๋าออกเป็นนิกายต่าง ๆ จนในที่สุดได้กลายเป็นลัทธิมีเทพเจ้าและเข้าไปผสมผสานกับพุทธศาสนา นิกายมหายาน มีการเคารพกราบไหว้เทพเจ้าและพระโพธิสัตว์...

พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา (2552, หน้า 36) กล่าวถึงอิทธิพลของพุทธศาสนา ต่อ ลัทธิเต๋าไว้ว่า “ในภายหลังเมื่อพุทธศาสนาเจริญในจีน จึงมีการหยิบยืมหลักการของพุทธศาสนา ไปใช้โดยนักบวชเต๋าจะสร้างวัดเพื่อบำเพ็ญเพียรในป่าเหมือนพระสงฆ์และสร้างวัดอยู่เป็นกลุ่ม...”

จากข้อมูลดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าลัทธิเต๋าและพุทธศาสนามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เพราะเมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่ไปในจีน นักบวชและสาณูศิษย์ของลัทธิเต๋าได้ผสมผสานแนวคิดในลัทธิเต๋าให้เข้ากับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การที่แนวคิดของลัทธิเต๋าและพุทธศาสนาสามารถสอดคล้องประสานกลมกลืนกันได้ ย่อมแสดงถึงลักษณะร่วมของแนวคิดทางปรัชญาระหว่างปรัชญาเต๋าและพุทธปรัชญา อันส่งผลให้ผู้ที่นับถือพุทธศาสนาและลัทธิเต๋าสามารถยอมรับแนวคิดและหลักการระหว่างกันได้

ประเทศไทยก็พบผสมผสานลัทธิเต๋ากับพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน หลักฐานที่เห็นได้ชัดเจน ก็คือ โรงเจของลัทธิเต๋าในประเทศไทยมากกว่าร้อยแห่งหรือแท่นบูชาของลัทธิเต๋าก็มักมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้วย อีกทั้งหลักคำสอนของลัทธิเต๋าและศาสนาพุทธก็สอดคล้องกันไปในการทำงานเดียวกัน ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าความคิดความเชื่อในลัทธิเต๋าสวนหนึ่งก็คือความคิดความเชื่อทางพุทธปรัชญานั้นเอง จึงไม่เป็นเรื่องแปลกอันใดที่ลัทธิเต๋าหรือปรัชญาเต๋าคือเป็นรับรู้หรือมีอิทธิพลต่อความคิดของคนไทยมากกว่าลัทธิอื่นของจีนและเมื่อเปรียบเทียบกับลัทธิขงจื๊อซึ่งถือว่าเป็นปรัชญาจีนที่มีความสำคัญเทียบเท่ากัน แต่การนับถือในวงกว้างในหมู่ชาวจีนทั้งในประเทศและชาวจีนที่อาศัยตามประเทศต่าง ๆ จะพบว่าผู้นับถือลัทธิเต๋ามากกว่าลัทธิขงจื๊อ (พระมหาดาวสยาม, 2552, หน้า 36-37)

ด้วยเหตุที่พุทธปรัชญาและปรัชญาเต๋ามีความใกล้ชิดและมีเนื้อหาบางประการที่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของความเป็นเหตุผลและการสอนให้ยอมรับสัจธรรมของธรรมชาติ ย่อมเป็นส่วนหนึ่งที่ผลักดันให้ผู้มีแนวพุทธปรัชญาเป็นพื้นฐานอย่าง วินทร์ เลียววาริณ น้อมรับและสนใจความคิดของปรัชญาเต๋ามาได้อย่างง่ายดาย ดังนั้นผู้วิจัยจึงพิจารณาว่าแนวคิดเชิงปรัชญาในนิยายวิทยาศาสตร์ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธปรัชญาและปรัชญาเต๋าเป็นหลัก จึงแบ่งกรอบในการวิจัยโดยกว้าง ๆ ออกเป็น 2 กลุ่มความคิดเชิงปรัชญา ได้แก่ พุทธปรัชญา และปรัชญาเต๋า

3. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับนิยายวิทยาศาสตร์

3.1 บันทึกลับแนวนิยายวิทยาศาสตร์

คำว่า “นิยายวิทยาศาสตร์” มีความหมายครอบคลุมบันเทิงคดีทุกประเภทที่อิงกับวิทยาศาสตร์หรือแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ ดังที่ คณะวิทยากร นจวท. (2545, หน้า 91-94) ได้กล่าวว่าไว้ในหนังสือ “การเขียนเรื่องวิทยาศาสตร์สำหรับประชาชน” ไว้ว่า นิยายวิทยาศาสตร์เป็นคำรวมของงานเขียนประเภทเรื่องแต่งที่อาศัยบรรยากาศและข้อมูลทางวิทยาศาสตร์มาเป็นแกนหลักของเรื่อง สามารถจัดเป็นชนิดได้เช่นเดียวกับเรื่องแต่งโดยทั่วไป โดยแบ่งตามความยาวของเรื่องได้ดังนี้

1. เรื่องสั้น (Short story) คือ เรื่องแต่งที่มีความยาวไม่เกิน 7,500 คำ
2. เรื่องสั้นขนาดยาว (Novella) คือ เรื่องแต่งที่มีความยาวตั้งแต่ 7,500 คำขึ้นไปแต่ไม่เกิน 17,500 คำ
3. เรื่องยาวขนาดสั้น (Novellet) คือเรื่องแต่งที่มีความยาวตั้งแต่ 17,500 คำขึ้นไปแต่ไม่เกิน 40,000 คำ
4. เรื่องยาว (Novel) คือ เรื่องที่มีความยาวตั้งแต่ 40,000 คำขึ้นไป เรื่องยาวนี้อาจจะเรียกว่า นิยาย หรือ นวนิยาย ก็ได้

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบว่า “นิยายวิทยาศาสตร์” เป็นคำรวมที่ใช้เรียกเรื่องแต่งประเภท Science fiction ซึ่งภายหลังได้จำแนกประเภทออกเป็นเรื่องสั้นแนวนิยายวิทยาศาสตร์และนวนิยายวิทยาศาสตร์ โดยใช้เกณฑ์ความยาวเป็นตัวกำหนดประเภทของเรื่อง

นอกจากนี้การที่นักเขียนไทยหลายคน เช่น ชัยวัฒน์ คุประตกุล ว.วินิจฉัยกุล ไพรัตน์ ยิ้มวิสัย ฯลฯ ใช้คำว่า นิยายวิทยาศาสตร์ เป็นคำรวมเรียกบันเทิงคดีประเภท Science fiction อาจเป็นเพราะนิยายวิทยาศาสตร์ที่เขียนกันในปัจจุบันเดิมพัฒนามาจากนิยายวิทยาศาสตร์เชิงแฟนตาซี (Science fantasy) ดังที่ ชัยวัฒน์ คุประตกุล (2543, หน้า 38) กล่าวถึงลักษณะของนิยายวิทยาศาสตร์เชิงแฟนตาซีไว้ว่า

นิยายวิทยาศาสตร์เชิงแฟนตาซีเป็นนิยายวิทยาศาสตร์ที่ผู้เขียนสามารถสร้างจินตนาการได้อย่างไม่มีขีดจำกัด สร้างโลก สร้างจักรวาล สร้างมนุษย์ สร้างสัตว์ สร้างทุกอย่าง รวมทั้งวิทยาศาสตร์ได้ตามใจชอบ ที่มีกันมากคือ เรื่องเชิงอิทธิปาฏิหาริย์เหนือธรรมชาติ เรื่องของเทพเจ้า เรื่องของสัตว์ประหลาด เช่น มังกร และอาวูทวิเศษในตำนานหรือเทพนิทาน เรื่องการผจญภัยในดินแดนมหัศจรรย์ เรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติ (ที่ไม่ใช่ไสยศาสตร์บริสุทธิ)

ตามประวัติพัฒนาการของนิยายวิทยาศาสตร์โลก นิยายวิทยาศาสตร์มีจุดเริ่มต้นจากนิยายวิทยาศาสตร์เชิงแฟนตาซี (Science fantasy) หรืองานเขียนแนวจินตนิมิต ในต่างประเทศเรื่องที่ถูกถือว่าเป็นนิยายวิทยาศาสตร์เชิงแฟนตาซียุคแรก ได้แก่ เรื่องจินตนาการที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไบเบิล เช่น อีซีกีเยล (Ezekiel) ฯลฯ และบรรดามหากาพย์ต่าง ๆ เช่น มหากาพย์อีเลียด (The Iliad) มหากาพย์โอดิสซีย์ (The Odyssey) ฯลฯ สำหรับประเทศไทยนิยายวิทยาศาสตร์เชิงแฟนตาซี ได้แก่ บรรดาเรื่องเชิงเทพนิทานหรือตำนานการผจญภัยต่าง ๆ เช่น ไตรภูมิพระร่วง รามเกียรติ์ พระสุธน มโนราห์ กากี เป็นต้น (ชัชวาลย์ คุปประตกุล, 2543, หน้า 38-39) ด้วยเหตุที่นิยายวิทยาศาสตร์ในยุคแรก ๆ เป็นเรื่องแนวจินตนิมิตซึ่งเน้นไปที่การใช้จินตนาการมากกว่าอาศัยหลักการที่มั่นคงทางวิทยาศาสตร์ อีกทั้งมีความใกล้เคียงกับเรื่องแนวจินตนิยายจึงอาจเป็นเหตุผลส่วนหนึ่งที่ทำให้นักเขียนไทยเรียกงาน Science fiction ว่า “นิยายวิทยาศาสตร์” เพราะคำว่า “นิยาย” หมายถึง เรื่องสมมติเพื่อความบันเทิงซึ่งไม่จำกัดวิธีนำเสนอ อาจอยู่ในรูปแบบของร้อยแก้วอย่างนิทานชาดกหรือนิทานพื้นบ้าน เช่น ราชชาธิราช สามก๊ก ฯลฯ หรืออยู่ในรูปแบบของร้อยกรอง เช่น พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน เป็นต้น (โชคชัย บัณฑิต, ม.ป.ป.) นิยายแตกต่างจากเรื่องเล่าชนิดอื่น ๆ ในแง่ที่ว่าเหตุการณ์ที่เล่าในนิยายเป็นอิสระจากอำนาจบังคับของข้อเท็จจริงนอกวาทกรรม ดังนั้นผู้แต่งนิยายจึงสามารถสร้างองค์ประกอบต่าง ๆ ของนิยายขึ้นมาได้ตามใจชอบ หรือตาม “ขนบ” ของนิยายประเภทนั้น ๆ มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่กรณี และผูกองค์ประกอบเหล่านั้นเป็นเรื่องราวที่สื่อความหมายตามต้องการได้ (นพพร ประชากุล, 2552 ก, หน้า 149) ดังนั้น ถ้านักเขียนพิจารณาเพียงว่านิยายคืองานเขียนที่มุ่งเน้นจินตนาการ แล้วนำมาประสมกับคำว่า “วิทยาศาสตร์” ซึ่งเป็นศาสตร์ที่นักเขียนนำหลักการหรือวิธีคิดมาใช้ในการเขียน คำว่า นิยายวิทยาศาสตร์ ก็อาจใช้แทน Science fiction ได้ในระดับหนึ่ง และเมื่อคำ ๆ ถูกใช้บ่อยครั้งจนกลายเป็นที่นิยมนัยอย่างแพร่หลาย ก็อาจเป็นเหตุให้นิยายวิทยาศาสตร์กลายเป็นคำที่ใช้แทนความหมายของบันเทิงคดีประเภทวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตาม เถลิง พันธุ์เถลิงอมร (2541, หน้า 54) ก็ได้แสดงข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับที่มาของคำว่านิยายวิทยาศาสตร์ไว้ดังนี้

...ในความเห็นของนักสังเกตการณ์จำนวนมากเห็นว่า “นิยายวิทยาศาสตร์” เป็นการเรียกชื่อที่ผิด เพราะคำว่า “วิทยาศาสตร์” ทั้งที่บัญญัติในพจนานุกรม และตามความเข้าใจของสาธารณชนส่วนมากไม่มีความหมายที่ตายตัว กระนั้นรากคำของคำว่า “วิทยาศาสตร์” (Science) ที่มาจากคำว่า “Scientia” ซึ่งหมายถึง “ความรู้” จะเหมาะสม แต่ถ้าจะถือว่านิยายวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องสมมุติแห่งความรู้ (Knowledge fiction) ก็จะทำให้ใกล้ชิดกับธรรมชาติมากขึ้นเป็นพิเศษมากขึ้น เพราะองค์ประกอบพื้นฐานของวรรณกรรมประเภทนี้ก็คือความรู้ ความรู้ที่เกิดจากการคาดเดาผลที่จะเกิดขึ้น ทั้งเกิดจากข้อเท็จจริงและการสังเกตอันเป็นความรู้ใหม่ ที่บรรยายให้เห็นภาพของผลที่จะเกิดแก่สังคมหรือปัจเจกบุคคล

ดังนั้น การใช้คำว่า “วิทยาศาสตร์” เรียกชื่อสมมุติประเภทหนึ่งจึงทำให้เกิดผลข้างเคียงที่น่าสนใจบางอย่าง ในวัฒนธรรมที่บูชาวิทยาศาสตร์ก็กลายเป็นความนิยมหรือความสนุกสนานที่จะลดความสำคัญของวิทยาศาสตร์ลง...

แม้ว่าข้อความดังกล่าวจะชี้ให้เห็นว่าการใช้คำว่า นิยายวิทยาศาสตร์ แทน Science fiction อาจไม่เหมาะสมเท่าใดนัก อย่างไรก็ตาม การใช้คำดังกล่าวก็ก่อให้เกิดความหมายนัยประหวัดบางอย่างและยังสื่อความในแง่ที่เป็นเรื่องสมมุติแห่งความรู้ ประกอบกับความนิยมในการใช้จึงทำให้นักเขียนหลายคนยังคงนิยมใช้คำว่า นิยายวิทยาศาสตร์ ในความหมายของ Science fiction มากกว่าคำว่า บันเทิงคดีแนววิทยาศาสตร์ ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้คำว่า “นิยายวิทยาศาสตร์” เป็นคำรวมเพื่อเรียกเรื่องแต่งประเภทเรื่องสั้นหรือนวนิยายของ วินทร์ เลียววาริณ ที่อิงกับวิทยาศาสตร์หรือวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์

3.2 ความหมายของนิยายวิทยาศาสตร์

อาซิมอฟ (Asimov, n.d. อ้างถึงใน ชัยวัฒน์ คุประตกุล, 2524, หน้า 19-20) นักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ที่มีชื่อเสียงที่สุดของโลกผู้หนึ่ง ได้กล่าวถึงนิยายประเภทนี้ไว้ว่า “...นิยายวิทยาศาสตร์มีอยู่สามแบบ คือ หนึ่ง แบบ WHAT IF... (อะไรจะเกิดขึ้น ถ้า...) สองแบบ IF ONLY... (เพียงแค่ ถ้า...) และสาม แบบ IF THIS GOES ON... (ถ้าสิ่งนี้เกิดขึ้นต่อ ๆ ไป...)”

ไฮน์ไลน์ (Heinlein, n.d. อ้างถึงใน ชัยวัฒน์ คุประตกุล, 2524, หน้า 20) นักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ของสหรัฐซึ่งได้รับรางวัลสำคัญเกี่ยวกับนิยายวิทยาศาสตร์อยู่เสมอได้ให้นิยามความหมายของนิยายวิทยาศาสตร์ไว้ว่า “...นิยายวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องของการคาดคะเนเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตโดยอาศัยความรู้ของโลกปัจจุบันและอดีต และโดยอาศัยความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในธรรมชาติและความสำคัญของระเบียบวิธีวิทยาศาสตร์...”

ชัยวัฒน์ คุประตกุล (2524, หน้า 19) ได้อธิบายลักษณะของนิยายวิทยาศาสตร์ว่า “... คือ เรื่องแต่งที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ หรืออภิปรัชญาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินเรื่อง หรือเป็นฉาก หรือแสดงผลกระทบของวิทยาศาสตร์ของมนุษยชาติ...”

เถกิง พันธุ์เถกิงอมร (2541, หน้า 52) กล่าวว่านิยายวิทยาศาสตร์ หมายถึง “เรื่องสมมติ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ในด้านโครงเรื่องหรือภูมิหลัง”

ไพรัตน์ ยัมวิสัย (2545, หน้า 94) กล่าวว่านิยายวิทยาศาสตร์ คือ “เรื่องแต่งทั่ว ๆ ไป ที่ใช้เนื้อหาและข้อมูลทางวิทยาศาสตร์เป็นแกนหลักของเรื่อง นิยายวิทยาศาสตร์สามารถจัดเป็นชนิดได้เช่นเดียวกันเรื่องแต่งทั่วไปโดยจะแบ่งความยาวของเรื่อง คือ เรื่องสั้น เรื่องสั้นขนาดยาว เรื่องยาวขนาดสั้น และเรื่องยาว”

สรุปได้ว่า นิยายวิทยาศาสตร์ หมายถึง เรื่องแต่งประเภทเรื่องสั้นหรือนวนิยายที่อิงกับวิทยาศาสตร์หรือวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ โดยใช้วิทยาศาสตร์เข้ามามีส่วนในการสร้างองค์ประกอบต่าง ๆ ของเรื่อง เช่น เนื้อเรื่อง ตัวละคร ฉาก แนวคิด เป็นต้น ใช้วิธีแบบวิทยาศาสตร์เป็นวิธีคิดของตัวละครหรือใช้ในการดำเนินเรื่อง

3.3 จุดเริ่มต้นของนิยายวิทยาศาสตร์ในประเทศไทย

จุดเริ่มต้นของนิยายวิทยาศาสตร์ในประเทศไทยพัฒนามาจากนิยายวิทยาศาสตร์เชิงแฟนซีหรือเรื่องแนวจินตนิมิต ซึ่งผู้เขียนสามารถสร้างจินตนาการได้อย่างไม่มีขีดจำกัด ได้แก่ บรรดาเรื่องเชิงเทพนิทาน หรือตำนานการผจญภัย เรื่องที่มีผู้แสดงทัศนะว่าเป็นเสมือนกับนิยายวิทยาศาสตร์เชิงแฟนตาซีเรื่องแรกของไทย ได้แก่ “ไตรภูมิพระร่วง” พระราชนิพนธ์ของพระยาสิทธิ ในยุคสมัยสุโขทัยเมื่อประมาณหกร้อยปีเศษมาแล้ว นอกจากนี้วรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เช่น กากี พระสุธน มโนราห์ และรามเกียรติ์ก็นับว่าเป็นนิยายวิทยาศาสตร์เชิงแฟนตาซีของไทยทั้งสิ้น โดยเฉพาะรามเกียรติ์ที่อาจเทียบเท่ากับมหากาพย์อิลียด (The Iliad) ของ โฮเมอร์ (Homer) ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นนิยายวิทยาศาสตร์แฟนตาซีเรื่องสมบูรณ์เรื่องแรก ๆ ของโลก (ชัยวัฒน์ คุประตกุล, 2543, หน้า 15)

นิยายวิทยาศาสตร์ไทยเรื่องแรกที่ถูกถือว่าเป็นนิยายวิทยาศาสตร์จริง ๆ ได้แก่ เรื่อง “มนุษย์ล่องหน” ที่ ส.สมุทรโยธิน และ ส.บุราราส ดัดแปลงจากเรื่อง The Invisible Man ของ เอช.จี.เวลส์ ตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เพลินจิต เมื่อปี พ.ศ. 2478 - 2479 หลังการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองประเทศเมื่อปี พ.ศ. 2475 เพียง 3-4 ปี นับแต่นั้นการเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ก็แพร่หลายขึ้น แต่ก็ยังจำกัดในเรื่องรูปแบบที่เน้นเรื่องเชิงตื่นเต้น ผจญภัยที่อิงหลักการทางวิทยาศาสตร์อย่างหลวม ๆ เท่านั้น จนกระทั่งยุคทองยุคแรกของนิยายวิทยาศาสตร์ไทยคือยุคของ จันตรี ศิริบุญรอด ที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับนิตยสาร “วิทยาศาสตร์มหัศจรรย์” ของสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย

ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชเป็นผู้จัดพิมพ์จำหน่ายตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 ภายหลังที่นิตยสารฉบับนี้เลิกตีพิมพ์ จันตรี ศิริบุญรอด ได้เป็นบรรณาธิการจัดทำนิตยสาร “วิทยาศาสตร์-อศรรักษ์” ขึ้น ได้เขียนนิยายวิทยาศาสตร์ทั้งเรื่องสั้นและเรื่องยาวไว้เป็นจำนวนมาก ยุคทองของนิยายวิทยาศาสตร์สิ้นสุดลงพร้อม ๆ กับการเลิกตีพิมพ์นิตยสาร “วิทยาศาสตร์-อศรรักษ์” หลังจากนั้นวงการนิยายวิทยาศาสตร์ของไทยก็ซบเซาลงอย่างมาก จากการศึกษาของ สันติ ทองประเสริฐ (2519, หน้า 19) ที่ศึกษาวิวัฒนาการเนื้อหาของนิยายไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2476 – 2517 พบว่า นวนิยายประเภทวิทยาศาสตร์มีการพิมพ์น้อยที่สุด คือมีปริมาณเพียง 3 ชื่อเรื่อง จากนวนิยาย 1,670 ชื่อเรื่อง คิดเป็นร้อยละ 0.17 เท่านั้น และฉัตรชัย สุกระกาญจน์ (2522, หน้า 254) ศึกษาประเภทของเรื่องสั้นที่ตีพิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2511-2520 พบว่า เรื่องสั้นประเภท วิทยาศาสตร์มีปริมาณการตีพิมพ์น้อยที่สุด มีเพียงหนึ่งเรื่องเท่านั้น คือ เรื่อง “บำรุง พรหมผดุงชีวิต ทศวรรษแห่งสุริยจักรวาล” ในหนังสือสามกษัตริย์ของ รัตนะ ยาวะประภาส ผลการศึกษาทั้งสอง ครั้งนี้เป็นข้อยืนยันได้ว่า หนังสือบันเทิงคดีประเภทวิทยาศาสตร์มีผู้ประพันธ์และผู้อ่านน้อยที่สุด การที่เป็นเช่นนี้ทำให้เห็นได้ว่าสังคมไทยในช่วงสมัยดังกล่าวได้ให้ความสนใจต่อบันเทิงคดี ประเภทนี้น้อยมาก ต่อมาเมื่อ สุชาติ สวัสดิ์ศรี แห่งสำนักพิมพ์ดวงกมล ได้รวบรวมผลงานของ จันตรี ศิริบุญรอด ตีพิมพ์เป็นเล่มรวม 2 เล่มในปี พ.ศ. 2521 ใช้ชื่อหนังสือว่า “มนุษย์คู่” และ “ผู้ดับดวงอาทิตย์” เป็นผลให้วงการนิยายวิทยาศาสตร์ไทยเฟื่องฟูขึ้น อีกทั้งนิตยสาร “โลกหนังสือ” ที่ สุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นบรรณาธิการได้จัดทำฉบับนิยายวิทยาศาสตร์ขึ้นเป็นฉบับพิเศษในปี พ.ศ. 2522 (ปีที่ 2 ฉบับที่ 10 เดือนกรกฎาคม) หลังจากนั้นก็มีนิตยสารและวารสารเกิดใหม่หลาย ฉบับได้ลงตีพิมพ์นิยายวิทยาศาสตร์เป็นประจำ จึงเป็นช่องทางให้นิยายวิทยาศาสตร์เริ่มแพร่หลาย ขึ้น หลังปี พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา จนกระทั่งปัจจุบันมีนักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ไทยที่เด่นขึ้นมา หลายคน และแนวเรื่องที่เขียนก็มีความหลากหลายเพิ่มขึ้น เช่น แนวเรื่องแฟนตาซี แนวเรื่อง ประเภทผจญภัย แนวเรื่องประเภทลึกลับตลึงตลึง และแนวเรื่องประเภทสังคม เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป คือ นิยายวิทยาศาสตร์ในประเทศไทยมีจุดเริ่มต้นมาจากนิยาย วิทยาศาสตร์เชิงแฟนตาซีซึ่งเป็นเรื่องเชิงเทพนิทาน หรือตำนานการผจญภัย จากนั้นจึงได้พัฒนามาเป็น นิยายวิทยาศาสตร์จริง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องดัดแปลงจากนิยายวิทยาศาสตร์ของต่างประเทศที่มีรูปแบบ เน้นเรื่องเชิงตื่นเต้น ผจญภัยที่อิงหลักการทางวิทยาศาสตร์อย่างหลวม ๆ นิยายวิทยาศาสตร์ของไทย เฟื่องฟูในยุคแรกโดย จันตรี ศิริบุญรอด เป็นผู้จุดประกายและเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ไว้เป็นจำนวนมาก พร้อม ๆ กับการเกิดนิตยสาร “วิทยาศาสตร์มหัศจรรย์” และนิตยสาร “วิทยาศาสตร์-อศรรักษ์” ตามลำดับอันเป็นช่องทางสำคัญในการเผยแพร่งานเขียนบันเทิงแนวนี้นอกจากนี้งานเขียนนิยาย วิทยาศาสตร์ก็ซบเซาลงไปช่วงหนึ่งก่อนจะกลับมารุ่งเรืองอีกครั้งเมื่อ สุชาติ สวัสดิ์ศรี ได้รวบรวม

ผลงานของนิยายวิทยาศาสตร์เรื่องสั้นของ จันตรี ศรีบุฑุรอด มาตีพิมพ์อีกครั้ง กอปรกับมีนิตยสาร และวารสารหลายฉบับลงตีพิมพ์นิยายวิทยาศาสตร์เป็นประจำ จึงเป็นช่องทางให้นิยายวิทยาศาสตร์ เริ่มแพร่มาจนถึงปัจจุบัน แม้นิยายวิทยาศาสตร์ในประเทศไทยจะพัฒนาแนวเรื่องให้หลากหลายมากยิ่งขึ้น กระนั้นความนิยมในการเขียนเรื่องแนวนี้นี้ยังคงมีจำนวนไม่มากเท่าใดนัก

3.4 ลักษณะพิเศษของนิยายวิทยาศาสตร์

เถกิง พันธุ์เถกิงอมร (2541, หน้า 56-57) กล่าวถึงลักษณะพิเศษของนิยายวิทยาศาสตร์ ไว้ ดังนี้

1. นิยายวิทยาศาสตร์ไม่ใช่กำหนดด้วยตัวละคร แต่กำหนดด้วยภาวะแวดล้อม
2. เรื่องราวทั้งหลายมิได้เกิดจากการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของตัวละคร แต่เกิดจากภาวะแวดล้อม
3. ผู้อ่านมิได้สนใจการกระทำหรือบุคลิกภาพของตัวละคร แต่สนใจความน่าอัศจรรย์ของภาวะแวดล้อมที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เคยรู้เคยเห็นมาก่อน
4. ผู้เขียนจะเขียนเรื่องที่ผู้อ่านไม่เคยเห็นมาก่อน ถ้าเป็นเรื่องที่ผู้อ่านเคยรู้เห็น หรือมีประสบการณ์มาก่อนก็จะมีใช้นิยายวิทยาศาสตร์
5. นักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์จะเน้นการรวบรวมข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และความอัศจรรย์ที่อาจจะมีส่วนการกระทำและบุคลิกภาพของบุคคลเป็นเรื่องรอง
6. ภูมิหลังที่ผู้คนรู้จักมักคุ้นเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเขียนนิยายชีวิต แต่ภูมิหน้าที่ผู้คนยังไม่เคยรู้เห็นเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ สำหรับการเขียนนิยายวิทยาศาสตร์

ด้านการถ่ายทอดความคิดทางวิทยาศาสตร์ นิยายวิทยาศาสตร์สมัยใหม่โดยทั่วไปจะให้ความสำคัญแก่ความคิดเป็นประการแรก โดยเฉพาะความคิดเกี่ยวกับการใช้วิทยาศาสตร์ในนวนิยายประเภทนี้มี 3 ประการ ดังนี้

1. ผู้เขียนใช้วิทยาศาสตร์เป็นวิธีแก้ปัญหาของเรื่อง ในลักษณะเดียวกับที่นักเขียนนวนิยายสืบสวนใช้เงื่อนงำต่าง ๆ เป็นข้อเฉลย
2. ผู้เขียนใช้ข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้สภาพการณ์ของเรื่องเป็นไปได้
3. ผู้เขียนอาจใช้วิทยาศาสตร์แทรกเข้าไปเป็นภูมิหลังที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมแรงจูงใจ และปัญหาของตัวละคร

ด้วยหลักการดังกล่าวจะเห็นได้ว่าความคิดที่สอดแทรกอยู่ในนิยายวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่ นั้น อาจเป็นการอธิบายวิธีการแก้ปัญหาต่าง ๆ เช่น แก้ปัญหาด้วยการใช้ข้อเท็จจริง ฯลฯ หรือ มิฉะนั้นก็เป็นความคิดเกี่ยวกับสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ เช่น หุ่นยนต์ ฯลฯ วิธีการหรือเครื่องมือสำหรับ

เดินทางไปในอวกาศ การเดินทางไปในห้วงเวลา ฯลฯ หรือความคิดใหม่ ๆ เกี่ยวกับจักรวาล เช่น จักรวาลจะขยายออกเพราะดาวเคราะห์แยกตัว หรือเป็นเพราะมนุษย์ละทิ้งโลกที่เต็มไปด้วยเชื้อโรค ที่ไปอยู่ดาวเคราะห์อื่น เป็นต้น

3.5 ประเภทของนิยายวิทยาศาสตร์

ชัยวัฒน์ คุประตกุล (2543, หน้า 38-39) กล่าวถึงประเภทของนิยายวิทยาศาสตร์ไว้ว่า หากแบ่งนิยายวิทยาศาสตร์โดยทั่วไปสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

1. นิยายวิทยาศาสตร์เชิงจินตนิมิต (Science fantasy) คือ นิยายวิทยาศาสตร์เน้นจินตนาการที่ไร้ขีดจำกัดของผู้เขียน คือ ผู้เขียนสามารถจินตนาการถึงสิ่งต่าง ๆ เช่น การสร้างโลก จักรวาล มนุษย์ สัตว์รวมทั้งวิทยาศาสตร์ได้ตามใจชอบ เรื่องที่นิยมเขียนในกลุ่มนี้ ได้แก่ เรื่องเชิงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เหนือธรรมชาติ เรื่องของเทพเจ้า เรื่องของสัตว์ประหลาด เรื่องการผจญภัยในแดนมหัศจรรย์ และเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติ

2. นิยายวิทยาศาสตร์จริง ๆ (Science fiction) คือ นิยายวิทยาศาสตร์ที่ต้องสอดแทรกอ้างอิงกฎเกณฑ์ ทฤษฎี หลักการ หรืออธิบายแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ประกอบ ซึ่งสามารถแบ่งออกย่อยเป็น 2 กลุ่มย่อย ๆ ได้แก่ นิยายวิทยาศาสตร์ที่เน้นหลักการทางวิทยาศาสตร์ (Hard science fiction) และนิยายวิทยาศาสตร์ที่ไม่เน้นหลักการทางวิทยาศาสตร์ (Soft science fiction) กล่าวคือ นิยายวิทยาศาสตร์ที่เน้นหลักการทางวิทยาศาสตร์ หมายถึง นิยายวิทยาศาสตร์ที่เน้นการอ้างอิงกฎเกณฑ์ ทฤษฎี และหลักการต่าง ๆ ของวิทยาศาสตร์แทรกประกอบในนิยายวิทยาศาสตร์เพื่อสร้างความสมจริง สำหรับนิยายวิทยาศาสตร์ที่ไม่เน้นหลักการทางวิทยาศาสตร์ หมายถึง นิยายวิทยาศาสตร์ที่เน้นผลกระทบของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่อมนุษย์มากกว่าการอ้างอิงหลักการทางวิทยาศาสตร์

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาเฉพาะนิยายวิทยาศาสตร์จริง ๆ หรือนิยายวิทยาศาสตร์แท้ ไพรัตน์ ยิมวิสัย (2537, หน้า 93) แบ่งประเภทของนิยายวิทยาศาสตร์แท้ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. นิยายวิทยาศาสตร์แบบเน้นหลักการ คือ นิยายวิทยาศาสตร์ที่มีการอธิบายรายละเอียดทางวิทยาศาสตร์ที่นำมาใช้ในเรื่องอย่างชัดเจน นิยายวิทยาศาสตร์แบบนี้จะนำผลวิทยาศาสตร์มาเป็นแกนเรื่อง เช่น นิยายวิทยาศาสตร์ของ ไมเคิล ไครซ์ตัน (Michael Crichton) เรื่องจูราสสิค พาร์ค (Jurassic Park) ซึ่งเป็นเรื่องของ การค้นชีพไดโนเสาร์ขึ้นมาเพื่อนำมาแสดงในสวนสนุก ในเรื่องนี้อธิบายขั้นตอนที่ใช้ในการค้นชีพไดโนเสาร์ไว้ในเนื้อเรื่อง หรือการอธิบายการทำงานของสถานีดารงชีพที่ตัดขาดจากโลกภายนอก มีการผลิตวัตถุดิบจากในสถานีนเอง กล่าวคือการนำพืชและสัตว์เข้าไปสร้างระบบนิเวศแบบปิดเพื่อให้เกิดการหมุนเวียนพลังงาน น้ำและอากาศ

เพื่อคืนชีพไดโนเสาร์ การอธิบายกระบวนการเช่นนี้ จึงทำให้นิยายเรื่องนี้จัดเป็นนิยายวิทยาศาสตร์แบบเน้นหลักการ

2. นิยายวิทยาศาสตร์แบบไม่เน้นหลักการ คือ นิยายวิทยาศาสตร์ที่ไม่อธิบายรายละเอียดทางวิทยาศาสตร์ที่นำมาใช้ในเรื่องมากนัก แต่มักเน้นไปที่ผลที่ตามมาของวิทยาศาสตร์ที่มีการใช้ในเรื่องซึ่งอาจจะเป็นด้านดีหรือด้านร้ายก็ได้ เช่น มีการคิดค้นระบบขนส่งมวลชนรูปแบบใหม่ที่ประหยัด รวดเร็ว และไม่ต้องใช้คนให้บริการอีกต่อไปทำให้ระบบขนส่งนี้มาแทนระบบเดิมหรือการลักพาตัวนักวิทยาศาสตร์ที่ประกาศการค้นพบวิธีการรักษาโรคเอดส์โดยไม่ได้พูดถึงวิธีการรักษานั้นว่าอย่างไร แต่ไปเน้นที่ความตื่นเต้นในการลักพาตัวและการตามจับคนร้าย เป็นต้น

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับประเภทของนิยายวิทยาศาสตร์สรุปได้ว่า หากแบ่งนิยายวิทยาศาสตร์โดยทั่วไป สามารถแบ่งนิยายวิทยาศาสตร์ได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ นิยายวิทยาศาสตร์เชิงแฟนซีและนิยายวิทยาศาสตร์แท้ โดยนิยายวิทยาศาสตร์แท้ หมายถึง นิยายวิทยาศาสตร์ที่ต้องอธิบายหลักการ ทฤษฎี รายละเอียด หรือแนวคิดทางวิทยาศาสตร์แทรกประกอบ นิยายวิทยาศาสตร์แท้สามารถแบ่งเป็น 2 ประเภทย่อย ได้แก่ นิยายวิทยาศาสตร์แบบเน้นหลักการและนิยายวิทยาศาสตร์แบบไม่เน้นหลักการ

3.6 แนวเรื่องของนิยายวิทยาศาสตร์

ชัยวัฒน์ คุประตกุล (2548, หน้า 87-88) กล่าวถึงการแบ่งแนวเรื่องของ เอช.จี. เวลส์ ผู้ปูทางแนวเรื่องนิยายวิทยาศาสตร์ของโลก ซึ่งแบ่งแนวเรื่องของนิยายวิทยาศาสตร์ออกเป็น 5 แนวเรื่อง ได้แก่

1. แนวเรื่องเกี่ยวกับอวกาศและชีวิตต่างดาว
2. แนวเรื่องเกี่ยวกับการเดินทางไปกับเวลา
3. แนวเรื่องว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยาและทางจิตวิทยาของมนุษย์
4. แนวเรื่องเกี่ยวกับ “พลังจิตเหนือธรรมชาติ”
5. แนวเรื่องเกี่ยวกับพลังเหนือธรรมชาติ และแนวเรื่องว่าด้วยการประยุกต์

วิทยาศาสตร์โดยตรงและโดยอ้อมต่อความสัมพันธ์ของมนุษย์

แนวเรื่องทั้ง 5 แนวเรื่องดังกล่าวนับเป็นรากฐานของแนวเรื่องอื่น ๆ ของนิยายวิทยาศาสตร์ในยุคต่อมา ซึ่งแตกแขนงแยกย่อยแนวเรื่องออกไปอีกจำนวนมาก ชัยวัฒน์ คุประตกุล (2543, หน้า 42-44) นักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ของไทยซึ่งเป็นหนึ่งในบุคคลที่ได้รับอิทธิพลจากแนวเรื่องของ เอช.จี. เวลส์ แบ่งแนวเรื่องของนิยายวิทยาศาสตร์อย่างกว้าง ๆ เป็น 2 ประเภท ได้แก่ แนวเรื่องระดับทั่วไป และแนวเรื่องเจาะเฉพาะ พร้อมทั้งชี้แจงถึงแนวเรื่องย่อย ๆ ของทั้ง 2 ประเภทดังกล่าว ซึ่งยังคงมีเค้าการแบ่งแนวเรื่องของ เอช.จี. เวลส์ สอดแทรกอยู่ ดังนี้

1. แนวเรื่องระดับทั่วไป ได้แก่ การแบ่งเรื่องวิทยาศาสตร์ตามแนวเรื่องของเรื่องสั้นหรือนวนิยายทั่วไป เช่น แนวเรื่องประเภทแฟนตาซี แนวเรื่องประเภทผจญภัย แนวเรื่องประเภทสืบสวนสอบสวน แนวเรื่องประเภทอาชญากรรม แนวเรื่องประเภทลึกลับตื่นเต้น แนวเรื่องประเภทอิงประวัติศาสตร์ แนวเรื่องประเภทตลกขบขัน แนวเรื่องประเภทรัก แนวเรื่องประเภทสังคม ฯลฯ

2. แนวเรื่องเจาะเฉพาะ ได้แก่ การแบ่งแนวเรื่องแนวทางของนิยายวิทยาศาสตร์ซึ่งอาจจัดได้เป็น 5 แนวเรื่องใหญ่ ๆ ดังนี้

2.1 แนวเรื่องประเภทการเดินทางไปในอวกาศระหว่างดวงดาว ระหว่างกาแล็กซี การบุกเบิกอวกาศ การสำรวจอวกาศ และดาวเคราะห์ในกาแล็กซีและในจักรวาล รวมทั้งการเผชิญหน้าสิ่งมีชีวิตที่ทรงปัญญาจากโลกอื่นหรือในโลกอื่น

2.2 แนวเรื่องการเดินทางไปกับเวลา สู่นาคตหรืออดีต

2.3 แนวเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยาและจิตวิทยาของมนุษย์อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีหรือธรรมชาติ

2.4 แนวเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางจิต “เหนือมนุษย์ธรรมดา” อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้า หรืออุบัติเหตุทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

2.5 แนวเรื่องผลกระทบจากการประยุกต์วิทยาศาสตร์โดยตรงหรือโดยอ้อมต่อความสัมพันธ์ของมนุษย์ทั้งในด้านการสร้างสรรค์และด้านการทำลาย

ดังนั้นแนวเรื่องในนิยายวิทยาศาสตร์อาจแบ่งได้กว้าง ๆ เป็น 2 ระดับ ได้แก่ แนวเรื่องระดับทั่วไป และแนวเรื่องเจาะเฉพาะ โดยแนวเรื่องที่เจาะเฉพาะสามารถจำแนกแยกย่อยได้เป็น 5 ประเภท ได้แก่ แนวเรื่องประเภทการเดินทางไปในอวกาศ แนวเรื่องการเดินทางไปสู่อนาคตหรืออดีต แนวเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยาและจิตวิทยาของมนุษย์ แนวเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางจิตอันสืบเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้า และแนวเรื่องผลกระทบจากการประยุกต์วิทยาศาสตร์

4. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและกลวิธีในการนำเสนอแนวคิด

4.1 ความหมายของแนวคิด

ชนิกานต์ กู้เกียรติ (2545, หน้า 24) กล่าวถึงความหมายของแนวคิด (Theme) ไว้ว่า

แนวคิด คือ สารสำคัญหรือจุดมุ่งหมายอันเป็นแกนกลางของเรื่องหรือเป็นความสำคัญในเรื่องที่ผู้แต่งมีจุดประสงค์ที่ต้องการจะสื่อมายังผู้อ่าน แนวคิดมิใช่เนื้อเรื่องหรือโครงเรื่อง หากแต่เนื้อเรื่องและโครงเรื่องจะช่วยให้ผู้อ่านค้นพบแก่นเรื่องได้เมื่ออ่านจบ โดยปกติเรื่องสั้นจะมุ่งสะท้อนแนวความคิดสำคัญของเรื่องเพียงประการเดียว

อิราวดี ไตลังคะ (2543, หน้า 66) กล่าวถึงความหมายของแนวคิดไว้ว่า

แนวคิด หมายถึง ความคิดที่เสนอในเรื่อง ซึ่งสรุปจากสถานการณ์เฉพาะของโลก บันเทิงคดีออกมาเป็นความเข้าใจทั่ว ๆ ไป เกี่ยวกับโลกในชีวิตจริง เช่น ความคิดที่ได้จากการอ่านนิทานเรื่องกระต่ายกับเต่า คือการทำอะไรที่ช้าแต่สม่ำเสมอดีกว่าทำเร็วแต่ไม่สม่ำเสมอ การหาแนวคิดจึงมีความสำคัญเพราะทำให้ผู้อ่านค้นพบความหมายของ เรื่องที่อาจนำไปสู่ความเข้าใจชีวิตได้

ถวัลย์ มาศจรัส (2544, หน้า 44) ให้ความหมายของแนวคิดไว้ว่า “แนวคิด คือ สารัตถะสำคัญของเรื่องสั้นเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เขียนขึ้น แก่นเรื่องจะทำหน้าที่สะท้อนประเด็นสำคัญของการ นำเสนอให้ผู้อ่านเห็นและเข้าใจถึงสิ่งที่ผู้เขียนต้องการสื่อสาร”

สรุปได้ว่า แนวคิด หมายถึง แก่นเรื่องหรือทศนะอันเป็นแกนกลางที่ผู้เขียนต้องการ สื่อความหมายไปยังผู้อ่าน

4.2 กลวิธีการนำเสนอแนวคิดโดยทั่วไป

4.2.1 การพิจารณาแนวคิดในงานบันเทิงคดี

เถลิง พันธุ์เถลิงอมร (2541, หน้า 290-291) กล่าวถึงการพิจารณาแก่นเรื่องหรือ แนวคิดในงานบันเทิงคดีไว้ ดังนี้

1. สังเกตชื่อเรื่อง ตั้งคำถามว่าเพราะเหตุใด ผู้เขียนจึงตั้งชื่อเรื่องเช่นนั้น ผู้เขียนอาจ มีเหตุผลบางประการ เพื่อบอกผู้อ่านถึงสาระสำคัญบางประการในเรื่อง
2. สังเกตความสนใจของผู้เขียน เรื่องสั้นจะมีแก่นเรื่องหรือไม่ ผู้เขียนต้องแสดง ความสนใจชีวิตมนุษย์ในมุมใดมุมหนึ่ง ผู้อ่านสามารถสังเกตเห็นได้ว่าผู้เขียนเขียนถึงประเด็นนั้น มากน้อยเพียงใด ถ้ามากและถี่ถ้วนมีรายละเอียดเกี่ยวกับประเด็นนั้น อาจสังเกตว่าเป็นแก่นเรื่องได้ ในทางกลับกัน ผู้เขียนจะไม่กล่าวถึงประเด็นที่เป็นแก่นของเรื่อง แต่จะเขียนถึงผลต่อเนื่อง (Consequence) ที่ตามมาของแก่นเรื่อง ที่ผู้เขียนต้องการบอกผู้อ่าน
3. สังเกตบทบาทของสัญลักษณ์ การใช้สัญลักษณ์ซ้ำ ๆ กันหลายครั้งหรือใช้ เหตุการณ์ที่สำคัญของเรื่อง ทำให้ผู้อ่านสังเกตได้ว่าผู้เขียนจะบอกแก่นเรื่องในเรื่องนั้น
4. สังเกตการใช้คำ ผู้เขียนบางคนอาจใช้คำซึ่งสามารถใช้เป็นกุญแจให้ค้นหา แก่นเรื่องได้สังเกตการใช้คำพิเศษหรือคำสำคัญในช่วงวิกฤตของเรื่อง

5. สังเกตคำเชิงแสดงคุณค่าทางศิลปกรรมของตัวละคร การใช้คำจำพวกเชิงคุณค่าจะทำให้ผู้อ่านสามารถตัดสินตัวละครจากคำพูดตัวละคร ถ้าเป็นตัวละครที่ไม่สำคัญ คำพูดของตัวละครอาจไม่มีสาระมากนัก แต่ถ้าเป็นตัวละครสำคัญ คำพูดที่ตัวละครแสดงออกมาจะแสดงถึงความจริงจัง หรือสาระที่หนักแน่นอาจหาแก่นเรื่องได้

6. สังเกตส่วนประกอบของโครงเรื่อง ผู้เขียนจะเลือกวิธีเขียนเรื่องได้หลายวิธี แต่เมื่อเลือกใช้วิธีใดวิธีหนึ่งนั้น จะต้องทำให้ผู้อ่านรู้ว่าควรเลือกใช้โครงเรื่องแบบใดเหมาะสมกับแก่นของเรื่องเฉพาะอย่าง ตามที่ผู้เขียนต้องการแสดงหรือไม่ เรื่องสั้นที่ดีจะวางโครงเรื่องหรือจัดลำดับเหตุการณ์ให้สะท้อนแก่นของเรื่อง

7. สังเกตบทสนทนาของตัวละคร โดยสังเกตบทสนทนาตอนสำคัญ ๆ ตัวละครบางตัวอาจแสดงออกด้วยการพูดมาก ถ้าจับสาระสำคัญของบทสนทนาให้ดี จะใช้เป็นแนวทางหาแก่นเรื่องได้

8. สังเกตเหตุการณ์สำคัญในเรื่อง หมายถึงเหตุการณ์ช่วงวิกฤตของเรื่องถือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ตัวละครต้องตัดสินใจ เหตุการณ์ที่มีการค้นพบปริศนา หรือความลับที่ถูกเปิดเผย เป็นต้น

9. สังเกตเหตุการณ์ปกติทั่วไปในเรื่อง ในกรณีที่ผู้เขียนเขียนเรื่องทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับเหตุการณ์ประจำวัน การพิจารณาค้นหาแก่นเรื่องก็ต้องเกี่ยวกับกิจวัตรหรือเหตุการณ์ประจำวัน

10. สังเกตตัวละคร ตัวละครเป็นองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับเสนอแก่นของเรื่อง ควรสังเกตว่าตัวละครมีบุคลิกลักษณะเป็นอย่างไร เพราะจะมีผลต่อการทำความเข้าใจแก่นเรื่อง

11. สังเกตพัฒนาการจากโครงเรื่อง โครงเรื่องคือตัวกำหนดว่าตัวละครกระทำหรือแสดงอะไร และอะไรเกิดขึ้นกับตัวละครเหล่านั้น คำถามก็คือตัวละครได้ทำหรือแสดงอะไรบ้าง มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นกับตัวละคร การมองตัวละครในลักษณะสองด้านคือด้านตัวละครกระทำ หรือเป็นผู้แสดงพฤติกรรม และด้านตัวละครถูกกระทำ หรือมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นกับตัวละคร ความแตกต่างสองอย่างนี้ จะแสดงให้เห็นถึงทัศนะของนักเขียนต่อการกำหนดชะตาชีวิตของตัวละคร ส่วนคำถามที่ 2 คือ ตัวละครกระทำหรือแสดงพฤติกรรมใดมีเหตุการณ์ชนิดใดเกิดกับตัวละครบ้าง

12. สังเกตแรงงูใจของตัวละคร แรงงูใจ หมายถึง เหตุผล สาเหตุที่ตัวละครแสดงพฤติกรรม ต้องพิจารณาว่าการกระทำของตัวละครมีเหตุงูใจอะไร เพราะแรงงูใจมีอิทธิพลครอบงำตัวละครมากที่สุด และคำถามสุดท้ายคือตัวละครเข้าใจหรือรู้ถึงแรงงูใจของการแสดงพฤติกรรมของตนมากน้อยเพียงใด

13. สังเกตฉาก อาจสังเกตว่าสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อชีวิตของตัวละครมากน้อยเพียงใด ฉากจะสะท้อนให้เห็นประสบการณ์ สภาพจิตใจและค่านิยมของผู้เขียนได้

14. สังเกตวิธีการเสนอเรื่อง มีความสำคัญอย่างมากต่อแนวคิดของเรื่องเพราะการเลือกวิธีการเสนอเรื่องต่างกัน จะทำให้แก่นเรื่องแตกต่างกันไปด้วย

15. สังเกตค่านิยมของตัวละคร ค่านิยมในที่นี้หมายถึงความดีและความชั่ว หรือความพอใจหรือไม่พอใจของตัวละคร อะไรที่แสดงออกถึงค่านิยมของตัวละครในเรื่องและค่านิยมใดที่ตัวละครเห็นพ้องด้วย อะไรเป็นเหตุผลสูงสุดของตัวละครและเห็นว่ค่านิยมใดที่เสริมจุดประสงค์นั้น

อย่างไรก็ตาม เถกิง พันธุ์เถกิงอมร เสนอว่า วิธีสังเกตหาแก่นเรื่องตามวิธีข้างต้นจะประสบความสำเร็จไม่ได้ หากผู้อ่านมิได้พิจารณาภาพรวมตลอดทั้งเรื่อง นั่นคือ ผู้อ่านจะต้องพิจารณาหลาย ๆ จุดรวมกัน จึงจะเป็นแก่นเรื่องของเรื่องสั้นทั้งเรื่อง ไม่เช่นนั้นจะเป็นการชี้เฉพาะจุดเท่านั้น

4.2.2 กลยุทธ์ในการหาแนวคิด

อิรวดี ไตลังคะ (2543, หน้า 66) กล่าวว่า นักวิเคราะห์เรื่องเล่าโดยทั่วไปไม่ได้แยกศึกษาแนวคิดออกจากองค์ประกอบอื่น ๆ อาจเป็นเพราะแนวคิดไม่ได้เป็นกลวิธีในการเล่าเรื่อง แต่เป็นข้อสรุปทางความคิดจากเรื่อง ทั้งนี้ อิรวดี ไตลังคะ ได้กล่าวถึงนักวิเคราะห์ซึ่งให้แนวทางในการหาแนวคิดไว้ดังนี้

Griffith (1994, pp. 5-6) กล่าวถึงการหาแนวคิดจากกลยุทธ์ (Devices) 3 ชนิด คือ

1. คู่ตรงข้าม (Binary opposition) หมายถึง ความคิดที่ตรงกันข้ามที่ปรากฏในเรื่อง เช่น ความรักและความเกลียด ความงามและความน่าเกลียด ความดีและความเลว ความเป็นและความตาย ฯลฯ ในแต่ละเรื่องมักเสนอคู่ตรงข้ามอย่างน้อยหนึ่งคู่ โจนาธาน คัลเลอร์ (Jonathan Culler) กล่าวว่า การหาคู่ตรงข้ามที่ปรากฏในเรื่อง คือ การหาความเหมือนและความต่างในเชิงคุณภาพของวัตถุ คน ความคิด ฯลฯ ซึ่งอาจนำไปสู่แนวคิดของเรื่องได้

2. สัญลักษณ์ (Symbol) คือ สิ่งที่ใช้แทนความหมายอีกสิ่งหนึ่ง หรือสิ่งที่มีความหมายมากกว่าความหมายตรงของมัน สัญลักษณ์มีทั้งความหมายที่เป็นที่เข้าใจกันทั่วไป เช่น สีดำหมายถึงความตาย สีขาวคือความบริสุทธิ์ ความสว่างคือปัญญา ความมืดคือความตายและความเศร้า รุ่งอรุณหมายถึงชีวิตใหม่และความหวัง ฯลฯ สัญลักษณ์บางคำในบางที่อาจมีความหมายเฉพาะที่ดีความได้โดยการอ่านจากบริบทในเรื่องนั้น ๆ

3. พัฒนาการของเรื่องและตัวละคร เป็นการพิจารณาเมื่อเรื่องพัฒนามาถึงจุดจบ โดยผู้อ่านจะทราบเรื่องราวดังกล่าวให้ข้อสรุปใด

Chatman (1993, pp. 275-276) กล่าวว่าการศึกษาแนวคิดของเรื่องสามารถพิจารณาได้จากสัญลักษณ์เช่นกัน นอกจากนี้ยังสามารถได้จากชื่อเรื่อง และความเห็นของผู้เล่าเรื่อง ดังนี้

1. ชื่อเรื่อง ถือเป็นสิ่งแรกที่ดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน ชื่อเรื่องบางเรื่องจะบอกคร่าว ๆ ว่าบันทึกเรื่องราวที่ใด ๆ เป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไร

2. ความเห็นของผู้เล่าเรื่อง การพิจารณาแนวคิดโดยเฉพาะในบันทึกที่รุนแรงมักพิจารณาได้จากผู้เล่าเรื่อง เนื่องจากผู้เล่าเรื่องมักเป็นผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้ซึ่งผู้เล่าจะแสดงความเห็นต่อเรื่องราวของตัวละคร

4.3 กลวิธีเสียดสี

4.3.1 ความหมายของการเสียดสีและกลวิธีเสียดสี

ราชบัณฑิตยสถาน (2545, หน้า 381) นิยามความหมายของการเสียดสี (Satire) ว่า

ศิลปะการเขียนที่ใช้กลวิธี (Technique) ทำเรื่องสำคัญให้กลายเป็นเรื่องขบขัน ล้อเลียนความเขลาหรือความไม่ถูกต้องของมนุษย์และสังคม คำว่า Satire มาจากภาษาละติน Satira ซึ่งแปลว่าคาดผล ไม่รวมสำหรับบวงสรวงเทพเจ้า ต่อมาสะกดเปลี่ยนเป็น Satira ควินทิลเลียน กวีโรมันใช้ศัพท์นี้เรียกบทกวีเขียนแบบมาตราหกฉกณะของเออัส ลูซิเลียส ซึ่งว่าด้วยเรื่องหลายเรื่องรวมกันอยู่ แต่ต่อมาศัพท์นี้มีความหมายกว้างขึ้น ดังความหมายปัจจุบันที่กล่าวข้างต้น

ศิริพร สุภาพงษ์ (2547, หน้า 10) นิยามความหมายของ “การเสียดสี” ไว้ว่า “การเสียดสี หมายถึง การที่ผู้แต่งมีจุดประสงค์ที่จะนำเสนอเรื่องราวที่เป็นข้อบกพร่องหรือสิ่งที่ต้องการแก้ไขในสังคม โดยใช้ภาษาในการเสียดสี การว่าเปรียบเปรย การประชดประชันแดกดัน การล้อเลียน การแฝงนัย ผ่านศิลปะการนำเสนอ...”

นัทธนัย ประสานนาม (2548, หน้า 5) นิยามความหมายของ “การเสียดสี” ไว้ว่า “การเสียดสี หมายถึง การโจมตีความบกพร่องหรือความผิดพลาดของมนุษย์และสังคมผ่านการสร้างอารมณ์ขันแบบเย้ยหยัน อารมณ์ขันที่เกิดขึ้นจะไปทิ่มแทงเป้าของการเสียดสีให้เกิดความเจ็บปวดอันจะนำไปสู่การแก้ไขปรับปรุงในที่สุด”

จากนิยามความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่า การเสียดสี หมายถึง การวิพากษ์วิจารณ์ ความผิดพลาด ข้อบกพร่องหรือสิ่งผู้เขียนพิจารณาว่าควรแก้ไขผ่านการสร้างอารมณ์ขันแบบ เย้ยหยัน โดยมีจุดประสงค์ให้เป้าหมายของการเสียดสีพิจารณาปรับปรุงแก้ไขหรือเกิดการ เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

ส่วนคำว่า “กลวิธีเสียดสี” ผู้วิจัยเห็นพ้องกับ นัทรนัย ประสานนาม (2548, หน้า 6) ซึ่งนิยามความหมายไว้ว่า “กลวิธีเสียดสี หมายถึง กลวิธีที่ทำให้ความบกพร่องหรือความผิดพลาด ของมนุษย์และสังคม อันเป็นประเด็นของการเสียดสีกลายเป็นเรื่องน่าขบขัน กลวิธีเสียดสีจะทำให้ เป้าของการเสียดสีกลายเป็นตัวตลกที่ถูกเย้ยหยัน ความเจ็บปวดอับอายที่เกิดแก่เป้าหมายนั้นจะ นำไปสู่การแก้ไขปรับปรุง”

4.3.2 ลักษณะของเรื่องเสียดสี

นัทรนัย ประสานนาม (2548, หน้า 19) สรุปลักษณะของเรื่องเสียดสีไว้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. วัตถุประสงค์จากคำจำกัดความทั้งหมด “Satire” มุ่งวิพากษ์วิจารณ์ ตำหนิ โจมตี เปิดโปง และเย้ยหยัน ความผิดพลาด ความบกพร่อง ความชั่วร้าย และความโง่เขลาของมนุษย์และ สังคม โดยเน้นทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม “Satire” มีจุดมุ่งหมายเพื่อปรับปรุง แก้ไข ชัดเกล้า ตลอดจนชี้นำไปสู่แนวทางที่ถูกต้องเหมาะสม

2. วิธีการที่ผู้เขียน “Satire” ใช้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ นักเขียนจะทำการ ลดทอนความสำคัญของเรื่องที่ต้องการเสียดสี อารมณ์ขัน คำคม การแฝงนัย การเย้ยหยันและกลวิธี อื่น ๆ เพื่อให้การวิพากษ์วิจารณ์เป็นไปอย่างไม่ตรงไปตรงมา ทำให้ “Satire” มีศิลปะหรือคุณค่า มากกว่าการกล่าวร้ายด้วยถ้อยคำรุนแรงอย่างตรงไปตรงมา

4.3.3 การจำแนกกลวิธีเสียดสีตามทฤษฎีอารมณ์ขัน

นัทรนัย ประสานนาม (2548, หน้า 33-36 อ้างอิงจาก Feinberg, 1967, pp. 101-118) กล่าวถึงการจำแนกกลวิธีเสียดสีตามทฤษฎีอารมณ์ขัน โดยสรุปคำอธิบายของ เลโอนาร์ดี เฟินเบิร์ก (Leonard Feinberg) ซึ่งแบ่งกลวิธีเสียดสีออกเป็น 4 หมวดใหญ่ ไว้ดังนี้

1. กลวิธีแห่งความไม่เข้ากัน (Technique of incongruity) ได้แก่

- 1.1 การกล่าวเกินจริง (Exaggeration) สิ่งที่น่ามากกล่าวเกินจริงคือ ความเลวร้าย ความโง่เขลา และความเสแสร้ง ในขณะที่ความดี ความมีเหตุผล และความซื่อสัตย์จะถูกละเอาไว้ การกล่าวเกินจริงประกอบด้วยคำบริภาษ (Invective) ที่แสดงความรู้สึกเหยียดหยาม การลดสภาพ ธรรมดาให้ไร้สาระ (Reduction ad absurdum) ซึ่งเป็นการกล่าวเกินจริงอย่างถึงที่สุด ในตอนต้น ผู้เขียนอาจแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่ปรากฏในเรื่องเป็นสิ่งที่ประเสริฐ แต่จะพิสูจน์ในตอนท้ายว่าความคิด

นั้นเป็นเรื่องที่น่าหัวเราะเยาะ และภาพล้อ (Caricature) เป็นกลวิธีที่นักเขียนจะบิดเบือนรูปร่างคน กลุ่มคน สถาบันและความคิดให้บิดเบี้ยวไปจากความจริงโดยมุ่งแสดงให้เห็นสภาวะภายในของ เป้าการเสียดสี ภาพล้อนับเป็นแก่นสารของเรื่องเสียดสีสังคมที่แสดงให้เห็นความอ่อนแอของสังคม โดยบั่นทอนภาพด้านดีไม่ให้ปรากฏ

1.2 การกล่าวน้อยกว่าจริง (Understatement) คือการปฏิเสธการจัดประเภทของ ความจริงเช่นเดียวกับการกล่าวเกินจริง

1.3 การเปรียบเทียบต่าง (Contrast) กลวิธีนี้แสดงความไม่เข้ากันระหว่างสิ่งที่ผู้อ่าน ได้ทราบจากเรื่องกับความคาดหวังของเขา หรือความไม่เข้ากันระหว่างวิธีที่ใช้สื่อสารเรื่องนั้นอยู่ เป็นประจำกับวิธีที่นักเขียนใช้ การรับรู้สิ่งที่ขัดแย้งกันในการจัดกลุ่มและโครงสร้างคู่ขนานอย่าง ลับพลันจะทำให้ผู้อ่านเกิดความขบขัน

1.4 การเปรียบเทียบให้เห็นต่ำกว่า (Disparaging comparison) เป็นการเน้น ลักษณะด้อยของสิ่งทีนำมาเปรียบเทียบ

1.5 คำสะกิดใจ (Epigram) อาจใช้การบิดพลิกลำนวนจำเเจ เพื่อพลิกความ คาดหมายของผู้อ่านที่มีต่อเรื่องที่อ่าน

1.6 การให้คำจำกัดความเชิงเสียดสี (Satiric definition)

1.7 คำคมที่อิงกับคติหยามโลก (Cynical wit)

1.8 ปฏิทรรศน์ (Paradox) ราชบัณฑิตยสถาน (2545, หน้า 314) นิยาม ความหมายไว้ว่า “คำที่กล่าวที่มองอย่างผิวเผินแล้วจะขัดกันเอง หรือไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่ถ้าจะ พิจารณาให้ดีจะเป็นคำกล่าวที่มีความหมายลึกซึ้งและเป็นไปได้...” กลวิธีนี้เป็นการทำลายความรู้ เดิมของผู้อ่านแล้วสร้างขึ้นใหม่โดยลัปลัน เพื่อขบขันเน้นแนวคิดของเรื่อง

2. กลวิธีแห่งความประหลาดใจ (Technique of surprise) ได้แก่

2.1 ความซื่อสัตย์ที่คาดไม่ถึง (Unexpected honesty) แสดงการยอมรับความ ขลาด ความละโมภ หรือความผิดของตัวละคร กล่าวคือ นักเขียนนำเรื่องราวร้ายแรงที่ควรปกปิดให้ตัว ละครเปิดเผยอย่างเถรตรง โดยอาจแสดงให้เห็นว่าตัวละครนั้นไม่ตระหนักถึงความผิดของตนเอง

2.2 การใช้ตรรกะที่คาดไม่ถึง (Unexpected logic) คือ การที่ผู้เขียนบิดพลิภ ความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลในความเป็นจริงหรือในความคิดของผู้อ่าน ทั้งนี้ให้เป็นไปในทางตรงกัน ข้ามซึ่งจะแฝงน้ำเสียงประชดประชันเอาไว้

2.3 การสร้างความผิดหวังที่คาดไม่ถึง (Unexpected letdown) คือ การ ใช้ปฏิบท (Anticlimax) ซึ่งหมายถึง “การลำดับข้อความโดยกล่าวถึงสิ่งที่มีความสำคัญแล้วจบลง ด้วยอย่างอย่างพลิกความคาดหมาย” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, หน้า 28) หรือการลงให้ผู้อ่านคาด

ว่าเรื่องจะไปสู่จุดวิกฤตสำคัญแต่เรื่องกลับเปลี่ยนทิศทางไปในด้านที่ไม่ได้คาดคิดมาก่อน เช่นเดียวกับเหตุการณ์ที่คาดไม่ถึง

2.4 การแฝงนัยเชิงละคร (Unexpected events or dramatic irony) เป็นกลวิธีที่เล่นกับความคาดหมายทั้งของผู้อ่านและความคาดหมายของตัวละคร การแฝงนัยเชิงละครจะแสดงให้เห็นสภาพที่ผู้อ่านคาดเดาเรื่องที่จะเกิดขึ้นได้ในขณะที่ตัวละครไม่ทราบจนทำผิดพลาด หรือตัวละครอาจต้องประสบเหตุการณ์ที่ตนคาดไม่ถึง

3. กลวิธีแห่งการแสร้งทำ (Technique of pretense) ได้แก่

3.1 การแฝงนัยด้วยถ้อยคำ (Verbal irony) คือการสื่อความที่ตรงกันข้ามกับถ้อยคำที่ใช้ เป็นกลวิธีที่ใช้มากที่สุดในเรื่องเสียดสี เช่น การสรรเสริญ การกล่าวถึงบุคคลสำคัญในฐานะคนที่ต่ำกว่า รวมทั้งการให้รายละเอียดปลีกย่อยในขณะที่ยื่นยอองค์ประกอบสำคัญ

3.2 การใช้วรรณกรรมล้อ (Parody) คือ การใช้รูปแบบวรรณกรรมล้อซึ่งเป็น “งานเขียนที่เลียนคำพูด ถิลา ทศนคติ น้ำเสียง และความคิดของนักเขียนคนใดคนหนึ่ง โดยทำให้กลายเป็นเรื่องตลกขบขัน นำหัวเราะ ด้วยการนำลักษณะบางประการมาเน้นให้เกิดความเป็นจริง...” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, หน้า 316) ในการเสียดสี โดยมักมักใช้โจมตีความบกพร่องเชิงสุนทรีย์ของงานเขียนนั้น ๆ

3.3 การปลอมตัวและการหลอกลวง (Disguise and deception) เป็นวิธีการสร้างอารมณ์ขันโดยให้ตัวละครแต่งตัวเพื่อปิดบังฐานะของตนเอง เช่น ให้ผู้ชายใส่ชุดผู้หญิง หรือให้คนรับใช้ใส่ชุดของเจ้านาย

3.4 ผู้เล่าที่แสร้งทำ (Mask-persona) โดยมากจะใช้ในกรณีที่ผู้เขียนเรื่องเสียดสีต้องการปิดบังฐานะของตนเอง อาจใช้นามแฝงหรืออ้างว่าตนเป็นชาวต่างชาติ

3.5 การใช้สัญลักษณ์ โดยนักเขียนเสียดสีจะนำมาใช้วัตถุประสงค์ที่แตกต่างออกไปจากวรรณกรรมประเภทอื่น คือใช้เพื่อให้เรื่องอ้อมค้อมและบิดเบี้ยว

3.6 อุปมานิทัศน์เชิงเสียดสี (Satiric allegory)

4. กลวิธีแห่งความรู้สึกเหนือกว่า (Technique of superiority) ได้แก่

4.1 ความโชคร้ายที่ไม่ร้ายแรง (Small misfortune)

4.2 ละครตลกโปกฮา (Slapstick) เป็นกลวิธีที่ทำให้เห็นว่าตัวละครเจ็บตัว รู้สึก อับอายแต่ก็ไม่ถึงแก่ชีวิต

4.3 การเปิดโปง (Unmasking) ผู้อ่านจะรู้สึกพอใจเมื่อได้ทราบความจริงที่ซ่อนอยู่ภายใต้ภาพลักษณ์ของเป้าหมายของการเสียดสี การเปิดโปงจะทำให้ผู้อ่านเห็นการเสื่อมศักดิ์ศรีของเป้าหมายที่เร้าอารมณ์สนองได้

4.4 การแสดงความโง่ (Ignorance) เน้นสร้างความขบขันจากการกระทำของตัวละครที่ไร้ความรู้ปัญญา หรืออาจเป็นพฤติกรรมที่แตกต่างจากผู้อื่นแต่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง เช่น การออกเสียงผิดและความเชื่องมลาย

4.5 การสร้างตัวละครที่ไร้ประโยชน์ (The banal)

4.6 การดูหมิ่น (Insult) โดยให้ผู้อ่านเฝ้าสังเกตการณ์ดูหมิ่นของผู้เขียนต่อเป้าหมายของการเสียดสีอย่างพึงพอใจ

4.3.4 การจำแนกกลวิธีเสียดสีตามองค์ประกอบสำคัญของบันเทิงคดี

นัทธนัย ประสานนาม (2548, หน้า 36-51) ได้อภิปรายจำแนกกลวิธีเสียดสีตามองค์ประกอบสำคัญของบันเทิงคดีซึ่งปรับจากแนวคิดของ เฟินเบิร์ก (Feinberg, 1967) และ ฟิทซ์ (Fitz, 1971) สรุปได้ดังนี้

1. โครงเรื่องเสียดสี

โครงเรื่องเสียดสีส่วนใหญ่ไม่เป็นไปตามโครงสร้างของโครงเรื่องแบบขนบ โดยเฉพาะ โครงเรื่องตามทฤษฎีของอริสโตเติล (Aristotle) ที่มีตอนต้น ตอนกลาง ตามปลายตามเหตุการณ์ที่สมจริง กลวิธีพื้นฐานของเรื่องเสียดสีคือ “การทำให้บิดเบี้ยว” เรื่องเสียดสีจึงไม่สอดคล้องกับวิธีการจัดระเบียบของเรื่อง บางเรื่องอาจไม่มีการปิดเรื่อง (Ending) ที่เด่นชัด แต่จบเรื่องด้วยความหายหน้าหรือการยอมรับความผิดของเป้าหมายการเสียดสี

แม้จะไม่มีลักษณะโครงเรื่องที่แน่ชัดแต่ Keman (1965, p. 230 อ้างถึงใน นัทธนัย ประสานนาม, 2548, หน้า 37) ได้ขยายความถึงลักษณะของโครงเรื่องเสียดสีไว้ 3 ลักษณะ คือ เรื่องที่ตึงเครียดแล้วคลี่คลาย (Rising and falling) เรื่องที่ดำเนินไปเป็นวัฏจักร (Running in circles) และเรื่องที่ไม่เป็นเรื่อง (Everything and nothing) เหตุที่เรื่องเสียดสีไม่มีโครงเรื่องอย่างชัดเจนเพราะเรื่องเสียดสีเน้นการนำเสนอแนวคิดในเชิงวิพากษ์วิจารณ์มากกว่าการแสดงเหตุการณ์ เรื่องส่วนใหญ่จะแสดงให้เห็นว่าแม้เวลาจะผ่านไปยาวนานเพียงใด มนุษย์ก็ยังไม่สามารถปรับปรุงตนเองได้ ความผิดพลาดของคนรุ่นก่อนก็ยังคงอยู่จนถึงคนรุ่นปัจจุบัน

นัทธนัย ประสานนาม (2548, หน้า 37) กล่าวถึงประเภทของโครงเรื่องที่นักเขียนนิยมนำมาใช้แต่งเรื่องเสียดสีคือ

1. เรื่องดินแดนในอุดมคติ (Utopia) เป็นโครงเรื่องที่แสดงดินแดนในอุดมคติผ่านมุมมองที่เกินจริงใจแหม่มที่บิดเบี้ยวไปจากอุดมคติที่เคยปรากฏ เพื่อเผยแผ่ทัศนะว่าในความเป็นจริงแล้วมนุษย์ยังไม่พร้อมที่จะซาบซึ้งกับโลกอุดมคติดังกล่าว

2. การเดินทาง คือ โครงเรื่องที่เกี่ยวกับการเดินทางของตัวละคร โดยอาจเป็นวรรณกรรมล้อของเรื่องบันทึกของการเดินทาง โครงเรื่องกลุ่มนี้คล้ายกับเรื่องแบบดินแดนในอุดมคติเพราะนักเขียนต้องการเสนอสภาพสังคมอื่นเพื่อให้ผู้อ่านนำมาเปรียบเทียบกับสังคมของตนเอง

3. การรวมตัวของกลุ่มคน เป็นโครงเรื่องที่แสดงให้เห็นธาตุแท้ของคนแต่ละประเภทในสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น ในการรับประทานอาหาร การเลี้ยงฉลอง และในพิธีศพ เป็นต้น

ในเรื่องเสียดสีเหตุการณ์ที่นำมาเรียงต่อกันอาจไม่แสดงความต่อเนื่องหรือขาดความเป็นเหตุเป็นผล กลวิธีที่พบบ่อยในโครงเรื่องเสียดสี เช่น ชะตาผกผัน (Reversal) การจบแบบพลิกความคาดหมาย ความกลับหัวกลับหางของเหตุการณ์จะสร้างความตระหนกจากเรื่องเสียดสี (Satiric shock) ฯลฯ เหล่านี้เป็นวิธีที่นักเขียนต้องการให้ผู้อ่านขบคิดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ในวิถีที่เปลี่ยนไป ลักษณะเด่นของโครงเรื่องเสียดสีคือการเล่นกับความคาดหมายของผู้อ่านโดยมักสร้างสถานการณ์ที่คาดไม่ถึงเพื่อสร้างความขบขัน

2. ตัวละครในเรื่องเสียดสี

ตัวละครในเรื่องเสียดสีมีลักษณะเป็น “แบบ” (Type) มากกว่าสร้างขึ้นใหม่ในแต่ละเรื่อง ตัวละครเสียดสีสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะคือนำเสนอพฤติกรรมของมนุษย์ ตัวละครในเรื่องเสียดสีจะไม่มีมิติมากนัก เพราะลักษณะดังกล่าวอาจดึงให้ผู้อ่านเข้าไปอยู่ร่วมกับประสบการณ์ของตัวละครซึ่งอาจนำไปสู่ความเห็นใจอันขัดต่อจุดประสงค์ของผู้เขียน ดังนั้นผู้เขียนจึงต้องสร้างระยะห่างทางอารมณ์ (Emotional distance) เพื่อไม่ให้ผู้อ่านเกิดความเห็นใจตัวละคร แต่ต้องรู้สึกรังเกียจและเหยียดหยัน ความยุ่งยากหรือปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวละครผู้อ่านจะรับรู้ด้วยความสงบเยือกเย็น แม้แต่ความขบขันก็เกิดในลักษณะที่แฝงการตำหนิเพื่อบ่งชี้ว่าผู้อ่านไม่ได้ปรารถนาที่จะแบ่งปันประสบการณ์ใด ๆ จากเป้าหมายของการเสียดสีต่างจากที่ผู้อ่านทำกับบันเทิงคดีทั่วไป

นัทรนัย ประสานนาม (2548, หน้า 41-43) กล่าวถึงทัศนะของ เกรกอรี ฟิทซ์ ว่ามีทัศนะสอดคล้องกับ เลโอนาร์ด เฟนเบิร์ก ในแง่ที่พิจารณาว่าตัวละครในเรื่องเสียดสีจะมีลักษณะเป็นแบบเพื่อขบขันเน้นความบกพร่องของเป้าหมายเสียดสี โดยตัวละครอาจเป็นตัวแทนบุคคล ความคิดหรือสถาบัน บางครั้งอาจใช้บุคคลาธิฐาน (Personification) สร้างตัวละคร การสร้างจะเน้นที่ความเหมือนมากกว่าความต่าง ทั้งนี้ตัวละครในเรื่องเสียดสีอาจมีลักษณะขัดแย้งกับตัวละครตามขนบ ในบางกรณีจึงไม่อาจใช้เกณฑ์ในการประเมินตัวละครที่ใช้กับวรรณกรรมโดยทั่วไปกับเรื่องเสียดสีได้ เพราะเป็นการมองคนละจุดยืน ทั้งนี้ ตัวละครเสียดสีแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ตัวละครแทนกลุ่มบุคคล คือ ตัวละครจะมีลักษณะเป็นตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความบกพร่องตามที่นักเขียนต้องการวิพากษ์วิจารณ์ ไม่ว่าจะเป็นตัวละครสัตว์ที่เหมือนมนุษย์ มนุษย์ที่เหมือนสัตว์ เครื่องจักรที่เหมือนมนุษย์ และมนุษย์ที่เหมือนเครื่องจักร แบบของตัวละครกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะแสดงธาตุแท้ของมนุษย์ตามแนวทฤษฎีลดสภาพไปสู่สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ หรืออาจเป็นตัวละครที่แสดงอาการหมกมุ่น ตัวละครที่ประกอบพิธีกรรมที่โหดร้ายและดูพิกลพิการเพื่อเป็นตัวแทนกลุ่มศาสนา

2. ตัวละครแสดงบทบาทสำคัญต่อโครงเรื่อง จะเป็นตัวละครเอก ตัวละครปฏิกิริยา เป็นผู้เล่าเรื่องและอาจเป็นเหยื่อของการเสียดสีก็ได้ เป็นที่น่าสังเกตว่าตัวละครแทนกลุ่มอาจแสดงบทบาทได้ หมายความว่าในบางครั้งตัวละครทั้งสองกลุ่มอาจมีความคาบเกี่ยวกันได้

โดยสรุป ตัวละครแทนกลุ่มคือคำที่บอกลักษณะการสร้างตัวละคร ส่วนตัวละครแสดงบทบาทคือคำบอกหน้าที่ของตัวละคร ทั้งนี้บทบาทที่สำคัญที่สุดของตัวละครในที่นี้คือการเป็นเหยื่อของการเสียดสี (Satiric victim) หรือเป็นเป้าของการเสียดสี เป้าของการเสียดสีนี้มีหลายประเภท ได้แก่ บุคคลที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบันหรือในประวัติศาสตร์ ตัวละครที่เป็นแบบแทนกลุ่มบุคคล และตัวละครที่รวมลักษณะของ 2 ประเภทข้างต้นเข้าไว้ด้วยกัน

การสร้างตัวละครที่เป็นเป้าหมายเสียดสี อาจเรียกว่า ภาพล้อเชิงวรรณศิลป์ (Literary caricature) ซึ่งสร้างขึ้นมาจากการกล่าวเกินจริงและการลดสภาพ (Diminution) ตัวละครในเรื่องเสียดสีที่สร้างขึ้นตามแนวทางของภาพล้อ ผู้เขียนจะทำให้รูปลักษณะของมนุษย์บิดเบี้ยวเพื่อเป็นสื่อแทนบุคลิกภาพ จิตใจ และความประพฤติที่เบี่ยงเบนไปจากกรอบจริยธรรม ทั้งนี้การลดสภาพไม่จำกัดเฉพาะลักษณะทางกายภาพเท่านั้นแต่รวมไปถึงสภาพจิตใจของตัวละครที่แสดงออกมาทางคำพูดการเขียนจดหมายหรือบันทึก ความนึกคิด รวมทั้งบทพูดเดี่ยว (Monologue) ด้วย

นัทธนัย ประสานนาม (2548, หน้า 44) อ้างถึงแนวคิดของ อาเธอร์ พอลลาร์ด (Arthur Pollard) ซึ่งให้แนวทางในการพิจารณาตัวละครในเรื่องเสียดสีไว้ว่า ผู้อ่านควรพิจารณาตัวละครใน 4 แง่ ดังนี้

1. พิจารณาจากการกระทำของตัวละครนั้น
2. พิจารณาจากตัวละครอื่นต่อตัวละครนั้น
3. พิจารณาจากการพูดถึงตัวเองของตัวละครนั้น
4. พิจารณาจากคำบรรยายของผู้เขียนเกี่ยวกับตัวละครนั้น

ทั้งนี้ตัวละครในเรื่องเสียดสีมีอิสรภาพจำกัด เพราะจุดประสงค์ในการสร้างตัวละครก็เพื่อขบขันแนวกิด ซึ่งการแสดงบทบาทของตัวละครอาจมีพฤติกรรมซ้ำซาก ถ้าตัวละครเป็นคนชั่วร้ายหรือมีลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ ผู้เขียนก็จะให้ผู้อ่านคาดหวังพฤติกรรมเช่นนั้นต่อไปอีก

3. ฉากในเรื่องเสียดสี

กลวิธีวิไลกษณ์ (Grotesque) เป็นกลวิธีหนึ่งที่นักเขียนนิยมใช้สร้างฉากในเรื่องเสียดสี เนื่องจากกลวิธีดังกล่าวมีประโยชน์ต่อการขบขันน้ำเสียงเชิงกระทบเทียบเย้ยหยันและขบขันแนวกิดให้ชัดเจน โดยคำว่า “วิไลกษณ์” นั้น ราชบัณฑิตยสถาน (2545, หน้า 203) อธิบายไว้ว่า

ศัพท์ที่ใช้เกี่ยวกับเครื่องตกแต่งในประติมากรรม จิตรกรรม และสถาปัตยกรรม ซึ่งแสดงรูปทรงที่แสนประหลาดของมนุษย์หรือสัตว์ที่นำมาผสมกันให้เป็นภาพบิดเบือนไปจากปรกติถึงจุดที่กลายเป็นความน่าขัน ความน่าเกลียด หรือเป็นภาพล่อที่น่าหัวเราะ ชื่อนี้ได้มาจากภาพและเครื่องตกแต่งสมัยโบราณที่พบในห้องใต้ดิน (Grotte) ของอาคารปรักหักพังของโรมัน ในความหมายที่กว้างออกไป วิไลกษณ์ใช้กับสิ่งใดก็ได้ที่มีคุณสมบัติของศิลปะวิไลกษณ์ คือ ประหลาดมหัศจรรย์ ไม่กลมกลืนกัน น่าเกลียด ไม่เป็นธรรมชาติ เป็นไปไม่ได้และวิปลาส ตัวอย่างเช่น ตัวการ์กอยล์ ตัวกริฟฟิน ตัวสฟิงซ์ ฝัเสื้อสมุทร ม้ามังกร กิเลน

วิธีการสร้างฉากด้วยวิไลกษณ์ คือ การทำให้ฉากบิดเบี้ยวหรือผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริง โดยอาจสร้างฉากเป็นดินแดนในจินตนาการหรือโลกในอุดมคติ ประเด็นนี้สอดคล้องกับความเห็นของ เลโอนาร์ด เฟนเบิร์ก ที่อธิบายเกี่ยวกับโครงเรื่องเสียดสีว่ามักมีการเดินทางและชีวิตในโลกอุดมคติ โครงเรื่องทั้งสองลักษณะนี้เอื้อต่อการใช้จินตนาการที่มีต่อเรื่องเสียดสี ดังนั้นฉากของเรื่องเสียดสีจึงเน้นที่ความเกินจริงหรือความไม่เข้ากันระหว่างโลกแห่งความเป็นจริงกับโลกที่สมมติขึ้น ถ้าฉากของเรื่องเป็นสถานที่ เวลาหรือเหตุการณ์ที่จริงก็จะถูกตกแต่งทำให้ผิดเพี้ยนไปจากความจริง เพื่อให้สัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ของเรื่อง การสร้างฉากที่เกินจริงหรือมีลักษณะขัดแย้งในตัวเองเช่นนี้มักมีบทบาทสำคัญในการช่วยขบขันแนวกิด

4. การใช้ภาษาในเรื่องเสียดสี

นัทธนัย ประสานนาม (2548, หน้า 47-50) กล่าวถึงทัศนะของ เกรกอรี ฟิทซ์ ว่าภาษาในเรื่องเสียดสีจะแตกต่างไปจากภาษามาตรฐานที่ใช้กันทั่วไป ทั้งในแง่ของไวยากรณ์

การใช้คำ รวมไปถึงตรรกะในการใช้ภาษา ลักษณะเด่นของภาษาในเรื่องเสียดสี คือ การสร้าง “ความไม่เหมาะสม” (Inappropriateness หรือ Impropriety) ให้ปรากฏในภาษาของเรื่อง ภาษาที่ไม่เหมาะสมกับความหมายนัยประหวัดเชื่อมโยงเข้ากับเป้าของการเสียดสี การใช้ภาษาที่ไม่เหมาะสม หรือเบี่ยงเบนไปจากมาตรฐาน ได้แก่ การใช้ภาษาถิ่น การพูดที่พรั่งพรู การคุยโวโอ้อวด คำพูดที่ยื่นชา คำพูดที่เร่ร่อน ภาษาเฉพาะกลุ่ม สิ่งเหล่านี้จะปรากฏอยู่ในบทสนทนาโดยเฉพาะของเป้าของการเสียดสี

ภาษาที่เบี่ยงเบนไปมาจากมาตรฐานหมายความว่าผู้พูดที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบน อาจหมายถึงไปถึงความบ้าหรือน้อยคือความไร้เหตุผล เรื่องเสียดสีจะใช้กลวิธีทางวาทีศิลป์ที่หลากหลายได้อย่างโดดเด่น กลวิธีสำคัญที่พบทั่วไปในภาษาของเรื่องเสียดสี ได้แก่ การกล่าวเกินจริง การกล่าวน้อยกว่าจริง การเล่นคำ ปฏิทรรศน์ และการแฝงนัยที่ใช้อย่างเด่นชัดและหลากหลาย (ทั้งในระดับโครงสร้างและระดับคำ) กลวิธีเหล่านี้ใช้เสียดสีด้วยวิธีการตามหลักของความไม่เหมาะสม

ถ้าพิจารณาลักษณะของความไม่เหมาะสมดังกล่าว จะพบว่าแท้จริงเป็นสิ่งเดียวกันกับ “ความไม่เข้ากัน” อันเป็นทฤษฎีที่ใช้อธิบายอารมณ์ขันได้อย่างชัดเจนทฤษฎีหนึ่ง นอกจากนั้น ตัวอย่างกลวิธีทางภาษาหลายกลวิธีก็สอดคล้องกับกลวิธีเสียดสีของ เกรกอรี ฟิทซ์ แสดงให้เห็นว่าในเรื่องเสียดสี กลวิธีทางภาษาจะปรากฏเป็น “กลุ่ม” ให้สังเกตได้และมีความไม่เข้ากันเป็นลักษณะสำคัญที่ทำให้เกิดความขบขัน

4.4 กลวิธีแนวทดลอง

วินทร์ เลียววาริณ เป็นนักเขียนที่มุ่งมั่นสร้างผลงานแนวทดลองออกมาเป็นจำนวนมาก การทดลองเล่นกับกลวิธีต่าง ๆ นับตั้งแต่หนังสือรวมเรื่องสั้นแนวทดลองชุดแรกชื่อ “อาเพศกำสรวล” (2537) เรื่อยมาจนกระทั่งหนังสือถึงสองเล่มที่ได้รับรางวัลสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ได้แก่ นวนิยายเรื่อง “ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน” (2537) ได้รับในปี พ.ศ. 2540 และรวมเรื่องสั้นชุด “สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน” (2542) ได้รับ พ.ศ. 2542 ตามลำดับ หนังสือสองเล่มนี้ส่งผลให้งานแนวทดลองของ วินทร์ เลียววาริณ ได้รับการยอมรับและเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ยังผลให้เกิดการสร้างสรรคงานแนวทดลองในลำดับต่อมา กลวิธีในงานแนวทดลองถูกใช้ในงานเขียนหลายรูปแบบทั้งที่เป็นเรื่องแนวทดลองโดยตรงหรือสอดแทรกในงานเขียนรูปแบบอื่น การสร้างสรรค์งานแนวทดลองเริ่มต้นจากการผสมผสานรูปแบบและประเภทวรรณกรรม การใช้เครื่องหมาย และกลวิธีทางภาษา ดังที่ ธเนศ เวศร์ภาดา (2552, หน้า 274) กล่าวไว้ว่า

วินทร์ได้ใช้เทคนิคพิเศษในงานเขียนของตนอย่างหลากหลาย เทคนิคบางอย่างอาจเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันอย่างดี ได้แก่ การสร้างความสมดุลทางโครงสร้างใน โลกีย์-นิพพาน การใช้ Allusion ในเรื่อง น้ำสองสาย และอาเพศกำสรวล การใช้ขำหนังสือพิมพ์ บทสัมภาษณ์ในหมึกหยดสุดท้ายและกระดาษากับควาหมึก การใช้ บทสนทนาระหว่างคนขับแท็กซี่กับผู้โดยสารใน เมืองคนบาป การจำลองภาพการประชุมสภาและตัดสลับกับประวัติบุคคล กับบทสัมภาษณ์นันททัศนะในสุนัขปัดใบ และการนิยามศัพท์ใน ปทานุกรมชีวิต

นอกจากนี้ ผลงานแนวทดลองบางเรื่องของ วินทร์ เลียววาริณ ยังสอดคล้องประสาณกลวิธีทางวรรณศิลป์กับทัศนศิลป์อย่างตั้งใจ ทำให้รูปลักษณ์ของเรื่องสั้นแตกต่างไปจากเดิม ยังผลให้เกิดการอภิปรายถึงนิยามความหมายของคำว่า “เรื่องสั้น” อย่างกว้างขวาง สิ่งที่ทำให้ผลงานแนวทดลองของ วินทร์ เลียววาริณ พัฒนาต่อไปอย่างสร้างสรรค์จนกระทั่งเกิดงานเขียนแนวทดลองในลักษณะที่เป็นเรื่องสั้นประกอบภาพหลายเล่ม เช่น หนึ่งวันเดียวกัน (2544) วันแรกของวันที่เหลือ (2547) โลกด้านที่หันหลังให้ดวงอาทิตย์ (2549) เส้นรอบวงของหนึ่งวัน (2552) เป็นต้น รื่นฤทัย สัจพพันธุ์ (2546, หน้า 1170) กล่าวถึงการประสานงานแนวทัศนศิลป์ในเรื่องของ วินทร์ เลียววาริณ ไว้ดังนี้

...เรื่องสั้นของ วินทร์ เลียววาริณ เป็นการแสดงนวัตกรรมของการเขียนเรื่องสั้นสมัยใหม่ ที่ท้าทายให้มีการแสดงทัศนะวิจารณ์กันไป ผู้อ่านจำเป็นต้องตีความจากหนังสือ จากเส้น จากสี จากจัดวางรูปภาพ รูปขนาด ของตัวหนังสือ ช่องว่างของพื้นที่ ฯลฯ ประกอบกันไปด้วย จึงจะสามารถตีความหมายได้ครบถ้วน นวัตกรรมของงานเขียนจึงท้าทายความสามารถของนักอ่านและสร้างวัฒนธรรมการอ่านแบบใหม่ไปพร้อมกัน

จากลักษณะของเรื่องแนวทดลองดังกล่าว เพื่อความกระจ่างในการศึกษากลวิธีการนำเสนอแนวคิดในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ ผู้วิจัยพิจารณาว่าควรศึกษาลักษณะการนำเสนอของเรื่องแนวทดลอง เพราะนิยายวิทยาศาสตร์บางเรื่องมีลักษณะของเรื่องแนวทดลอง

4.4.1 ลักษณะของเรื่องแนวทดลอง

สุชาติ สวัสดิ์ศรี (2535, หน้า 17) ประมวลลักษณะของเรื่องแนวทดลองไว้ดังนี้

1. เรื่องสั้นแนวทดลอง เป็นการเสนอเรื่องราวแบบ “นามธรรม” (Abstract) มากกว่าเรื่องราวแบบ “รูปธรรม” (Concrete)

2. เรื่องสั้นแนวทดลอง เป็นการ “สำแดง” (Express) พลังและอารมณ์ซับซ้อนภายในมากกว่าเป็นการแสดง “แสดง” (Impress) ความประทับใจแบบพื้น ๆ
3. เรื่องสั้นแนวทดลอง เป็นลักษณะในเชิง “เหนือจริง” (Surreal) มากกว่าลักษณะ “ตามที่เป็นจริง” (Real)
4. เรื่องสั้นแนวทดลอง มุ่งแสวงหาคคุณค่าในทาง “ภาพฝัน” (Fantasy) มากกว่าคุณค่าในทาง “ข้อเท็จจริง” (Fact)
5. เรื่องสั้นแนวทดลอง มีลักษณะในเชิง “อัตวิสัย” (Subjective) มากกว่าลักษณะเชิง “วัตถุวิสัย” (Objective)
6. เรื่องสั้นแนวทดลองมองเรื่องราวเหมือนดูลงมาจากที่สูง (Vertical) มากกว่ามองเรื่องราวเหมือนดูในระดับสายตา (Horizontal)
7. เรื่องสั้นแนวทดลอง ให้ความสำคัญแก่ “ความคิด” (Idea) และ “สถานการณ์” (Situation) มากกว่าให้ความสำคัญในการสร้างตัวละคร (Character)
8. เรื่องสั้นแนวทดลอง มีโครงสร้างยืดหยุ่นไปในทาง Anti-plot มากกว่าเป็น Plot ที่วางไว้สมบูรณ์ตายตัว
9. เรื่องสั้นแนวทดลองให้ความสำคัญแก่ “รูปความคิดริเริ่ม, แปลกใหม่” (Original idea) มากกว่าให้ความสำคัญแก่ “รูปภาษา” (เช่นภาษาสวยที่เรียกกันว่า Belles letter นั้น มิได้ถือเป็นหลักในการพิจารณาแต่หากคำนึงถึง “ภาษาที่สื่อความ” ได้เหมาะสมกับ “รูปความคิด” ที่นำมาใช้ในแต่ละเรื่องงาน) มีลักษณะการสร้างภาพลักษณ์ อุปมาอุปไมย และความเปรียบเทียบใช้ภาษาที่กระตุ้นจินตนาการอย่างฉับพลันและอย่างแรง
10. เรื่องสั้นแนวทดลองให้ความสำคัญแก่ “มิติที่ 4” อันว่าด้วยเรื่องเวลาที่สัมพันธ์ (Relative) และสัมพันธ์ (Relation) ไปพร้อมกัน
11. เรื่องสั้นแนวทดลอง มีลักษณะของตัวเอกที่เป็น Anti-hero มากกว่าเป็น Hero ตามภาพลักษณ์แบบเก่า
12. เรื่องสั้นแนวทดลอง มีลักษณะของการตั้งคำถาม (Question) มากกว่าเป็นการอธิบาย (Explain)
13. เรื่องสั้นแนวทดลอง มีลักษณะการบรรยายแบบ “การประกอบส่วน” (Collage) มากกว่าเป็นการบรรยายแบบ “เก็บละเอียด” (Decorate) มีลักษณะของการเขียนแบบอัตโนมัติ (Automatic) และการเขียนแบบ “เลียนอย่างคนบ้า” เพื่อศึกษาจิตใจสำนึกให้ถึงที่สุด

14. เรื่องสั้นแนวทดลองเป็น “แนวหน้ากล้าตาย” ที่เสนอเรื่องราว “ล้ำยุค” (Avantgarde) ในทางเอาจริงเอาจังมากกว่ามุ่งใช้ความอ่อนแอ และความเป็น “ยอดนิยม” (Popular) มาเป็นเครื่องมือ

15. เรื่องสั้นแนวทดลอง ก็คือ การทดลอง มันคือ “เกม” ทางปัญญาที่เล่นกันได้ทุกคน ... ขึ้นอยู่กับ “ภาวะทางจิตใจ” ของผู้เล่นแต่ละคนที่จะควบคุมการเล่นของตนให้ออกมาตาม “เกม” ที่ต้องการ... มันคือ ศิลปะแห่งการโกหกให้แนบเนียนและน่าประทับใจ

4.4.2 กลวิธีการนำเสนอของเรื่องแนวทดลอง

สดชื่น ชัยประสาธน์ (2532, หน้า 41-67) กล่าวถึงกลวิธีการนำเสนอวรรณกรรมแนวเหนือจริง (Surrealistic) หรือ เรื่องคติเหนือจริง อันหมายถึง “คตินิยมทางศิลปะที่มุ่งแสดงความรู้สึกภายในของมนุษย์ อันเป็นเรื่องของจิตใต้สำนึกไม่อยู่ใต้กฎเกณฑ์ของหลักตรรกวิทยา” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, หน้า 422) งานแนวเหนือจริงนับเป็นสิ่งที่จุดประกายความสนใจในการสร้างงานแนวทดลอง ทำให้เกิดกลวิธีการเขียนรูปแบบใหม่ ดังนี้

1. การเขียนอัตโนมิติ เป็นหนึ่งในกลวิธีสำคัญ การทดลองเขียนโดยอัตโนมิตินี้ สอดคล้องกับแนวคิดของกลุ่มที่เชื่อว่าความบังเอิญและความฉับพลันทันที เป็นเกณฑ์สำคัญในการสร้างสรรค์ทางวรรณศิลป์ เพราะจะทำให้ภาพพจน์ใหม่ ๆ ซึ่งต่างจากภาพพจน์ที่เป็นผลผลิตของความคิดที่เป็นเหตุเป็นผล การเขียนอัตโนมิติก่อให้เกิดความคิดทางสุนทรียศาสตร์ใหม่และการใช้ภาษาควินิพนธ์แบบใหม่

2. การบันทึกและการเล่าความฝัน เป็นอีกหนทางหนึ่งที่ทำให้รู้จักรูปแบบของจิตไร้สำนึกซึ่งจะช่วยให้รู้จัก “ตัวตน” ที่แท้อีกประการหนึ่ง และจะนำไปสู่ความเป็นจริงสูงสุดคือการรวมความฝันกับความเป็นจริง (ซึ่งคนส่วนใหญ่ถือว่าเป็นคู่ตรงข้ามกัน) ผลงานวรรณศิลป์จะอุดมไปด้วยภาพพจน์และสัญลักษณ์อันเกิดจากความฝันหรือไม่ก็ลีลาการพูด การเขียน หรือการดำเนินเรื่องคล้ายอยู่ในโลกของความฝัน ความฝันจึงเป็นแหล่งแรงบันดาลใจที่สำคัญ ทำให้กวีหรือนักเขียนมีจินตนาการ มีภาพพจน์แปลกใหม่อยู่เสมอ

3. การเขียนความเรียง “เลียนอย่างคนบ้า” เพื่อจะศึกษาสภาพการทำงานของความคิดไร้สำนึกของ “คนบ้า” ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะที่เป็นอิสระไร้การควบคุมของเหตุผล และกฎเกณฑ์ของสังคมมากที่สุด

4. การสร้างภาพพจน์อุปมาและความเปรียบ การสร้างภาพพจน์นั้น นอกจากจะใช้ภาพพจน์ (ถ้อยคำ) ในการสร้างภาพแล้ว ยังได้ใช้ภาพถ่าย โบประกาศ ป้ายโฆษณา ข้อความที่คัดมา จากหนังสือพิมพ์เข้ามาประกอบแทรกในเล่มนี้หรือในเนื้อความด้วย

5. การแปลสาร เป้าหมายสำคัญคือ การเปลี่ยนคนให้มีโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ที่แปลกใหม่ ภาพพจน์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญของกวีที่จะแปรเปลี่ยนที่เป็นจริง ที่ไม่เป็นที่พึงพอใจให้กลายเป็นโลกใหม่ที่มีทั้งองค์ประกอบของความเป็นจริง และสิ่งที่เป็นจินตนาการอันสอดคล้องกับความปรารถนาที่แท้จริงของเขา กวีต้องแสดงว่าตนเป็น “ผู้วิเศษ” สามารถแปรเปลี่ยนโลกที่เป็นจริงให้กลายเป็นโลกใหม่ในอุดมคติได้ เจตนาอันแน่วแน่นี้มีแฝงอยู่ในวรรณศิลป์เซอร์เรียลลิสต์

6. อารมณ์ขันแบบ Surrealistic โดยเฉพาะอารมณ์ขันปนขันเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะปลดปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระพ้นจากข้อจำกัดของความเป็นจริงได้

7. การเล่นคำ เล่นภาษา และการเล่นเกม คือปฏิบัติเรื่องการใช้ภาษาให้เป็นอิสระจากหน้าที่สื่อสารแบบเดิมด้วยการเล่นเสียงเล่นคำ เล่นความหมายของคำ ให้มีลักษณะแปลกใหม่ และเสนอความเป็นจริงที่ใหม่ที่ไม่ขึ้นกับเหตุผล นอกจากนี้ยังได้คิดค้นวิธีการเล่นเกมใหม่ ๆ ซึ่งมีทั้งการสนุกแบบการละเล่นของเด็ก ๆ และมีทั้งความเอาจริงเอาจังโดยนำความเชื่อเกี่ยวกับความบังเอิญที่เป็นภาวีสัญและแนวคิดเรื่องโทรจิตมาประยุกต์ใช้ด้วย

ธนศ เวศร์ภาดา (2552, หน้า 273-289) ศึกษาเรื่องศิลปะการทำให้แปลกในเรื่องสั้นไทยช่วงปี พ.ศ. 2541-2547 ได้ประมวลกลวิธีงานเขียนเชิงทดลองด้วยศิลปะการทำให้แปลกสรุปได้ดังนี้

1. การสร้างเรื่องเล่าแบบ Mini-narratives และ Metafiction คือ การสร้างเรื่องเล่าโดยเลือกเหตุการณ์เล็ก ๆ ไม่สำคัญหรือไม่มีความหมายอะไรและดูไม่มีเหตุผลมาเล่าเรื่อง โดยไม่สนใจที่จะสร้างโครงเรื่องแบบขนบนิยมที่ต้องเรียงเหตุการณ์ตามลำดับ ซึ่งค่อย ๆ ทวีปมขัดแย้งไปสู่จุดสุดยอดของเรื่องและคลี่คลายเรื่องในที่สุด

2. รูปแบบ

2.1 การผสมผสานรูปแบบและประเภทวรรณกรรม คือ การใช้รูปแบบต่าง ๆ มาผสมผสานกันในงานเขียนหรือการนำขนบวรรณกรรมหลาย ๆ แบบมาประสานกันในงานเขียน ลักษณะเช่นนี้ส่งผลให้เส้นแบ่งของประเภทวรรณกรรมที่เคยคุ้นเคยในการอ่านคลุมเครือ พัวพันทำให้ผู้อ่านเกิดความงงน ไม่คุ้นชินกับแนวการเขียนที่แปลกต่างไปจากแนวการเขียนตามขนบเรื่องต้นเดิม

2.2 การใช้ทัศนศิลป์ คือ การใช้ภาพวาด ภาพถ่ายดำเนินเรื่องควบคู่ไปกับข้อความบรรยายสั้น ๆ บางเรื่องอาจมีขนาดสั้นมากและภาพประกอบไม่ซับซ้อน แต่บางเรื่องอาจมีขนาดยาวขึ้นและมีภาพประกอบซับซ้อนขึ้น การพรรณนาจากบางบทมีลักษณะเหมือนภาพจิตรกรรมที่เน้นน้ำหนักเงาของแสงและสี การใช้ภาพดำเนินเรื่องควบคู่ไปกับการเล่าเรื่องเช่นนี้สอดคล้องกับการเสพวรรณกรรมด้วยสายตาในยุคปัจจุบันและเป็นการใช้ประโยชน์จากสัญญาณสื่อความหมายเชิง

วิพากษ์วิจารณ์สังคม เพื่อชี้ให้เห็นว่าภาษาเป็นเพียงสัญญาณที่มนุษย์สร้างขึ้นและกำหนดความหมายให้

2.3 การใช้เครื่องหมายวรรคตอน คือ การใช้เครื่องหมายวรรคตอนคั่นระหว่างคำ โดยการใช้การเขียนแบบ Parcellation คือ การสร้างชุดคำที่เกี่ยวข้องกันแยกใส่เป็นช่องหรือเป็นหัว การเขียนแบบนี้ทำให้เกิดชุดความคิดชุดหนึ่ง ๆ แม้ว่าคำแต่ละคำจะถูกแยกออกจากกัน แต่ความหมายของคำแต่ละคำเชื่อมโยงกันอย่างมีสัมพันธภาพ

3. ภาษา

3.1 การยืดขยายคำหรือวลี มีลักษณะคล้ายกับ Coinage คือ การสร้างหรือการแต่งคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันให้ยืดขยายเป็นคำซ้อน แต่เป็นคำซ้อนที่ไม่ค่อยปรากฏใช้ในภาษาทั่วไป ซึ่งช่วยสร้างความแปลกตาแก่ผู้อ่านอยู่ไม่น้อย

3.2 การพรรณนาที่ยืดยาวการรับรู้ของผู้อ่าน คือ การพรรณนารายละเอียดบางอย่างที่ดูเหมือนไม่สลักสำคัญให้โดดเด่นขึ้น

3.3 การใช้ภาษาที่เบี่ยงเบนจากมาตรฐานทางภาษา ได้แก่ การจงใจบิดผัน หรือฉีกคำมาเล่นความหมาย และการใช้คำผิดบริบท รวมทั้งการเปลี่ยนหน้าที่ของคำ

3.4 การเล่นคำซ้ำเป็นชุดคำ การซ้ำคำหรือวลีที่เป็นหน่วยเชื่อม เป็นกลวิธีที่ช่วยสร้างอารมณ์ขันแก่ตัวบท และช่วยเน้นย้ำเนื้อหาความบางประการให้นักแน่นขึ้น ตรงกับศัพท์วรรณกรรมคือ Polysyndeton คือ การซ้ำคำหรือวลีที่เป็นหน่วยเชื่อมเพื่อผลสัมฤทธิ์ทางวรรณศิลป์ ในบางครั้งการเล่นคำ ซ้ำคำ หรือวลีที่เป็นหน่วยเชื่อม ช่วยเสริมตัวบทในฐานะที่เป็นเรื่องเล่า ทำให้เห็นจังหวะของการเล่าเรื่องว่าผู้เล่าพยายามเล่าอย่างซ้ำ ๆ เน้นเสียง เน้นอารมณ์ และเน้นความ ซึ่งช่วยถ่วงความรับรู้ของผู้อ่านให้ไปสู่สาระสำคัญของเรื่อง

3.5 การใช้อุปมาอุปไมย (Metaphor) เช่น การใช้ถ้อยคำที่สร้างความหมายหรือสร้างจินตภาพทางผัสสะ ทั้งด้านภาพ แสง สี กลิ่น รส เพื่อสร้างความแปลกสะกดตา หรือการเปรียบล้อกับตัวละครและใช้เครื่องหมายแสดงความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร กลวิธีนี้บางครั้งอาจสร้างลักษณะปฏิกิริยา (Paradox) คือ สร้างลักษณะคู่ตรงกันข้ามให้ผสมกลมกลืนอยู่ในสิ่งหนึ่ง ๆ ทั้งในระดับตัวละครและระดับแก่นเรื่อง

รุ่นฤทัย สัจพันธุ์ (2546, หน้า 1172-1185) กล่าวถึงการประสานกลวิธีทางวรรณศิลป์กับทัศนศิลป์ในเรื่องสั้นแนวทดลองของ วินทร์ เลียววาริณ สรุปได้ดังนี้

1. การเล่าเรื่องแบบคู่ขนาน (Parallel) เช่น การจัดวางเรื่องสั้นเป็นคอลัมน์ และการใช้สีคู่ตรงข้าม เช่น สีดำ สีขาว ฯลฯ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายเชิงนามธรรม โดยพยายามจัดย่อหน้าของเรื่องราวในคอลัมน์ข้างซ้ายและข้างขวาให้ตรงกัน เพื่อให้เห็นว่ามีการใช้คำหรือข้อความที่

แตกต่างกันเป็นตรงกันข้าม ลักษณะความขัดกันดังกล่าวน่าจะตรงกับคำว่า Contrast คือ ขาดความประสานกัน ความที่ไม่ตกลงกัน แต่ความขัดกันทางศิลปะนี้มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างองค์ประกอบ เพราะฉะนั้นความขัดกันจึงเป็นส่วนหนึ่งของความประสานกัน

2. เรื่องสั้นประกอบภาพ คือ การใช้ภาพ เช่น ภาพถ่าย ภาพกราฟิก ภาพป้าย รูปแผนผัง ฯลฯ ดำเนินเรื่องควบคู่ไปกับข้อความบรรยายสั้น ๆ ภาพดังกล่าวไม่ใช่เพียงภาพประกอบเรื่อง หากแต่ข้อความในภาพ หรือสัญลักษณ์ในภาพล้วนสื่อความหมายของเรื่องสั้นทั้งเรื่องไปพร้อมกับข้อความอื่น ๆ

3. วรรณรูป หรือกวีนิพนธ์แบบรูป (Pattern poetry) คือ การสร้างรูปทรงจากการเขียนหรือพิมพ์ตัวอักษร โดยจัดข้อความยาวของบรรทัด จำนวนบรรทัด รวมทั้งการจัดช่องไฟระหว่างตัวอักษร คำและบรรทัด ให้เกิดความสวยงามและแสดงรูปทรงต่าง ๆ เช่น ทรงเรขาคณิต รูปทรงอิสระ ฯลฯ โดยรูปทรงต้องสัมพันธ์กับเนื้อหาของบทกวีนั้น ความงามของรูปทรงอันเกิดจากการรวมตัวของอักษรเป็นความงามในเชิงทัศนศิลป์ ลักษณะของตัวอักษรที่เกิดจากการเขียนหรือการเลือกใช้ตัวพิมพ์ ยังอาจจะแสดงความรู้สึกที่สัมพันธ์กับคำในบทกวี หรือรูปทรงของบทกวีอีกด้วย ส่วนความงามในเชิงวรรณศิลป์เป็นเรื่องของอารมณ์ ความรู้สึก และความคิดอันเกิดจากการอ่านเป็นสำคัญ

4. การปะติดความ (Collage) คือ กลการประพันธ์ซึ่งนำเอาคำกล่าวในวรรณกรรมเรื่องอื่น ในหนังสืออ้างอิง ถ้อยคำที่คัดมาจากที่หนึ่งที่ใด หรือสำนวนต่างประเทศ มาใช้ประสมเป็นส่วนหนึ่งของงานเขียน เพื่อทำให้เนื้อหาขยายกว้างขึ้นหรือเพื่อให้เกิดผลทางอารมณ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, หน้า 86) บางครั้งผู้เขียนอาจใช้ภาพ ขว่ เนื้อหาจากหนังสือต่าง ๆ มาปะติดใหม่แล้วเพิ่มเติมด้วยการระบายสี การวาดภาพหรือพิมพ์กดทับซ้ำโดยมากสิ่งที่น่าสนใจปะติดกันอาจไม่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกัน แต่ถูกนำมาเรียงร้อยกันเพื่อให้เกิดความหมายใหม่

5. การใช้ภาพลวงตา คือ การใช้ภาพชวนพิศวงที่เล่นกันมุ่มมองมาใช้ในการเล่าเรื่อง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการใช้ความคิดสร้างสรรค์ สร้างมุ่มมองที่แตกต่าง และสะกิดเรื่องความไม่แน่นอนในความหมายของเรื่องเล่า

4.5 กลวิธีที่สัมพันธ์กับนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ

วินทร์ เลียววาริณ เป็นนักเขียนที่สร้างงานแนวเสียดสีไว้อย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานประเภทเรื่องสั้น ดังที่ นัทธนัย ประสานนาม (2548, หน้า 4) กล่าวไว้ว่า

นักเขียนเรื่องสั้นแนวเสียดสีที่มีผลงานมากที่สุดในช่วง พ.ศ. 2535-2545 คือ วินทร์ เลียววาริณ ผู้เลือกใช้กลวิธีการบั่นทอนคุณลักษณะของตัวละคร เป็นกลวิธีสำคัญในการเสียดสีเช่นในเรื่อง “อาเพศกำสรวล” วินทร์ เลียดสินักการเมืองทุจริตที่ซื้อเสียงชาวบ้าน โดยสร้างให้นักการเมืองที่เข้ามาในหมู่บ้านมีขนสีดำเขียวสะท้อนแสงไฟเหมือนสัตว์เลื้อยคลาน หรือในเรื่องสั้นชุดหลังอานบุรี วินทร์ สร้างเมืองหลังอานบุรีขึ้นมาโดยจำลองแบบจากประเทศไทยและสร้างตัวละครสุนัขให้ทำพฤติกรรมอย่างนักการเมือง

ช่วงเวลาที่ วินทร์ เลียววาริณ สร้างงานแนวเสียดสีสังคมเป็นช่วงเดียวกันกับที่ วินทร์ เลียววาริณ สร้างงานแนวทดลองและงานแนววิทยาศาสตร์ ส่งผลให้แนวคิดในผลงานบางเรื่องของทั้งสองกลุ่มมีลักษณะเสียดสี กล่าวคือ วินทร์ เลียววาริณ ใช้รูปแบบของงานเขียนแนวทดลองและแนววิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือในการ โจมตี เย้ยหยัน กระแทกกระเทียบหรือเหน็บแนมสังคมและผู้คนในสังคม โดยใช้กลวิธีเสียดสีในการขบขันเน้นแนวคิดและสร้างองค์ประกอบของเรื่อง ดังนั้น กลวิธีเสียดสีจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษากลวิธีการนำเสนอแนวคิดในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ

เนื่องจาก วินทร์ เลียววาริณ เป็นนักเขียนร่วมสมัยที่มักใช้กลวิธีหลากหลายเพื่อสื่อความหมายในงานเขียน ผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ หลายเรื่องจึงมักปรากฏกลวิธีการนำเสนอที่แปลกใหม่ น่าสนใจ และสะดุดใจผู้อ่าน สิ่งนี้ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนในการสร้างสรรค์ผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ ดังที่ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2548, หน้า 1171) กล่าวถึงกลวิธีการนำเสนอของ วินทร์ เลียววาริณ ไว้ว่า

...กลวิธีที่เขานำมาใช้ในการเล่าเรื่องบางอย่างอาจเป็นกลวิธีที่ยังไม่เคยมีใครใช้มาก่อน บางอย่างอาจจะมีผู้เคยใช้มาแล้ว แต่เขานำมาใช้ใหม่ในแง่มุมอย่างใหม่ เพื่อให้เหมาะสมและเสริมรับเรื่องที่เขาต้องการบอกเล่า จึงอาจจะกล่าวได้ว่าเรื่องสั้นของ วินทร์ เลียววาริณ เป็นเรื่องสั้นเชิงทดลอง การใช้คำว่าเชิงทดลองในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า “นักเขียนลองเขียนดูเล่น ๆ” ตรงกันข้าม นักเขียนเอาจริงเอาจังกับการค้นคิดหากลวิธีในการสื่อความหมายของเรื่องราวอย่างมีชั้นเชิงและแปลกใหม่....

การสร้างสรรค์ผลงานผ่านกลวิธีต่าง ๆ ของ วินทร์ เลียววาริณ นั้นมิได้มีเป้าประสงค์ เพื่อความแปลกใหม่แต่อย่างเดียว หากแต่เป็นไปเพื่อสร้างความเข้มข้นทางเนื้อหาและขบขันแนวคิด เป็นสำคัญด้วย ดังที่ วินทร์ เลียววาริณ (2546, หน้า 141) เคยกล่าวไว้ว่า “วรรณกรรมพิสูจน์ด้วย เนื้อหาเสมอ ไม่ใช่ด้วยรูปแบบการนำเสนอ” ดังนั้น การพิจารณากลวิธีการนำเสนอแนวคิดในส่วน หนึ่งจึงหลีกเลี่ยงที่จะพิจารณากลวิธีการเล่าเรื่องประกอบไปด้วยมิได้ กลวิธีการนำเสนอคือวิธีการ เล่าเรื่องซึ่งเกี่ยวพันกับแนวคิดอย่างแนบเนื่อง เพราะเป้าประสงค์ของศิลปะในการเล่าเรื่องคือการ ขบขันแนวคิดด้วยลีลาเฉพาะของผู้เขียน ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือลีลาของ วินทร์ เลียววาริณ มักเป็น ลีลาแนวเสียดสีที่ใช้ความแปลกด้านกลวิธีกระตุ้นมุมมองของผู้อ่าน นัทธนัย ประสานนาม (2548, หน้า 4) กล่าวถึง วินทร์ เลียววาริณ ว่าเป็นนักเขียนเรื่องสั้นแนวเสียดสีที่มีผลงานมากที่สุดในช่วง พ.ศ. 2535-2545 ขณะเดียวกันก็ใช้รูปแบบพิเศษของงานแนวทดลองในการสร้างงานเสียดสี ผลงาน จำนวนมากของ วินทร์ เลียววาริณ จึงมีลักษณะประสมประสานระหว่างลีลาของเรื่องแนวเสียดสี และลีลาของเรื่องแนวทดลอง

ในกลุ่มของนิยายวิทยาศาสตร์ผู้วิจัยยังคงพบลีลาแนวเสียดสีและกลวิธีในแนวทดลอง เช่นเดียวกับงานเขียนรูปแบบอื่น ๆ ของ วินทร์ เลียววาริณ ทั้งนี้ผู้วิจัยพิจารณาว่าเนื้อหาของ นิยายวิทยาศาสตร์ที่เป็นแนวเหนือจริงและมีลักษณะวิพากษ์ข้อบกพร่องของมนุษย์และสังคมของ มนุษย์ เป็นจุดเชื่อมต่อกลวิธีเสียดสีและกลวิธีแนวทดลอง ดังนั้น การศึกษากลวิธีการนำเสนอแนวคิด ในงานเขียนกลุ่มนี้จึงมีอาจสิ้นสุดด้วยทฤษฎีการหาแนวคิดโดยทั่วไป แต่ควรคำนึงถึงลักษณะพิเศษ ของขอบเขตข้อมูลด้วย รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2546, หน้า 1185) กล่าวถึงการอ่านงานของ วินทร์ เลียววาริณ ไว้ว่า

...นอกจากนวัตกรรมของผู้สร้างงานแล้ว ก็คือวัฒนธรรมของผู้เสพที่จำเป็นต้อง เปลี่ยนแปลงไปด้วย จากการอ่านงานเขียนแบบเดิมที่ผู้อ่านตีความหมายจากภาษา หนังสือเพียงอย่างเดียว งานเขียนแบบใหม่ที่ผู้เขียนสร้างสรรค์กลวิธีแบบต่าง ๆ มาใช้ในการ สื่อความหมาย รวมทั้งประสานกลวิธีของวรรณศิลป์และทัศนศิลป์เข้าด้วยกันเช่นนี้ ผู้อ่านจำเป็นต้องตีความจากตัวหนังสือ จากเส้น จากสี จากการจัดวางภาพ รูป ขนาดของ ตัวหนังสือ ช่องว่างของพื้นที่ ฯลฯ ประกอบกันไปด้วย จึงจะสามารถตีความหมายได้ ครอบถ้วน...

ด้วยเหตุนี้การพิจารณาแนวคิดในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ จึงต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน นอกจากการสังเกตจากกลอุบายในการหาแนวคิดซึ่ง Griffith (1994) และ Chatman (1993) เสนอแนะไว้แล้ว ยังต้องวิเคราะห์จากองค์ประกอบทุกส่วนซึ่งถูกใช้สื่อความหมายทั้งนัยตรงและนัยแฝงประกอบเข้าด้วยกัน เพื่อให้การตีความแนวคิดเป็นไปอย่างรอบคอบและเข้าใจความหมายที่ วินทร์ เลียววาริณ ต้องการสื่อสารในงานเขียนกลุ่มนี้ให้มากที่สุด

โดยสรุปกลวิธีการนำเสนอแนวคิดเชิงปรัชญามีดังนี้

1. การนำเสนอแนวคิดผ่านชื่อเรื่อง
 2. การนำเสนอแนวคิดผ่านการเล่าเรื่อง
 3. การนำเสนอแนวคิดผ่านคู่ตรงข้าม
 4. การนำเสนอแนวคิดผ่านสัญลักษณ์
 5. การนำเสนอแนวคิดผ่านพัฒนาการของเรื่องและตัวละคร
 6. การนำเสนอแนวคิดผ่านการประสานทัศนศิลป์เข้ากับวรรณศิลป์
 7. การนำเสนอแนวคิดผ่านสัมพันธบท
5. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับผลงานของวินทร์ เลียววาริณ
- 5.1 ความสนใจของวินทร์ เลียววาริณ ต่อผลงานแนววิทยาศาสตร์

วินทร์ เลียววาริณเริ่มสนใจนิยายวิทยาศาสตร์ เนื่องจากการอ่านงานของ จันตรี ศิริบุญรอด ต่อเนื่องมาจนถึงงานรวมเรื่องสั้นที่ออกโดยชุมนุมวิชาการคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในหนังสือชุดสเปกตรัมและเนบิวลา การค้นคว้าต่อเติมองค์ความรู้จนตกผลึกทางความคิด วินทร์ เลียววาริณ เริ่มส่งผลงานเรื่องสั้นแนววิทยาศาสตร์ไปตามนิตยสารฉบับต่าง ๆ เรื่องแรกที่ลงตีพิมพ์กับนิตยสาร Update คือเรื่อง “โปรเจกต์ เทเลสตาร์” และมีผลงานตีพิมพ์อีกหลายเรื่องจนกระทั่งได้รวมเล่มในหนังสือชื่อ “เดือนช่วงดวงเด่นฟ้า ดาดาว” ในปีพ.ศ. 2538 เป็นครั้งแรก หลังจากนั้น วินทร์ เลียววาริณ ก็หยุดเขียนงานแนววิทยาศาสตร์ไปช่วงระยะหนึ่ง จนกระทั่งสิบปีต่อมา วินทร์ เลียววาริณ ก็เริ่มเขียนงานแนววิทยาศาสตร์ขึ้นอีกโดยตีพิมพ์หนังสือรวมเรื่องสั้นชุด “จรรยาวัตรศัสมิพรพร พรางพร้อย” ในปีพ.ศ. 2548 จากนั้นจึงตีพิมพ์รวมเรื่องสั้นชุด “ยามดึกนีกหนาวหนาว เชนยเนบแอบเอย” ในปีพ.ศ. 2552 และตีพิมพ์รวมเรื่องสั้นชุด “เย็นน้ำ น้ำค้างหย้อย เยือกฟ้าพาดหนาว” ในปีพ.ศ. 2554 ตามลำดับ ที่มาของชื่อรวมเรื่องสั้นทั้ง 4 ชุดนี้ มาจากโคลงบทหนึ่งในนิราศสุพรรณของ สุนทรภู่ การตั้งชื่อเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงเจตนาของ วินทร์ เลียววาริณ ที่ตั้งใจจะร้อยเรียงงานทั้ง 4 เล่มให้เป็นเรื่องที่ต่อเนื่องกัน ไม่ว่าจะเป็นในเชิงเนื้อหาหรือแนวทางการสร้างสรรค์ ซึ่งนับว่าเป็นความพยายามของ วินทร์ เลียววาริณ ที่พยายามจะให้เรื่องแนววิทยาศาสตร์กลายเป็นเรื่องใกล้ตัวคนไทยมากขึ้น

จรรยาพร ปรปักษ์ประลัย (2549) ได้เขียนบทวิจารณ์งานเขียนแนววิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณไว้ว่า

จุดเด่นในงานของวินทร์ อยู่ที่การผสมผสานวรรณกรรมไซไฟเข้ากับเรื่องแนวต่าง ๆ ไม่ว่าเรื่องแนวสะท้อนสังคม แนวต่อสู้ผจญภัย แนวสืบสวนสอบสวน แนวเสียดสีประชดประชัน และอื่น ๆ อีกมากมาย ผลที่ได้คือทำให้ผู้อ่านเปิดรับได้ง่ายขึ้น และสนุกกับจินตนาการได้เต็มอิมกว่าเรื่องแนววิทยาศาสตร์แท้ ๆ ซึ่งต้องทำความเข้าใจหลักทฤษฎี และสมมุติฐานต่าง ๆ มากมาย จนหลายคนอาจเกิดอาการท้อแท้ ขอมแพ้หลังจากผ่านไปเพียงไม่กี่ย่อหน้า

วินทร์ เลียววาริณ (2554, หน้า 8-9) กล่าวถึงนิยายวิทยาศาสตร์ไว้ในหนังสือชื่อ เย็นน้ำค้างย้อย เขือกฟ้าพาดหนาว ความว่า

นิยาย ‘ไซไฟ’ (Sci-Fi) คือนิยายวิทยาศาสตร์! คือเรื่องแต่งที่อิงกับวิทยาศาสตร์ หรือวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ มันเป็นความบันเทิงที่จริง แต่ผสานวิธีคิดและจินตนาการ คุณลักษณะของนิยายวิทยาศาสตร์คือสามารถออกไปพ้นจากกรอบของเหตุผลและตรรกะ หรือธรรมชาติที่เราคุ้นเคย มันไซไฟความคิดไร้ขอบเขตมองหาทางเลือกของความ เป็นไปได้ทางอื่น ๆ เสมอ ไม่จํานนกับสิ่งที่มียู่และที่เป็นอยู่ ไม่จมอยู่ในกรอบของ เหตุผล

สำหรับ วินทร์ เลียววาริณ นิยายวิทยาศาสตร์คือสิ่งที่ทำให้ผู้อ่านคิดเป็น คิดกว้าง คิดต่างและคิดไกลขึ้น ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการแสวงหาทางเลือกของคำตอบในคำถามอนินไตยที่ยังไม่ทราบคำตอบที่แน่ชัด ดังบทสัมภาษณ์ของ วินทร์ เลียววาริณ ในนิตยสารอัปเดต (Update) ตอนหนึ่งซึ่งกล่าวถึงทัศนะของเขาที่มีต่อนิยายวิทยาศาสตร์ไว้ว่า

(นิยายวิทยาศาสตร์) ให้มุมมองชีวิตในแง่ที่กว้างเพราะเป็นการมองโลก มองจักรวาลในมุมที่กว้างออกไป เป็นในเชิงจินตนาการ มองดูแล้วรู้สึกตัวตัวเองเล็กน้อย เมื่อเทียบกับความยิ่งใหญ่ของ โลกภายนอกทั้งหมด มันทำให้เราอ่อมตัว มันเป็นเรื่องของความรู้สึก ที่ว่ามันมีอะไรที่น่าพิศวงอยู่อีกมากมายในโลกข้างนอก มันให้ความรู้สึกตัวเราเองไม่มีอะไรมากมาย ก็ค่อนข้างจะคล้ายกับปรัชญาทางศาสนาพุทธว่า ทุกอย่างเป็นอะไรที่อนัตตา ไม่จริงยั่งยืน แล้วก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

(กองบรรณาธิการนิตยสารอัปเดต, 2543, หน้า 64)

นอกจากนี้ วินทร์ เลียววาริณ (2554, หน้า 9) ยังตั้งความหวังไว้กับการสร้างสรรค์ นิยายวิทยาศาสตร์ของตนว่า “...อดหวังเล็ก ๆ ไม่ได้ว่ามันอาจสามารถจุดประกายให้ผู้อ่านมองเห็นความยิ่งใหญ่ของจักรวาล และความอัศจรรย์ของการถือกำเนิดเป็นมนุษย์ในโลกนี้ การเกิดมาในรูปแบบชีวิตมนุษย์เป็นประสบการณ์ที่หาไม่ง่าย ซึ่งสุดท้ายแล้วอาจช่วยให้เกิดความรู้สึกอ่อมตนและมองเห็นว่าชีวิตนี้มีคุณค่า”

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สินธุ์ชัย สุขสว่าง (2520) ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์วรรณกรรมของจ่าง แซ่ตั้ง” ผลสรุปได้ว่า จ่าง แซ่ตั้ง เขียนวรรณกรรมในลักษณะรูปแบบและเนื้อหาต่าง ๆ กัน เพื่อเสนอแนวคิดทางปรัชญา ใน 4 ประเด็น ดังนี้ 1. เอกภาพแห่งสรรพสิ่งคือ เต๋า หรือธรรมชาติ ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ โลภียดำเนิน ธรรมดำเนิน และอมตธรรม 2. ด้านชีวิตทัศน์ซึ่งมีแนวคิดที่ มนุษย์ควรมีชีวิตที่สงบสุข ดำเนินชีวิตอย่างง่าย ๆ ตามธรรมชาติ มีความสนใจในด้านสุนทรียศาสตร์ เมื่ออยู่ในสังคมไม่ควรล่องลอยในสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น แต่ควรร่วมกันสร้างสรรค์เพื่อความเจริญของตนและสังคม 3. ด้านอุดมคติทางการเมือง จ่าง แซ่ตั้ง เสนอให้ใช้ระบบเสรีนิยมผนวกกับชนาตินิยม กล่าวคือ รัฐควรให้เสรีภาพแก่ประชาชนและไม่ควรไปยุ่งเกี่ยวกับประชาชนมากเกินไป และ 4. ปฏิปทาคุณสมบัติของนักปกครอง จ่าง แซ่ตั้ง เสนอว่านักปกครองที่ดีควรจะต้องการแต่น้อย ให้เสรีภาพแก่ประชาชนและไม่ควรไปยุ่งเกี่ยวกับประชาชนมากเกินไป ดังนั้น วรรณกรรมของ จ่าง แซ่ตั้ง จึงมีคุณค่าทางปรัชญาและยังเป็นการสนับสนุนความคิดที่ว่าวรรณคดีเป็นที่รวมปรัชญาของมนุษย์ ซึ่งสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความคิดและความเชื่อของจ่าง คือ ปรัชญาของเล่าจื๊อ กล่าวคือ รูปแบบของวรรณกรรมของ จ่าง แซ่ตั้ง ได้รับอิทธิพลจากลัทธิเต๋าในจุดที่ว่า การยึดรูปแบบที่ตายตัวอย่างฉันทลักษณ์อันเป็นสามัญลักษณะ จะทำให้คุณค่าทางวรรณกรรมลดน้อยลง แต่ถ้าได้เสนอรูปแบบที่ไม่เคยมีมาก่อน จะเป็นการเสนอผลงานทางศิลปะเพื่อศิลปะนั้นจริง ๆ ด้วยเหตุนี้ รูปแบบวรรณกรรมของ จ่าง แซ่ตั้ง จึงแปลกกว่าของนักเขียนท่านอื่น

บงกช สิงหกุล (2536) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์เรื่องสั้นแนววิทยาศาสตร์ ในช่วง พ.ศ. 2515-พ.ศ. 2535” ผลสรุปได้ว่า ด้านกลวิธีการเขียนเรื่องสั้นแนววิทยาศาสตร์ของไทยในช่วง พ.ศ. 2515- พ.ศ. 2535 พบว่า นักเขียนนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไปใช้ในการสร้าง โครงเรื่อง ตัวละคร และฉาก ด้านบทบาทของเรื่องสั้นแนววิทยาศาสตร์ที่มีต่อสังคม พบว่าเรื่องสั้นแนว วิทยาศาสตร์มีบทบาทต่อสังคมในด้านการวิพากษ์วิจารณ์ชีวิตมนุษย์ การวิพากษ์วิจารณ์สังคม การเตือนภัยให้ผู้อ่านตระหนักถึงปัญหาในอนาคต การชี้แนะทางออกให้กับสังคมและการกระตุ้น ความคิดและจินตนาการทางวิทยาศาสตร์

บุญสม พลเมืองดี (2536) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเรื่องสั้นวิทยาศาสตร์ของ จันตรี ศิริบุญรอด” ผลสรุปได้ว่า เรื่องสั้นวิทยาศาสตร์ของ จันตรี ศิริบุญรอด ทั้ง 17 เรื่องที่ศึกษา สามารถแบ่งตามแนวเรื่องได้ 5 ประเภท คือ แนวเรื่องเกี่ยวกับการเดินทางไปในอวกาศ แนวเรื่อง เกี่ยวกับการเดินทางไปกับเวลาเข้าสู่อนาคตหรืออดีต แนวเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทาง ชีวิตวิทยาและจิตวิทยาของมนุษย์ แนวเรื่องเกี่ยวกับพลังทางกายและจิต และแนวเรื่องเกี่ยวกับการ ประยุกต์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผลงานเรื่องวิทยาศาสตร์ที่นำมาวิจัยในครั้งนี้มีคุณค่าด้าน ความสมจริงของสาระวิทยาศาสตร์ จันตรี ศิริบุญรอด สามารถถ่ายทอดความสมจริงโดยอิงหลักการ วิทยาศาสตร์ได้สอดคล้องและใกล้เคียงกับความเป็นจริงเกือบทุกเรื่อง ทั้งที่วิทยาศาสตร์ในสมัยนั้น ยังมิได้ก้าวไกลเช่นสมัยปัจจุบัน ในด้านคุณค่าทางวรรณศิลป์ จันตรี ศิริบุญรอด วางโครงเรื่องได้ ดีเด่นด้วยแนวคิด มีปมปัญหาขัดแย้งเป็นส่วนมาก องค์ประกอบด้านอื่น ๆ ได้แก่ ตัวละคร บทสนทนา และฉาก จันตรี ศิริบุญรอด นำมาแต่งเติมให้เรื่องมีสีสันน่าอ่านยิ่งขึ้น เมื่อพิจารณาความ สมจริงของสาระวิทยาศาสตร์และองค์ประกอบของเรื่องสั้น โดยภาพรวมแล้วเรื่องที่เด่นเป็นพิเศษ ก็คือ เรื่องมนุษย์คู่ ศีรษะที่มีชีวิต และหุ่นผู้สร้างมนุษย์ นับได้ว่า จันตรี ศิริบุญรอด นำเรื่อง วิทยาศาสตร์ซึ่งเต็มไปด้วยเหตุผลมาเขียนเป็นเรื่องบันเทิงได้เป็นอย่างดี เท่ากับเป็นการนำ วิทยาศาสตร์และวรรณกรรมมาเสริมค่าซึ่งกันและกันอย่างลงตัว

อรรถสิทธิ์ เมืองอินทร์ (2543) ศึกษาเรื่อง “แนวคิดเชิงปรัชญาอัตถิภาวนิยมใน วรรณกรรมของ ชาติ กอบจิตติ” ผลสรุปได้ว่า ชาติ กอบจิตติ มีแนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์อยู่ 3 ประการ คือ 1. เป้าหมายของความเป็นมนุษย์ คือ อิสราภาพหรือความหลุดพ้นจากการยึดติดกับวัตถุและ บุคคล ดังนั้น มนุษย์ควรดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับเป้าหมาย นั่นคือ มีความคิดพิจารณาต่อการ กระทำทุกอย่างของตัวเองโดยมีความรับผิดชอบเป็นเกณฑ์ 2. ความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ระหว่าง มนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ 3. มนุษย์สำคัญกว่าวัตถุ ในการมีชีวิตอยู่ในโลก มนุษย์จึงควรให้ความสำคัญ แก่เพื่อนมนุษย์มากกว่าวัตถุ พบว่ามีแนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยมอย่างน้อย 2 ประการที่มีอิทธิพลต่อ ความคิดของ ชาติ กอบจิตติ นั่นคือ แนวคิดเรื่องเรื่องเสรีภาพและความรับผิดชอบต่อมนุษย์เขาเห็น

ว่ามีเสรีภาพที่จะยอมรับหรือปฏิเสธกฎเกณฑ์ของสังคมและต้องมีความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจของตนเองรวมทั้งผลกระทบจากการตัดสินใจที่มีต่อผู้อื่น นอกจากนี้ยังพบว่า ชาติ กอบจิตติ มีความคิด 2 ประการที่แตกต่างจากปรัชญาอรรถิภาวนิยม คือ 1. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ตั้งอยู่บนการเกื้อกูลหรือสร้างสรรค์มากกว่าความขัดแย้ง 2. มนุษย์สามารถเข้าสู่เสรีภาพในระดับต่ำกว่า ปรัชญาอรรถิภาวนิยมเพราะเสรีภาพเช่นนี้สามารถกำจัดความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์และลดความต้องการทางวัตถุลงได้ ความคิดดังกล่าวนี้แสดงว่า ชาติ กอบจิตติ ได้รับอิทธิพลจากแหล่งอื่น ซึ่งไม่ใช่ปรัชญาอรรถิภาวนิยม ดังนั้น ในทัศนะของ ชาติ กอบจิตติ แนวคิดทางปรัชญาอรรถิภาวนิยมสามารถให้คำตอบเกี่ยวกับมนุษย์และสังคมได้เพียงระดับหนึ่ง จึงยังไม่เพียงพอสำหรับความสมบูรณ์ในการมองมนุษย์ เขาจึงอาศัยแนวคิดซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับพุทธศาสนาเพิ่มเติม จากจุดนี้ถือได้ว่า ชาติ กอบจิตติ ได้นำเสนอภูมิปัญญาเดิมสู่สังคมไทยโดยผ่านมุมมองใหม่ นั่นคือพุทธศาสนาในระดับปรัชญา

วลัยลักษณ์ ตรงจิตปัญญา (2544) ศึกษาเรื่อง “ประวัติศาสตร์ ในนิยายวิทยาศาสตร์ชุดสถาบันสถาปนา ของไอแซค อสิมอฟ” ผลสรุปได้ว่า นิยายวิทยาศาสตร์ชุดนี้ได้เสนอแก่นเรื่องว่า “การเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์มักจะเป็นไปในรูปแบบเดิม แต่ก็จะมีการสร้างสรรค์สิ่งใหม่อยู่เสมอ” โดยได้นำเสนอกระบวนการทัศน์สองแบบ คือ กระบวนการทัศน์จักรกลนิยม (Mechanism) ที่พัฒนามาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยสามารถนำมาเทียบกับศาสตร์ไซโคฮิสทรี (Psychohistory) ในเรื่องด้วยลักษณะสำคัญสามประการคือการมองโลกแบบกลไก/ระบบ ลักษณะนิยัตินิยม (Determinism) และลักษณะการควบคุมธรรมชาติ กระบวนการทัศน์แบบที่สองคือ กระบวนการทัศน์ฟิสิกส์ใหม่ (New Physics) ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่เทียบได้กับวิถีชีวิตแบบปฐมภพ (Gaia) ในเรื่อง ซึ่งมีจุดเด่นอยู่ที่การมองโลกอย่างเป็นองค์รวม การใช้กระบวนการทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ทั้งสองแบบในการสร้างเรื่องนั้นก็เพื่อแสดงถึงวิธีคิดและประยุกต์ใช้ของกระบวนการทัศน์ทั้งสอง รวมทั้งการนำเสนอรูปแบบของการเปลี่ยนผ่านกระบวนการทัศน์จากกระบวนการทัศน์เก่าไปสู่กระบวนการทัศน์ใหม่ ในขณะเดียวกัน นิยายวิทยาศาสตร์ชุดนี้ยังได้สร้างชุดของประวัติศาสตร์ในอนาคตขึ้นมา โดยสามารถนำมาเทียบเคียงกับประวัติศาสตร์ของยุโรปในยุคโรมัน ยุคกลาง และช่วงการเข้าสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการและยุคสมัยใหม่มาเป็นลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ว่ามีความคล้ายคลึงกันถึงแม้ว่าเวลาจะต่างกัน ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์สองประการ คือ เพื่อแสดงถึงการใช้กระบวนการทัศน์ทั้งสองแบบในการมองประวัติศาสตร์และสังคม และเพื่อนำมาให้อ่านได้ย้อนกลับมาพิจารณาถึงโลกทัศน์และแนวทางดำเนินชีวิตทั้งในอดีตและอนาคตของตนเอง โดยที่ไซโคฮิสทรีหรือกระบวนการทัศน์จักรกลนิยมนั้นเป็นตัวแทนของโลกทัศน์ของคนใน

อดีตและปัจจุบัน ส่วนปฐมภพหรือกระบวนทัศน์แบบฟิสิกส์ใหม่เป็นตัวแทนของโลกทัศน์ใหม่ที่มีแนวโน้มจะพัฒนาต่อไปในอนาคต

เสาวนีย์ ทองถนอม (2544) ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์เรื่องสั้นของ วินทร์ เลียววาริณ ตั้งแต่ พ.ศ. 2537- พ.ศ. 2542” ผลสรุปได้ว่า ลักษณะการเขียนเรื่องสั้นของ วินทร์ เลียววาริณ ในระยะแรก เป็นการเขียนเรื่องสั้นที่ประพันธ์ตามทฤษฎีการเขียนเรื่องสั้นหรือแบบสูตรสำเร็จ ต่อมาในระยะหลัง วินทร์ เลียววาริณ ได้พยายามคิดค้นรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อเสนอเรื่องสั้นที่มีความหลากหลายกว่าเดิม มีการนำความรู้เกี่ยวกับงานโฆษณามาทดลองเพื่อใช้เป็นกลวิธีในการนำเสนอเรื่องสั้นแบบใหม่ที่ไม่ยึดติดกับทฤษฎีการเขียนเรื่องสั้นแบบเดิม และนำสิ่งแวดล้อมรอบตัวมาประยุกต์ให้เข้ากับงานเขียน ไม่ว่าจะเป็นข่าวหนังสือพิมพ์ การเมือง ตัวละครหนังสือ ในยุครัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นต้น เพื่อเสนอความแปลกใหม่ให้กับผู้อ่านเรื่องสั้น ส่วนด้านแนวคิดพบว่า สามารถแบ่งแนวคิดในเรื่องสั้นของวินทร์ เลียววาริณ ออกเป็น 2 ประเภท คือ แนวคิดที่เสนอเรื่องอย่างตรงไปตรงมาอย่างไม่ได้หวั่นเกรงต่ออิทธิพลใด ๆ เป็นแนวคิดที่ประชาชนกำลังประสบกับปัญหาอยู่ในขณะนั้นซึ่ง วินทร์ เลียววาริณ นิยมนำเสนอในเรื่องสั้นที่ประพันธ์ตามทฤษฎีการเขียนเรื่องสั้นที่มีการผูกโครงเรื่องให้ตื่นเต้นและจบลงอย่างพลิกความคาดหมายของผู้อ่าน ส่วนแนวคิดประเภทที่สองเป็นแนวคิดที่เสนอออกมาในรูปของสัญลักษณ์ซึ่ง วินทร์ เลียววาริณ ใช้การเขียนแบบเหนือจริงและแนวคิดวิทยาศาสตร์เข้ามาใช้ในงานเขียน โดยแสดงออกมาเป็นนามธรรมมากกว่ารูปธรรม แนวคิดกลุ่มนี้จะสร้างภาพจำลองที่แสดงความหมายที่ซ่อนเร้นมากกว่าเปิดเผยออกมาตรง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านคิดได้หลากหลายและตีความจากสัญลักษณ์ที่คิดค้นทดลองขึ้น

วัชรนา บุญจรรยา (2545) ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอเรื่องสั้นในงานเขียนของ วินทร์ เลียววาริณ” ผลสรุปได้ว่า ด้านกลวิธีเล่าเรื่อง วินทร์ เลียววาริณ มีกลวิธีการเล่าเรื่อง 3 ลักษณะ คือ เล่าเรื่องโดยตัวละครเป็นผู้เล่า เล่าเรื่องโดยผู้เขียนเป็นผู้เล่าในฐานะบุรุษที่สามและเล่าเรื่องแบบผสมผสาน ซึ่งกลวิธีที่นิยมใช้มากที่สุด ได้แก่ การเล่าเรื่องโดยใช้ตัวละครเป็นผู้เล่า ด้านกลวิธีการนำเสนอเรื่อง วินทร์ เลียววาริณ มักนำเสนอปัญหาอันเนื่องมาจากสัญชาตญาณของมนุษย์และให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และนิยมใช้การดำเนินเรื่องแบบย้อนอดีตมากที่สุด ด้านตัวละครพบว่า งานเขียนในช่วงแรก วินทร์ เลียววาริณ มักสร้างตัวละครที่แสดงความรู้สึกนึกคิดเพียงด้านเดียว แต่งานเขียนในช่วงตั้งแต่รวมเรื่องสั้นชุด เดือนช่วงดวงเด่นฟ้าดาดาว จนถึงรวมเรื่องสั้นชุดสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน ตัวละครเอกจะมีมิติที่ลึกซึ้งขึ้น กล่าวคือ มีความซับซ้อนทางอารมณ์และมีความรู้สึกลึกซึ้งที่ลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น ด้านรูปแบบในงานเขียนของ วินทร์ เลียววาริณ แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ รูปแบบทางเนื้อหา ซึ่งเป็นการนำเนื้อหาอื่น ๆ มารวมเป็นเรื่องสั้น และรูปแบบทางรูปลักษณ์ อันหมายถึง รูปแบบที่ต้องสื่อสารทางสายตา ได้แก่ ล้อม

กรอบงานเขียนอื่นที่มีใช้บันทึกคติ การจัดวางพื้นที่ในหน้ากระดาษ (Layout) การใช้เครื่องหมายวรรคตอน การใช้ขนาดอักษรที่ต่างกัน การสร้างคู่ขัดแย้งและจัดวางให้ขนานกันเพื่อเปรียบเทียบหรือล้อเลียน เป็นต้น ด้านการนำเสนอแนวคิดพบว่า วินทร์ เลียววาริณ นิยมนำเสนอแนวคิด 2 ประการ ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งภายนอกที่แวดล้อมคนและแนวคิดเกี่ยวกับสิ่งที่เกี่ยวพันหรือใกล้ชิดกับคนในระดับที่ลึกเข้าไป นอกจากนี้ยังพบว่า ในงานเขียนช่วงแรก ๆ วินทร์ เลียววาริณ จะเน้นเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการต่อสู้ดิ้นรนของมนุษย์ แต่งานเขียนในช่วงต่อมา วินทร์ เลียววาริณ นิยมแสดงแนวคิดต่อปัญหาต่าง ๆ ว่าปัญหาต่าง ๆ แท้จริงเป็นเพียงภาพลวงตาหรือเป็นอนัตตา คือไม่เที่ยงแท้แน่นอน มนุษย์จึงไม่ควรยึดติดกับสิ่งนั้นอันก่อให้เกิดทุกข์ นอกจากนี้งานเขียนของ วินทร์ เลียววาริณ ยังแสดงให้เห็นว่าผลงานของตนในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเสนอความคิดที่เป็นปรัชญาทางพุทธศาสนามากขึ้นด้วย

วรรณพร ปิ่นแก้ว (2547) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การสื่อความหมายในเรื่องสั้นของ วินทร์ เลียววาริณ” ผลสรุปได้ว่า ด้านกลวิธีการนำเสนอสาร ศึกษาวิเคราะห์ใน 4 กลวิธี ดังนี้ การวางโครงเรื่อง การจบเรื่อง การเลือกผู้เล่าเรื่อง และการนำเสนอเรื่อง จากการศึกษาพบว่า การวางโครงเรื่องมี 3 ลักษณะ ได้แก่ โครงเรื่องแบบเน้นเหตุการณ์ โครงเรื่องแบบเน้นความคิดและความรู้สึกของตัวละคร และโครงเรื่องเน้นการเชื่อมโยงจินตนาการ การจบเรื่องมี 5 ลักษณะ ได้แก่ การจบแบบหักมุม การจบแบบย้อนต้น การจบแบบทิ้งท้ายให้คิด การจบด้วยความสุข และจบด้วยความเศร้า การเลือกผู้เล่าเรื่องมี 5 ประเภท ได้แก่ ผู้เล่าเรื่องแบบเป็นตัวละครหลัก ผู้เล่าเรื่องแบบเป็นตัวละครรอง ผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้ ผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้จัก และผู้เล่าเรื่องแบบไม่แสดงทัศนคติ การนำเสนอเรื่องมี 16 แบบ ดังตัวอย่าง บทบรรยายหรือบทพรรณนาสลับบทสนทนา บทสนทนา บทพูดเดี่ยว กระแสดำนึก สัญลักษณ์ วรรณรูป วิธีแตกความคิด การใช้ถ้อยคำเพื่อสร้างจินตนาการ และการใช้รูปประกอบเรื่อง ฯลฯ ด้านความหมาย นอกจากกลวิธีการนำเสนอแล้วการศึกษาครั้งนี้พบความหมายในเรื่องสั้นของ วินทร์ เลียววาริณ 2 ประการ คือ ความหมายเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ และความหมายเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ ความหมายเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ ได้แก่ การเปิดเผยอารมณ์และตัวตนด้านมืดของมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพในการเลือก และการเชื่อในสิ่งที่เห็นมากกว่าความจริงที่เป็น ส่วนความหมายเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ ได้แก่ การตกเป็นเหยื่อของสังคมทุนนิยม การตอบโต้ในมุมที่ต่างไปจากกรอบความคิดของสังคม นอกจากนี้ วินทร์ เลียววาริณ ใช้กลวิธีการนำเสนอทางวรรณกรรมเพื่อสื่อความหมาย 3 กลวิธี ได้แก่ การสร้างตัวละคร การเลือกกลวิธีการเล่าเรื่อง และการนำเสนอเรื่อง รวมทั้งใช้กลวิธีทางศิลปะเพื่อสื่อความหมายด้วย ได้แก่ รูปภาพ สี และกราฟิก จากผลการศึกษาวิเคราะห์ที่กล่าวมาข้างต้น สามารถแสดงถึงลักษณะในการเขียนเรื่องสั้นของ วินทร์ เลียววาริณ 4 ลักษณะ ดังนี้ การประสานศิลป์ การใช้จินตนาการลวง การเว้นที่ว่างให้เติม

จินตนาการ และการจบเรื่องแบบหักมุม ทั้งนี้กลวิธีดังกล่าวได้กลายเป็นแบบลักษณะในการเขียนเรื่องสั้นที่แสดงถึงความเป็นนักทดลองของ วินทร์ เลียววาริณ

สุภาวดี พลชนะ (2547) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์เรื่องสั้นของ วินทร์ เลียววาริณ: อาเพศกำสรวล และสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน” ผลสรุปได้ว่า วินทร์ เลียววาริณ ได้พัฒนาการเขียนจากการแสดงปฏิกิริยาต่อความตกต่ำทางคุณธรรมที่คุ้นชินกันของบุคคล องค์กร และสังคม ด้วยการนำเสนอที่ท้าทาย การโต้แย้งทั้งรูปแบบเนื้อหา มาเป็นความพยายามหาคำตอบด้วยการพยายามเรียนรู้ โดยอาศัยศาสตร์ต่าง ๆ ควบคู่กับการตรวจสอบประสบการณ์ในการทำความเข้าใจมนุษย์ อย่างไรก็ตามความรู้ที่เขาใช้ทำความเข้าใจปัญหาและการแก้ปัญหาที่เน้นที่ปรัชญาพุทธศาสนาในรากวัฒนธรรมไทยเด่นกว่าด้านอื่น กล่าวได้ว่าวิธีการมองการดำรงอยู่ของคนอย่างเป็นองค์รวมในระดับจักรวาล สอดคล้องกับหลักธรรมข้อใดที่ลักษณะเป็นเนื้อหาหลัก ช่วยเตือนสติให้เห็นการดำรงของคน โดยไม่ยึดติดกับกฎเกณฑ์อันเป็นสิ่งสมมุติแม้ที่เชื่อถือต่อเนื่องกันมาทั้งชาติพันธุ์ การเมืองและศาสนาขณะที่ทำให้ความเอาใจใส่ต่ออำนาจของสังคมและวัฒนธรรม ผู้แต่งได้เน้นว่าทางออกของปัญหาอยู่ที่ปัญญาของบุคคลที่จะค้นพบคุณค่าที่แท้ด้วยตนเอง คุณค่าของรวมเรื่องสั้นทั้งสองเล่มนี้อยู่ที่พลังทางสุนทรียะและพลังทางปัญญาที่สร้างความพิจารณาท้าทายให้คิดค้นด้วยความหมายนัยแฝงของความเป็นมนุษย์อันมีนัยยะเชิงปรัชญามากกว่ามุ่งเพียงแต่จะสะท้อนปัญหา

ศิริลักษณ์ บัตรประโคน (2548) ศึกษาเรื่อง “ทัศนะทางการเมืองและกลวิธีการนำเสนอที่ปรากฏในรวมเรื่องสั้นชุด “หลังอานบุรี” ของ วินทร์ เลียววาริณ” ผลสรุปได้ว่า วินทร์ เลียววาริณ เสนอทัศนะการเมืองไว้ 4 ทัศนะ ได้แก่ ทัศนะที่มีต่อนักการเมือง ทัศนะที่มีต่อพรรคการเมือง ทัศนะที่มีระบบการเมือง และทัศนะที่มีต่อประชาชน ส่วนกลวิธีการนำเสนอทัศนะทางการเมืองมีทั้งสิ้น 6 วิธี ได้แก่ กลวิธีการนำเสนอทัศนะโดยใช้โครงเรื่อง ใช้แก่นเรื่อง ใช้การเล่าเรื่อง ใช้ตัวละครและบทสนทนา รวมทั้งการนำเสนอทัศนะผ่านวาทีสนทนา ซึ่งในแต่ละกลวิธีผู้เขียนแสดงความคิดสร้างสรรค์ตลอดจนล้อเลียนและเสียดสีการเมืองอย่างมีอารมณ์ขัน ทำให้ทัศนะทางการเมืองของ วินทร์ เลียววาริณ มีความน่าสนใจและให้แง่คิดที่คมคายแก่ผู้อ่าน

นาฏอนงค์ พวงสมบัติ (2554) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์วรรณกรรมแนวสืบสวน สอบสวนของ วินทร์ เลียววาริณ และ โยโคมิโอะ เซชิ” ผลสรุปได้ว่า ความเหมือนกันและคล้ายคลึงกันของวรรณกรรมแนวสืบสวนทั้งสองชุดในด้านองค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมแนวสืบสวนสอบสวนที่ได้รับความนิยมเป็นผลมาจากองค์ประกอบ และกลวิธีการประพันธ์ที่มีรูปแบบ และทิศทางไปในทางเดียวกัน อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมแนวสืบสวนสอบสวนทั้งสองชุดยังปรากฏองค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ที่แตกต่างกัน คือ ลักษณะของตัวละครนักสืบ และการสร้างบรรยากาศการสืบสวนซึ่งความแตกต่างกันนี้จัดเป็นลักษณะเฉพาะที่

ส่งผลให้วรรณกรรมแนวสืบสวนสอบสวนชุดนั้นได้รับความนิยมอีกด้วย ในด้านกลวิธีการสืบสวนพบว่า มีแนวทางที่นักสืบใช้เปิดเผยเรื่องราวเป็นลำดับขั้นตอนเหมือนกัน ส่วนวิธีการที่ใช้ในการสืบสวนมีความเหมือนกัน และคล้ายคลึงกัน แสดงให้เห็นว่ากลวิธีการสืบสวนที่มีลักษณะเหมือนกันเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลให้วรรณกรรมแนวสืบสวนสอบสวนดังกล่าวได้รับความนิยม

จากเอกสารและงานวิจัยที่นำเสนอข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่ายังไม่มีงานวิจัยใดศึกษาผลงานแนววิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ โดยเฉพาะเลย มีเพียงงานวิจัยที่วิเคราะห์เรื่องสั้น วิเคราะห์การสื่อความหมาย และวิเคราะห์กลวิธีในเรื่องสั้นของ วินทร์ เลียววาริณ ซึ่งเป็นการศึกษาผลงานเฉพาะช่วงเวลาหรือเป็นงานเขียนกลุ่มอื่นที่มีใช้นิยายวิทยาศาสตร์ การศึกษาค้นคว้างานวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาที่ประเด็นแนวคิดเชิงปรัชญาและกลวิธีการนำเสนอแนวคิดเชิงปรัชญาในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ ซึ่งยังไม่มีผู้ใดเคยศึกษาผลงานของวินทร์ เลียววาริณ ในด้านนี้มาก่อน ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะวิเคราะห์แนวคิดเชิงปรัชญาในผลงานนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในการถ่ายทอดแนวคิดเชิงปรัชญาที่ วินทร์ เลียววาริณ นำเสนอไว้ในงานเขียนอันนำไปสู่การขยายองค์ความรู้ในการศึกษาวรรณกรรมต่อไป